

Filozofski fakultet u Zagrebu

Odsjek za povijest

Odsjek za romanistiku

Ivana Lučića 3

DIPLOMSKI RAD:

Brazil između Istoka i Zapada: od Kubitscheka do vojnog udara 1964.

Mentori: dr. sc. Tvrтко Jakovina i dr. sc. Nikica Talan

Autor: Marina Jurjević

Zagreb, ožujak 2013.

Sadržaj

I.	Uvod.....	4
II.	Modernizacija i brazilska vanjska politika do dolaska Kubitscheka na vlast 1956.	6
II.I.	Brazil do Drugog svjetskog rata.....	6
II.II.	Brazilska vanjska politika pred početak Drugog svjetskog rata	11
II.III.	Pogoršanje odnosa sa SAD-om nakon Drugog svjetskog rata.....	16
III.	Projekt Pan – Amerika i samostalna vanjska politika Jânio Quadrosa i João Goularta	20
III.I.	Prijedlog Projekta Pan – Amerika sa ciljem razvoja zemalja Latinske Amerike	22
III.II.	Samostalna vanjska politika u vrijeme administracije predsjednika Jânio da Silva Quadrosa i João Goularta	25
III.III.	Nastavak samostalne vanjske politike i svrgavanje vlade João Goularta	38
III.IV.	Nastavak samostalne vanjske politike i utjecaj kubanske krize	
	na brazilsku politiku	57
IV.	Jugoslavenski tisak o zbivanjima u Brazilu u periodu od rujna 1963. do travnja 1964. godine.....	64
V.	Zaključak.....	68
VI.	Bibliografija	71

Abstract

Brazilian foreign policy during the Quadros and Goulart era was established on the principles of self-determination, non-interventionism, economic and political independence. Independent Foreign Policy defined by the president Jânio Quadros showed the Brazilian autonomous political initiative which led to the end of the traditional foreign policy based on close relations with the United States. Bilateral relations between the two nations were at its peak in the post-war times and began to deteriorate in the early fifties when American foreign policy established principles of national security and active anti-communist agenda in Europe and Asia and thus put Latin American affairs on the back burner. Brazilian administrators began searching for new economic allies in the Eastern block and the Third World in order to revitalise domestic market.

Meanwhile, a complex historical process of modernization led to a formation of new social strata. The working and the middle class that emerged shaped their political agenda around a unique demand for greater political role in the society. This brought about social tensions which resulted in *coup d'état* in 1930 that ended with the old political system which favoured the landed elite. In the decades that followed, different socioeconomic groups and a growing economic depression created a situation of political chaos that culminated in 1964 when military generals deposed the president Goulart and enforced a military regime which ruled Brazil for the next twenty-one years.

Resumo

A política externa brasileira durante a presidência de Jânio Quadros e João Goulart tinha como princípios básicos autodeterminação, não-intervencionismo e a independência política e econômica. Política Externa Independente inaugurada com a posse do presidente Jânio Quadros, mostrou a iniciativa política autônoma brasileira, que levou ao fim da política externa tradicional baseada em relações estreitas com os Estados Unidos. As relações bilaterais entre as duas nações estavam em seu auge nos tempos do pós-guerra e começaram a deteriorar no início dos anos cinquenta. Nesse período a política externa norte-americana estabeleceu princípios da segurança nacional e da agenda anti-comunista na Europa e Ásia. Assim, os assuntos latino-americanos foram postos de lado. Administrativa brasileira começou a procurar novos aliados econômicos no Bloco de Leste e do Terceiro Mundo, que teve como o objetivo a revitalização do mercado interno.

A formação de novas camadas sociais foi o resultado de um complexo processo histórico de modernização. A classe operária e a classe média, que surgiram, expressaram as suas iniciativas e exigiram um papel político mais relevante. Isto provocou instabilidade social que resultou com um golpe de Estado em 1930. e acabou com o antigo sistema político que favoreceu a elite agrária. Nas décadas que seguiram, os vários grupos socioeconômicos e a crise econômica crescente criaram uma situação de caos político que culminou em 1964. quando generais militares depuseram o presidente João Goulart e implementaram um regime militar que governou o Brasil por vinte e um anos.

I. Uvod

Brazilska politička povijest slabo je istražena tema u hrvatskoj historiografiji. Interes znanstvenika uglavnom se bazirao na brazilskoj kulturi, književnosti i putopisima. Recenta znanstvena istraživanja na hrvatskom jeziku koja se bave Brazilom, pregledi su brazilske književnosti, sambe i geografskih posebnosti.¹

Atraktivnost Brazila i njegov položaj na međunarodnoj političkoj sceni kao jedne od najbrže rastućih ekonomija svijeta motivirali su me kod odabira teme za ovaj rad. Kroz studij povijesti i portugalskog jezika i književnosti, u sklopu kolegija Brazilska kultura i civilizacija, susrela sam se sa temom vojnog udara u Brazilu 1964. koji je prekinuo demokratski proces u toj zemlji. Ovaj rad nastoji odgovoriti na pitanje kada i kako se Brazil afirmirao na međunarodnoj političkoj sceni i postao njen relevantan faktor. Osim toga, u prvom planu je odnos Brazila i njegovog najvećeg inozemnog kreditora i vodeće svjetske sile, Sjedinjenim Državama. Jedno od istraživačkih pitanja, stoga, jest i dinamika odnosa dvaju zemalja, a analogno tome i ona između Brazila i zemalja Istočnog bloka.

Literatura na kojoj se rad bazira velikim je dijelom na portugalskom, a manjim na engleskom jeziku. Primarna djela korištena u radu tiču se analiza i pregleda brazilske vanjske politike koja su dostupna na internetu, u prvom redu repozitorijima sveučilišta i digitalnih baza podataka. Brazilski istraživački instituti kao što je to Institut Alexandre Gusmão ili Fundacija Getúlio Vargas omogućuju znanstvenicima i istraživačima da preuzmu zbirke dokumenata i relevantna djela brazilske historiografije. Kapitalno djelo korišteno za istraživanje brazilske vanjske politike iz sredine XX. stoljeća je zbirka dokumenata pod originalnim nazivom *Documentos da Política Externa Independente vol.1* i *Documentos da Política Externa Independente vol.2* u izdanju, prije spomenutog, Instituta Alexandre Gusmão iz 2007. i 2008. godine. Ova zbirka sadrži mnoštvo dokumenata, govora, novinskih članaka i znanstvenih osvrti na temu brazilske vanjskopolitičke inicijative sa kraja pedesetih godina i početka šezdesetih godina XX. stoljeća. Osim toga, korištena su najrelevantnija djela brazilske historiografije od kojih ću istaknuti djela Gustava Henrique Marques Bezzeri, *Brasil – Cuba :*

¹ To su djela profesora dr. sc. Nikice Talana: *Povijest brazilske književnosti* iz 2008. godine, *Hrvatska – Brazil : (kulturno – povijesne veze) = Croácia – Brasil : relações histórico – culturais* iz 1998. godine i druga djela koja su tematizirala uglavnom brazilsku književnost. Starija literatura ticala se uglavnom hrvatskog iseljništva u Brazilu ili objavljenim putopisima gdje kao primjer možemo navesti djelo Marija Čovića *Nejugoslavenska Jugoslavija i Hrvatska* iz 1975. godine.

Relações político – diplomáticas no contexto da Guerra Fria (1959 – 1986) iz 2010. godine, Élia Gaspara *A ditadura envergonhada* iz 2002. godine, Jorga Ferreira *O populismo e sua história* iz 2003. godine, Luisa Fernanda Ligiera *A Autonomia na Política Externa Brasileira* iz 2011. godine i dr. Osim knjiga, korišteni su znanstveni članci i doktorske disertacije dostupne na repozitorijima brazilskih sveučilišta te digitalnim bazama podataka, uglavnom JSTOR-a.

Rad je podijeljen na četiri poglavlja koja sadrže analizu brazilске vanjske politike i, manjim dijelom, analizu društveno - ekonomske slike Brazila od dolaska Getúlia Vargasa na vlast do vojnog udara 1964. sa naglaskom na period trojice predsjednika koji su započeli sa samostalnijim vanjskopolitičkim inicijativama i odmaknuli Brazil od bipolarnosti Istok – Zapad. Riječ je o predsjednicima Juscelinu Kubitscheku, Jânio Quadrosu i João Goulartu. Prvi dio fokusirao se na društveno – političke procese industrijalizacije i urbanizacije koje su dovele do promjene u brazilskoj povijesti i otvorile put širim masama za aktivnije sudjelovanje u političkom životu. Ono što je za ovaj rad relevantnije je analiza brazilске vanjske politike u Drugom svjetskom ratu i brazilsko približavanje SAD-u četrdesetih godina XX.stoljeća koje će za posljedicu imati blisku političku, ali i ekonomsku suradnju dvaju zemalja. Ti će odnosi zbog šireg konteksta, Hladnog rata i izazova koji pred zapadni svijet stavlja komunizam, dovesti do promjene fokusa američke vanjske politike prema Aziji i Europi, što će rezultirati lošijim diplomatskim odnosima na realciji Brazilija – Washington. Drugo i treće poglavlje, pružaju analizu vanjskopolitičkih inicijativa i ciljeva administracije predsjednika Kubitscheka, Quadrosa i Goularta. Osim vanjske politike, ovaj dio rada uključuje i analizu unutarnje politike, u kojoj su se iskristalizirali ključni problemi rješavanja ekonomske krize, pitanja uvođenja reformi i kontrole inozemnog kapitala. Zadnji dio rada nastoji pružiti pregled i analizu praćenja situacije u Brazilu u jugoslavenskom tisku. Vremenski period koji je analiziran je rujna 1963. s početkom travnja 1964. Korištena su izdanja dnevnog lista *Vjesnik*, tjednika *Borba*, službenog glasila Komunističke partije Jugoslavije i lista *Međunarodna politika : politika, privreda, pravo, nauka, kultura*.

II. Modernizacija i brazilska vanjska politika do dolaska Kubitscheka na vlast 1956.

II.I. Brazil do Drugog svjetskog rata

Povijest Latinske Amerike počela se proučavati sredinom XX. stoljeća. Razlog tomu je njeno postkolonijalno naslijeđe i nesudjelovanje u globalnim sukobima prijašnjih stoljeća, koji su se, uglavnom, odigrali na europskom kontinentu. Povećani interes za Latinsku Ameriku pojavio se sredinom XX. stoljeća pojavom Hladnog rata, u kojem su se dvije najjače svjetske sile, američka i sovjetska, borile za prevlast u svijetu.²

Nakon tri i pol stoljeća pod portugalskom vlasti, najveća zemlja Južne Amerike 1822. postala je Brazilsko carstvo, a od vojnog udara 1889. republika.³ Zemljom je upravljala zemljoposjednička elita, dok je industrijski sektor bio u povojima. Unatoč bogatstvu sirovinama, Brazil je svoju ekonomiju sve do početka XX. stoljeća zasnivao na izvozu kave. Na velikim plantažama kave i pamuka radili su robovi koji su dovedeni u Brazil iz Afrike.⁴ Ukidanjem ropstva u svibnju 1888. godine, mnoge su plantaže imale potrebu za radnom snagom te je sve veći broj europskih imigranata, u prvom redu iz Italije, Portugala, i Španjolske, počeo naseljavati Brazil. Na jugu zemlje bilo je najviše imigranata iz Njemačke, koji će u Prvom i Drugom svjetskom ratu favorizirati Njemačku i njene saveznike.

Prvi svjetski rat izdvojio je Brazil, kao jedinu zemlju Latinske Amerike koja je vojno sudjelovala u sukobu. Manjina njemačkih imigranata na jugu zemlje favorizirala je Njemačku i htjela je da se vlast drži odluke o neutralnosti iz kolovoza 1914. Brazil i Njemačka bili su

² Greenville 1997., 699.

³ Nakon 58 godina vlasti, zdravstveno stanje brazilske kraljice, Dom Pedra II. iz portugalske dinastije Bragança, znatno se pogoršalo zbog dijabetesa. Politička elita u Brazilu sumnjala je u njegovu daljnju sposobnost vladanja. Nasljednica na prijestolje trebala je biti njegova kćer, princeza Isabel, što također nije odgovaralo ondašnjoj brazilske eliti, koja osim što je smatrala nepoželjnim ženskog vladara, sve više favorizira republikanizam. Naime, nakon ukidanja ropstva, 1888. godine, zemljoposjednici su na tu odluku gledali kao na konfiskaciju privatnog vlasništva. Ne bi li smanjio nezadovoljstvo plantažera kave, kralj je odobrio kredite sa niskom kamatom i formira Nacionalnu gardu, koja je trebala djelovati paralelno s regularnom vojskom. Republikanska oporba, koncentrirana u São Paulu i Minas Geraisu, zajedno s dijelom vojnog vrha, nezadovoljnog svojim položajem, formiraju huntu koja je 15. rujna 1889. godine vojnim udarom svrgnula kralja, koji s obitelji odlazi u egzil u Portugal. Prema republikanskom ustavu iz 1891. godine, Brazil je postao federativna republika. Skidmore, 2003., 108.

⁴ Područja iz kojih su potjecali robovi ovisila su o organizaciji prijevoza, lokalnim uvjetima u Africi i željama brazilskih plantažera. U 16. st. Gvineja i Costa da Mina pružale su najveći broj robova za prodaju. Od 17. st. nadalje južniji predjeli afričke obale, Kongo i Angola bili su najvažniji centri izvoza robova, a luke iz kojih su kretali prema Brazilu su Luanda, Benguela i Cabinda. Najveći postotak robova, čak njih 70% u XVIII. stoljeću, dolazio je iz Angole. Antolović, 2013., 7.

povezani na kulturnoj i ekonomskoj razini.⁵ Nakon što je njemačka ratna mornarica 5. travnja 1917. potpila brazilski trgovački brod *Paraná* kod rta Barfleur u Francuskoj, Brazil ulazi u rat na strani Antante. Kada je vijest došla do brazilske javnosti izbili su masovni prosvjedi diljem zemlje usmjereni protiv njemačke manjine u Brazilu. Tadašnji ministar vanjskih poslova, Lauro Müller, pod pritiskom javnosti daje ostavku, a Kongres 11. travnja 1917. prekida diplomatske odnose s Njemačkom i 26. listopada iste godine proglašuje rat Središnjim silama. Brazilska vlada na raspolaganje je stavila svoje luke, medicinsku pomoć i trupe. Oformljena je Pomorska divizija za ratne operacije (*Divisão Naval em Operações de Guerra*) pod zapovjedništvom admirala Pedra Maxa Fernanda Frontina. Divizija je ratovala na području Gibraltara i zapadne Afrike. Osim mornarice, brazilski vojnici sudjelovali su u borbama na poluotoku Jyllandu.⁶

Prvi svjetski rat imao je i veliku važnost za gospodarski razvoj Brazila, jer je otvorio put industrijalizaciji zemlje. Naime, njemačke podmornice zatvorile su prolaz Atlantikom i time izolirali Brazil od njegovih ekonomskih partnera u Europi. Primarno agrarna zemlja, svoj izvoz bazirala je na poljoprivrednim proizvodima, sirovinama, šećeru, kaučuku i rudama te je zbog izolacije morala proizvodnju usmjeriti na domaće tržište ne bi li zadovoljili potražnju.⁷ Sporom industrijskom razvoju pridonijela je i zemljoposjednička elita, koja je industrijalizaciju smatrala protivnu svojim interesima.⁸ Spora industrijalizacija utjecala je na stvaranje urbane srednje klase, koja je bila sputavana zastarjelim modelom oligarhijskog sustava u kojem se pogodovalo proizvođačima kave. Novi građanski sloj srednje klase ojačao je nakon Drugog svjetskog rata, kada je došlo do bržeg industrijskog razvoja. Ruralni krajevi bili su siromašni, a velika većina stanovništva nepismena i bez prava glasa. Gospodarstvo zemlje i dalje je ovisilo o izvozu kave, šećera, kaučuka i pamuka kao i prije rata, no razvojem kapitalizma i prije svega, automobilske industrije porasla je i cijena brazilskih izvoznih proizvoda, kao što je to npr. bio kaučuk, koji uz kavu postaje glavni izvozni proizvod Brazila.⁹ Zemlja je koristila novac od izvoza za uvoz kapitalnih dobara nužnih za potrebnu industrijalizaciju, čime se brazilsko gospodarstvo počelo udaljavati od primarnih aktivnosti i ovisnosti o poljoprivredi. Industrijski rast dvadesetih godina XX. stoljeća najviše je utjecao na razvoj dvaju najvećih urbanih sredina, Rio de Janeira i São Paula, u kojima su bogati

⁵ Brazil je izvezio kavu u Njemačku, a uvezio gotove industrijske proizvode. Mnoge njemačke kompanije, kao što je *Arp*, poslovale su u Brazilu. Osim toga, djelovala su njemačka kulturna udruženja – *Sociedade Germânia, Turnebund* i izlazili njemački listovi – *Deutsche Zeitung*. Gomes 2000., 206.

⁶ <http://www.brasilecola.com/historiab/brasil-primeira-guerra.htm>, pristup 26. 3. 2013.

⁷ Skidmore, 2003., 139.

⁸ Calvocoressi, 2003.

⁹ <http://www.brasilecola.com/historiab/sociedade.htm>, pristup: 12.3.2013.

zemljoposjednici ulagali svoj kapital u razvoj industrije, a tvornice su stvorile potrebu za novom radnom snagom. Dolazi i do organiziranja radnika u sindikate. Isprva su vođe sindikata bili, uglavnom, anarho-sindikalisti i borili su se za bolje uvjete rada, veće plaće i jačanje sindikalnih organizacija.

Ekonomska kriza 1929. godine dodatno je destabilizirala brazilsku ekonomiju. Pad kapitalističkog sustava kod rubnih gospodarstava pojačao je političku nestabilnost, budući su ostavljena bez jasne strategije za oporavak. Ekonomski stručnjaci iz Washingtona predlažu oštrije mjere ortodoksne ekonomije, rezanje javnih troškova te smanjenje plaća. Brazilska se vlada na to oglušila, državna potrošnja nastavila je rasti kao i otkup viška dionica kave što je dodatno opterećivalo državni proračun. Namjera vlade bila je umiriti velike proizvođače kave i podići cijene kave na svjetskom tržištu. Na taj se način potaknula opća potražnja kave u brazilskoj ekonomiji što je dovelo do ranijeg oporavka Brazila. Industrijalizacija je najviše utjecala na razvoj tri najveće savezne države Minas Gerais, São Paula i Rio de Janeiro.¹⁰ S druge strane, sjeveroistok zemlje zaostaje. Većina stanovništva bila je nepismena, a glavna proizvodna kultura je šećer koji gubi vrijednost. Unutrašnjost zemlje pogodila je i velika migracija stanovništva prema obalnim, urbanim središtima što povećava razlike između ruralnih i urbanih sredina. Nejednak ekonomski razvoj uzrokovan poplavama, gladi, lošom prometnom infrastrukturom, korumpiranom vladajućom elitom koju su, uglavnom činili zemljoposjednici, pogoršavao je opću gospodarsku i političku sliku zemlje. Zemljoposjednička elita koja je u posjedu imala najviše zemlje često nije imala radnika koji bi tu zemlju obrađivali te je veliki dio površina ostao neobrađen. Ruralno, siromašno stanovništvo nije imalo novca kojime bi moglo kupovati proizvode slabe brazilске industrije, stoga je i industrijski razvoj zaostajao.

Izbori su često bili manipulirani i izgubili su legitimitet uspostave vlasti u zemlji. Razdor se dodatno produbio nakon izbora 1926. kada na čelo države dolazi odvjetnik i povjesničar iz São Paula, Washington Luis, koji je provodio politiku zvanu *café com leite* (kava s mlijekom). Takva je politika podilazila velikim proizvođačima kave i guvernerima saveznih država. Dijelovi društva koji su željeli promjenu zastarjelog modela vlasti oligarha i veleposjedničke elite bili su ruralni i urbani proletarijat, lideri iz afirmiranih društvenih slojeva, npr. poručnici (*tenentes*) te pripadnici buržoazije. Jedan od pripadnika vojnih krugova koji su se aktivirali u političkom životu bio je i Getúlio Vargas koji će vladati zemljom u dva navrata. Njegovi pristaše sprječili su inauguraciju vladinog kandidata za predsjednika, Julia

¹⁰ Skidmore, 2003., 141.

Prestesa, u ožujku 1930. godine. Dolazi kraj Staroj republici koja je trajala od 1889. Prvi put od osnivanja brazilske republike, vladin kandidat nije postao predsjednik.

Revolucionarna hunta formirala je privremenu vojnu vladu na čelu s Getúliom Vargasom. Bio je populist koji je nastojao provoditi politiku razvojnog nacionalizma. Protivio se ljevičarskoj ideologiji te je nastojao kontrolirati sindikate i radničku klasu ne bi li ostvario veću političku bazu za provedbu svojih odluka.¹¹ Dekretom iz 11. studenog 1930. razriješio je Kongres i proglasio izvanrednu vladu koja je imala legitimitet. S novom vladom na čelu, nestale su institucije stare države, došao je kraj vladavini guvernera.¹² Jedna od glavnih karakteristika vremena prije 1930. je nesudjelovanje širih slojeva društva u političkom životu, dok su kasnije, a naročito u vremenu poslije Drugog svjetskog rata do vojnog udara 1964. često sudjelovale pod starateljstvom predstavnika iz vlade.¹³

Politički zahtjevi prema novoj privremenoj vladi bili su najizraženiji od strane srednje klase. Ona zahtjeva veća politička prava, a njihov politički interes su urbana središta. Brine ih tadašnje stanje u kojem je provizorna vlada imala izvršnu i punu pravnu moć do formiranja Ustavotvorne skupštine. Prvi puta u brazilskoj povijesti, osnovano je ministarstvo rada gdje su radnici mogli artikulirati svoje zahtjeve prema izvršnoj vlasti.¹⁴ Između ostalog, na taj način Vargas je stavio sindikalne organizacije i radnike pod svoju kontrolu. Prepoznao je politički potencijal radničkog sloja i osnivanjem Brazilske radničke stranke (PTB – *Partido trabalhista brasileiro*) nastoji radnike odmaknuti od Komunističke partije.¹⁵

Nova koalicija razilazila se oko pitanja ponovnog „poustavljanja“ Brazila. Liberalni konstitucionalisti željeli su provođenje izbora što prije. Vargas 24. veljače 1932. donosi novi izborni zakon u kojem je izašao u susret osnovnim zahtjevima konstitucionalista. Novi izborni zakon bio je popraćen dekretom iz ožujka 1932. u kojem je zakazao izbore za Ustavotvornu skupštinu za 3. svibnja 1933.¹⁶ Brazil je 1934. godine dobio treći ustav od svog osnutka. Imao je utjecaje političkog liberalizma i socioekonomskog reformizma. Predstavnički dom kongresa dao je Vargasu mandat za iduće četiri godine u kojima će nastojati ojačati središnju

¹¹ Skidmore, 2007., 7. (www.oxfordscholarship.com). Pristup: 28. veljače 2012.

¹² Vargas je odlučio postaviti nadzornike ili *interventores* u svim saveznom državama koji su trebali nadzirati lokalnu administraciju. Cilj je bio smanjiti utjecaj lokalnih moćnika i guvernera te ojačati središnju vlast. Skidmore, 2003., 154.

¹³ Weffoert, 1968., 59.

¹⁴ Skidmore, 2007., 10. (www.oxfordscholarship.com). Pristup: 28. veljače 2012.

¹⁵ PTB je osnovana 1945. godine od strane Vargasa i ubrzo će postati, uz Socijaldemokratsku stranku i Nacionalnu demokratsku uniju, najjača stranka u Brazilu. Vargas i njegovi nasljednici nastojat će u Kongresu koalirati sa socijaldemokratima ne bi li formirali većinu protiv konzervativne stranke, Nacionalne demokratske unije (UDN). Nashla, 2010., 47.

¹⁶ Skidmore, 2003., 159.

vlast, potaknuti industrijalizaciju zemlje te staviti pod svoju kontrolu radnički pokret, nakon što je stavio sve ne državne sindikate van zakona. Bio je svjestan da mu je za bilo kakav pokušaj političkog prevrata potrebna podrška vojnog vrha. Tu je ključna uloga generala koji su ga podržavali, Eurica Dutre, koji u prosincu 1936. postaje ministar rata i generala Goésa Monteria.¹⁷ General Dutra 29. rujna 1937. razotkriva dokumente o navodnoj komunističkoj uroti što daje Vargasu povod za udar. Radi se o poznatoj prevari zvanoj Cohen plan. Prvog listopada Kongres je odobrio suzpenziju ustavnih prava Komunističkoj partiji Brazila.¹⁸ Ubrzo, 15. studenog, Vargasove trupe opkolile su Kongres nekoliko dana prije i zatvorile ga. Otkazao je izbore zakazane za siječanj 1938. i najavljuje novi ustav koji mu daje izvršne ovlasti. Ukidanjem parlamenta i zabranom djelovanja političkih stranaka počela je nova era u brazilskoj povijesti koju historiografija zove Estado Novo ili Nova Država koja je trajala od 1937. do 1945. kada će odstupiti pod pritiskom vojnog vrha o čemu će kasnije biti govora.

¹⁷ Skidmore, 2007., 15. (www.oxfordscholarship.com). Pristup: 28. veljače 2012.

¹⁸ Antikomunizam u krugovima brazilske političke i vojne elite bio je pojačan nakon neuspjelog komunističkog prevrata u studenom 1935. godine. Pobuna je izbila kao niz ustanaka u tri vojne baze Natal, Recife i Rio de Janeiro. Loša organizacija olakšala je vladinim snagama gušenje ustanka. <http://www.ufjf.br/locus/files/2010/02/131.pdf>, Motta, 2007., 239 pristup: 15. veljače 2013.

II.II. Brazilska vanjska politika pred početak Drugog svjetskog rata

Dominacija SAD-a u Latinskoj Americi počela je davno prije Drugog svjetskog rata, već krajem XIX. stoljeća. Predsjednik Sjedinjenih Država, James Monroe iznio je 1823. godine tezu koja je polazila od toga da je prostor Latinske Amerike vitalni interes Sjeverne Amerike. Bila je usmjerena prema europskim imperijalnim silama te Rusiji s ciljem smanjivanja njihovog utjecaja na kontinentima Dvaju Amerika.¹⁹ Intervencije SAD-a u Latinskoj Americi počele su već krajem XIX. stoljeća gdje je skršen otpor stranoj vlasti, kao npr. na Kubi 1898. kada je izbio Španjolsko-američki rat zbog američke intervencije u Kubanskom ratu za nezavisnost koji je počeo tri godine ranije.²⁰ Sukob je okončan Pariškim mirovnim sporazumom prema kojem su Sjedinjene Države dobile Guam, Filipinsko otočje i Puerto Rico, dok je Kuba prešla u njihovo skrbništvo. Američke administracije vodile su se ovim modelom sve do dolaska predsjednika Franklina Delano Roosevelta u Bijelu kuću. On je, zajedno sa svojim državnim tajnikom, Cordellom Hullom, započeo Politiku dobrog susjeda koja je polazila od neintervencionizma.²¹ Washington je nastojao poboljšati untarkontinentalnu suradnju s ciljem postizanja suglasnosti oko širih političkih pitanja, kao što će to biti slučaj s ulaskom Sjedinjenih Država u Drugi svjetski rat i podrške zemalja Latinske Amerike Saveznicima.

Uzroci hegemonije vezani su i uz brz ekonomski rast koji SAD čini najvećim uvoznikom i izvoznikom u Latinskoj Americi, a nakon Drugog svjetskog rata postaju najveći investitori, dok je ranije to bila Velika Britanija.²² Početkom XX. stoljeća SAD je postao najbrža rastuća ekonomija, a od kraja Prvog svjetskog rata godišnji rast SAD-a bio je gotovo tri puta veći od Britanije ili Francuske. U Brazilu prije Drugog svjetskog rata najveći

¹⁹ Kasnije će predsjednik Theodor Roosevelt 1904. godine objaviti dodatak doktrini prema kojoj SAD ima pravo intervenirati u Latinskoj Americi, ako se one ponašaju „necivilizirano“. (*Chronic wrongdoing, or an impotence which results in a general loosening of the ties of civilized society, may in America, as elsewhere, ultimately require intervention by some civilized nation, and in the Western Hemisphere the adherence of the United States to the Monroe Doctrine may force the United States, however reluctantly, in flagrant cases of such wrongdoing or impotence, to the exercise of an international police power.*) Ovaj se amandman često prizivao kasnije pri intervencijama u Hladnom ratu, kao što će biti slučaj sa Kubom 1961. i invazijom na Zaljev svinja. <http://history.state.gov/milestones/1899-1913/RooseveltandMonroeDoctrine>. Pristup: 16. ožujak 2013.

²⁰ Washington je proglasio rat Španjolskoj nakon što je u veljači 1898. godine u Havani potopljen američki bojni brod „Maine“. Kuba je pod skrbništvom ostala do 1933. godine, a na Guantánamu je izgrađena pomorska baza. Calvocoressi, 2003., 763.

²¹ Na Panameričkoj konferenciji u Buenos Airesu 1936., objavio je ukidanje Plattovog amandamana, dodatka Monroeovoj doktrini prema kojem je Washington imao pravo intervenirati u zemlje Latinske Amerike radi osiguranja „valjane uprave“. Donesen je i Zakon o međusobnim trgovinskim sporazumima, kojime je predsjednik mogao smanjiti carine, a osnovana je i Uvozno-izvozna banka koja je pozajmljivala američka sredstva drugim državama. Isto., 765.

²² Calvocoressi, 2003., 760.

investitor, uz SAD, bila je Njemačka. To će stvarati dileme u brazilskom političkom vrhu po pitanju sudjelovanja Brazila u Drugom svjetskom ratu, budući će jedan dio vojnog vrha favorizirati Njemačku, o čemu će kasnije biti govora.

Vargas je nakon dolaska na vlast, 1930., nastojao posredovati u sukobima na kontinentu i riješiti otvorena pitanja oko granica s ciljem jačanja međunarodnog položaja Brazila.²³ Pred početak Drugog svjetskog rata, u periodu od 1933. i 1938. brazilska trgovinska razmjena s Njemačkom je porasla. Nijemci su otkupljivali brazilski pamuk, dok je Brazil uvezio njemačke industrijske proizvode. Nekolicina visokih vojnih dužnosnika na jugu Brazila bila je naklonjenija Njemačkoj, što je izazvalo zabrinutost u Bijeloj kući. Osim ekonomske suradnje, Brazil je i politički surađivao sa Njemačkom i ostalim zemljama Osovine, konkretnije Italijom. Vargas je tako odlučio sudjelovati na strani Italije u sukobu s Etiopijom 1935. godine slanjem mula i zaleđene teletine talijanskim trupama.²⁴ Tadašnji brazilski ministar vanjskih poslova, José Carlos de Macedo Soares, simpatizer talijanskog vođe Mussolinija, podržavao je taj prijedlog. S druge strane, brazilski veleposlanik u Washingtonu, Oswaldo Aranha, upozorio je da će vijest o pomaganju talijanske strane u sukobu, biti loše prihvaćena u Bijeloj kući. Vijest o slanju pošiljka šećera Francovim trupama u Španjolskom građanskom ratu također je zabrinula Washington. Nakon što je 1937. uveo diktaturu, Vargas je nastavio surađivati s Njemačkom sve do samog početka rata. U studenom 1938. poslao je čestitku Hitleru što je preživio atentat. S druge strane, Vargas uvjerava SAD o tome da je odan panameričkim idealima. No, Vargas će dati punu podršku Saveznicima tek kada dobije garanciju američke administracije o vojnoj i financijskoj pomoći, ali će formalno ostati neutralan do panameričke konferencije u Rio de Janieru 1942.²⁵ Štoviše, njemački veleposlanik u Brazilu, Prüfer, još početkom 1940. smatra kako treba podržati Vargasov režim i da bi im Brazil mogao biti saveznik u ratu.

Japanski napad na luku Pearl Harbour 7. prosinca 1941. prekinuo je izolacionizam američke vlade, ali i samim time pritisak na donošenje zajedničke deklaracije Dvaju Amerika o prekidanju diplomatskih i ekonomskih veza s Osovinom. Brazilski ministar vanjskih poslova

²³ Posredovao je tako mirovnim sporazumu između Bolivije i Paragvaja 1938. godine, nakon sukoba koji je izbio zbog nadmetanja za kontrolu nad regijom Sjeverni Chaco gdje je pronađena nafta. <http://www.historiabrasileira.com/brasil-republica/era-vargas/>. Pristup: 16. ožujak 2013.

²⁴ Talijanske snage 3. listopada 1935. prešle su iz Somalije, tadašnje talijanske kolonije na teritorij Etiopskog carstva, poznatog i kao Abesinija. Velike sile nisu se željele miješati u sukob, a mirovni prijedlog Francuske bio je odbačen od obje strane. Liga naroda pokazala je svoju neučinkovitost, a SAD se tada nije želio miješati u sukob zbog svoje izolacionističke politike. Italija je osvojila Adis Abebu 9. svibnja 1936. Talijanske snage biti će protjerane iz Etiopije tek 1941. od strane britanskih snaga.

<http://www.jstor.org/stable/2514412>. Hilton, 1979., 203. Pristup: 15. ožujka 2013.

²⁵ Isto., 210.

Oswaldo Aranha, jasno je dao do znanja ambasadorima Italije, Njemačke i Japana da je Brazil bio neutralan u sukobu, ali ga japanski napad na Pear Harbour stavlja u položaj u kojem se moraju prikloniti interesima kontinenta. Sjedinjene Države vrše pritisak na zemlje Latinske Amerike ne bi li se usvojila zajednička deklaracija o prekidanju diplomatskih i ekonomskih odnosa sa zemljama Osovine na, prije spomenutoj, konferenciji održanoj u Rio de Janeiru u siječnju 1942. Roosevelt se prije početka konferencije obratio Aranhi naglašavajući kako neodlučnost zemalja Latinske Amerike da podrži Saveznike, potencijalno može ugroziti čitav kontinent.²⁶ Unatoč tome, neposredno prije početka konferencije, Čile i Argentina su potvrdile svoju neutralnost. Vargas u tome vidi priliku za ugovaranje ekonomske i vojne pomoći Brazilu od strane SAD-a u zamjenu za brazilsku podršku Saveznicima. Brazilski je predsjednik na otvaranju konferencije objavio „potpunu i apsolutnu solidarnost“ sa Sjedinjenim Državama sa ciljem zaštite kontinenta.²⁷ Bivši veleposlanik u Washingtonu, a sada ministar vanjskih poslova Aranha, 28. siječnja 1942., mjesec dana nakon prosinačkog japanskog napada na Pearl Harbour, prekida sve odnose sa silama Osovine.

Predsjednik Roosevelt potom je obećao predsjedniku Vargasu „moralnu i materijalnu pomoć“ u sklopu svoje Politike dobrog susjeda (*Good Neighbour Policy*). Brazil se tada približio SAD-u i u razdoblju od veljače do kolovoza 1942. potpisan je niz bilateralnih ugovora o ekonomskoj, političkoj i vojnoj suradnji.²⁸ Ubrzo nakon objave podrške Saveznicima počeli su napadi njemačkih podmornica na brazilske brodove što je za posljedicu imalo više ljudskih žrtava.²⁹ Vijesti o njemačkim napadima i prvim brazilskim ljudskim žrtvama izazvale su žestoku reakciju javnosti koja zahtjeva reakciju vlasti. Vargas nije imao drugog izbora, osim da 31. kolovoza proglasi ratno stanje, a već u siječnju 1943. s američkim predsjednikom Rooseveltom dogovara izgradnju i korištenje baza diljem brazilske obale. Brazil je bio i jedina zemlja Latinske Amerike koja je vojno sudjelovala u Drugom svjetskom ratu slanjem oko 26 000 vojnika i medicinske ispomoći na bojišta u Italiji.

²⁶ Seitenfus, 2000., 290.

²⁷ Isto., 291.

²⁸ SAD se obvezao isporučiti vojnu opremu u vrijednosti \$200 milijuna do početka 1948. godine u zamjenu za korištenje baza na sjeveroistoku zemlje i arhipelagu Fernando de Noronha. U sklopu zajedničke suradnje protiv sila Osovine na kontinentalnoj razini, Brazil je usvojio niz mjera koje su se ticale informativnih službi i nadzora građana koji su bili porijeklom iz jedne od zemalja sila Osovine. Ugovori o ekonomskoj suradnji svodili su se na odobravanje izdavanja sredstva iz Izvozno-uvozne banke koja su korištena za izgradnju prometne infrastrukture i razvoj industrijske proizvodnje pa se tako američka kompanija Rubber Reserve Company obvezala investirati \$5 milijuna u amazonsku dolinu za obradu kaučuka korištenog u proizvodnji guma za automobilsku industriju. Obećana je i tehnološka pomoć pri izgradnji čeličane *Volta Redonda*. Seitenfus, 2000., 297., Hilton, 1981., 600.

²⁹ Radi se o napadima na brazilske trgovačke brodove *Buarque, Olinda, Cabedelo itd.* od strane njemačkih podmornica. Do travnja 1942., brazilska trgovačka mornarica izgubila je sedam brodova uz 174 ljudske žrtve. Seitenfus, 2000., 310.

Ulaskom Brazila u rat, u zemlju dolaze i sjeverno-američki dužnosnici kako bi ugovorili suradnju u ratu te obuku. Predsjednik Roosevelt osniva Ured za kulturnu suradnju s Latinskom Amerikom, u prvom redu, Brazilom. Cilj je bio kroz medije i kulturu približiti dvije zemlje. Najpoznatija imena američkog animiranog filma, kao što je to Walt Disney, radili su na stvaranju niza animiranih filmova koji su trebali stvoriti pro-američku klimu u javnosti. Jedan od najpopularnijih bio je *Saludo amigos* u kojem lik Paško Patak odlazi u Latinsku Ameriku sresti se s svojim prijateljima koji su govorili španjolski i portugalski.³⁰

Važno je naglasiti kako su odnosi na relaciji Brazil-SAD bili najbliži za vrijeme i nakon Drugog svjetskog rata. Osim ugovorene financijske i vojne pomoći, Rooseveltova administracija željela je ojačati Brazil i imati ga kao stabilnog partnera u kontekstu Politike dobrog susjeda. U prilog tome ide i činjenica da je Roosevelt pri odlasku u Casablancu u siječnju 1943. susreo se s Vargasom u Natalu.³¹ Predsjednik Roosevelt agitirao je i za brazilsko stalno članstvo u Vijeću sigurnosti, čemu su se protivile Velika Britanija, Francuska i SSSR. Najviše su se protivili Sovjeti, budući Brazil tada nije imao uspostavljene diplomatske odnose sa SSSR-om. Na savjet američke administracije Brazil je počeo voditi kampanju za dobivanje statusa nestalne članice Vijeća sigurnosti UN-a, dok je u međuvremenu Vargas nastojao uspostaviti diplomatske odnose sa SSSR-om. Brazilski i sovjetski veleposlanici u Washingtonu, Carlos Martinz Pereira e Souza i Andrei Gromyko, 2. travnja 1945. potpisali su ugovor o ponovnoj uspostavi diplomatskih odnosa između dvije zemlje.³² Cilj brazilske diplomacije bio je dobiti status privremene članice Vijeća sigurnosti UN-a, u čemu su i uspjeli 12. siječnja 1946.

Ipak, Brazil je smatrao kako ne prima dovoljno zasluga za svoje partnerstvo u Drugom svjetskom ratu u kontekstu novčane pomoći. Naime, brine ih uključivanje Argentine, brazilskog rivala, u program vojne pomoći u jednakoj mjeri kao i ostale zemlje. Brazilski vrh smatra kako bi trebao imati povlašten status u odnosu na Argentinu, koja je bila neutralna u ratu. Štoviše, smatra da je vodila pro nacističku politiku na čelu s Juán Peronom.³³ Washington je, s druge strane, smatrao kako su dobri odnosi s Argentinom ključni za stabilnost kontinenta koja je ključna pred izazovom koji postavlja komunizam.

Nakon Drugog svjetskog rata u kojem je Brazil bio na strani demokratskih snaga, u zemlji raste pritisak za demokratizacijom društva, legalizacijom političkih stranaka,

³⁰ Skidmore, 2003., 163.

³¹ <http://www.jstor.org/stable/2514412>. Hilton, 1979., 222. Pristup: 15. ožujka 2013.

³² Isto., 226.

³³ <http://www.jstor.org/stable/2514412>. Hilton, 1981., 602. Pristup: 15. ožujka 2013.

ukidanjem cenzure i proglašavanjem izbora. Kritike na račun režima postale su glasnije pred kraj i neposredno po završetku Drugog svjetskog rata. Na Prvom kongresu brazilskih pisaca održanom 26. siječnja 1945. zahtjeva se potpuna sloboda govora i slobodni izbori.³⁴ Cenzura je slabila što je bio jasan znak i slabljenja Vargasove diktature. Vlada je 28. veljače iste godine izdala akt u kojem najavljuje 90-dnevni rok u kojem će biti objavljen datum izbora. Vargas je već u ožujku na konferenciji za novinare najavio svoju kandidaturu na idućim izborima što je izazvalo buru bijesa u javnosti. Studenti u Rio de Janeiru i Recifeu izašli su na ulice, a u obračunu s policijom stradalo je dvoje studenata.³⁵ Kako bi utišao kritike povlači kandidaturu i daje podršku generalu Euricu Gasparu Dutri. Oporbu Vargasu činila je uz komuniste, konzervativna struja starog sistema, liberalni konstitucionalisti te dio vojnog vrha koji smatra kako Vargas šteti sigurnosti Brazila svojom diktaturom. Ministar rata Goés Monteiro pokreće oporbu koja će izvesti vojni udar 29. listopada 1945. godine i Vargas odlazi u Rio Grande do Sul gdje će nastaviti političku aktivnost do svog drugog mandata 1951. godine.³⁶

Izbori su održani, kako je i planirano, 2. prosinca 1945. i prošli su bez incidenata. General Dutra osvojio je 55% glasova s blagom pobjedom u savezним državama Minas Gerais, Rio Grande do Sul i São Paulo.

Novi predsjednik inauguriran je u siječnju iduće godine, a u rujnu je Brazil dobio svoj četvrti ustav od pada carstva 1889. godine. Osnove Vargasovog ustava, centralizacija, kontrola sindikata, industrijalizacija i povećana izvršna vlast ostale su gotovo netaknute.³⁷

³⁴ Skidmore, 2007., 49. (www.oxfordscholarship.com). 2007. Pristup: 28. veljače 2012.

³⁵ Isto, 2007., 50.

³⁶ Skidmore, (www.oxfordscholarship.com). 2007. Pristup: 28. veljače 2012.

³⁷ Skidmore, 2003., 173.

II.III. Pogoršanje odnosa sa SAD-om nakon Drugog svjetskog rata

Eurico Gaspar Dutra preuzeo je ured 31. siječnja 1946. godine. Novi je ustav predviđao zabranu političkog djelovanja anti-demokratskim strankama što je 1947. stavilo Komunističku partiju Brazila ponovno u ilegalu.³⁸ U kontekstu suprostavljanja Istočnog i Zapadnog bloka, ovi potezi Dutrine vlade bili su jasni pokazatelj smjera vanjske i unutarnje politike Brazila.

Prve dvije godine na vlasti, Dutra je nastojao prakticirati *laissez-faire* liberalizma i kontrolu tečaja, dok je druga faza gospodarske politike mogla biti svedena na pokušaje intenziviranja industrijalizacije. Novim liberalnim ustavom, zemlja se ponovno otvorila uvozu gotove robe i manjem interveniranju države kod naglog porasta cijena. Devizne rezerve, koje su 1945. iznosile \$708 milijuna, nestale su nakon 18 mjeseci, a Brazil se morao uključiti u novi svjetski monetarni poredak.

Vanjska politika predsjednika Dutre polazila je za bliskom suradnjom s SAD-om, a u kontekstu početka Hladnog rata Brazil 1947. raskida odnose s Sovjetskim Savezom.³⁹ Nakon Drugog svjetskog rata osnova američkog angažmana u Trećem svijetu bila je antikomunistička hladnoratovska agenda.⁴⁰ Brazilski industrijski razvoj bio je ugrožen nakon potrošnje deviznih rezervi. Dutrina administracija nastoji dobiti više sredstava od SAD-a te šalje pismo predsjedniku Trumanu u kojem moli veću financijsku pomoć. Od obećanih \$1mlrd, Brazil je dobio \$46 milijuna 1946. godine i \$90 milijuna sljedeće. Glavni argument brazilske administracije bilo je sudjelovanje u Drugom svjetskom ratu, dok je američka administracija savjetovala Brazilu privatna ulaganja, a ne državni intervencionizam.⁴¹

Hladni rat fokusirao je pažnju američke administracije na Europu i Aziju. U siječnju 1947. predsjednik Truman imenovao je Georgea Marshalla državnim tajnikom. On je 5. Lipnja 1947. na Harvardu predstavio Plan europske obnove, poznatiji kao Marshallov plan sa

³⁸ Prethodno je bila legalizirana u Vargasovoj administraciji neposredno pred izbore 1945.

³⁹ Povod za prekid diplomatskih odnosa na relaciji Brazil – SSSR bio je niz kritika sovjetskog vodstva na račun konzervativne vlade generala Dutre, kojeg su zvali General kava, insinuirajući da radi u interesu zemljoposjednika i plantažera kave. Osim toga, kritike su išle i na račun njegove vanjske politike, koju je sovjetski vrh smatrao podređenom interesima SAD-a. Motta, 2007., 238. <http://www.ufjf.br/locus/files/2010/02/131.pdf>, pristup: 15. veljače 2013.

⁴⁰ Westad, 2009., 34.

⁴¹ Zajednička američko-brazilska tehnička komisija pod vodstvom Johna Abbinka, koja je djelovala sa ciljem analize brazilskog gospodarstva, dala je jasne smjernice koje su isticale potrebu povećanja privatnih ulaganja i smanjenje državnih projekata poput Petrobrása ili Electrobrása. Hilton, 1981., 602. <http://www.jstor.org/stable/2514412>. Pristup: 15. ožujak 2013.

ciljem obnove poslijeratne Europe i suzbijanja utjecaja komunizma.⁴² Brazilska administracija na to gleda kao na zanemarivanje Latinske Amerike, prvenstveno Brazila. Vijest o američkom zajmu Argentini u iznosu od \$125 milijuna, šokirala je brazilski vrh. Ipak, „krivac“ za nedobivanje financijske pomoći često je bila neefikasnost brazilske administracije, koja često nije predložila plan investicija.⁴³

Države američkog kontinenta bile su tada organizirane i vezane multilateralnim ugovorima s ciljem bolje međusobne suradnje bilo na ekonomskoj ili političkoj razini. Najvažniji je bio Sporazum iz Rija ili *Tratado Interamericano de Assistência Recíproca* (TIAR), potpisan 2. rujna 1947. godine koji je trebao uspostaviti odnos sigurnosti među dvjema Amerikama. Osim tog sporazuma, zemlje Latinske Amerike bile su vezane i Organizacijom američkih država osnovanom 30. travnja 1948. Poveljom iz Bogote potpisanom na IX. Interameričkoj konferenciji. Zemlje potpisnice međusobno su se obvezale na podršku i u slučaju agresije na jednu od članica pa stoga u članku 3° Sporazuma iz Rija agresija na bilo koju od američkih zemalja smatrati će se činom neprijateljstva prema svim zemljama američkog kontinenta. OAS je trebala biti organizacija koja bi institucionalizirala ideju hemisferne „sigurnosti“ u kontekstu Hladnog rata. Interes Washingtona polazio je za stvaranjem antikomunističkog bloka u svojoj hemisferi. S druge strane, zemlje Latinske Amerike često su na tu suradnju gledale kao na oblik Marshallovog plana i očekivali su ekonomske poticaje na razvoj svojih zemalja.⁴⁴

Na sljedećim izborima 1950. očekivao se povratak bivšeg predsjednika, Getúlia Vargasa. Uoči novih izbora pristao je biti senator u Rio Grande do Sul. Osnovao je novu stranku 1945. godine pod imenom Brazilska radnička stranka ili *Partido Trabalhista Brasileira* (PTB). Ipak, odlučuje se za novu političku koaliciju između socijaldemokrata (PSD) i Brazilske radničke stranke na kojoj temelji planove za povratak na sam vrh brazilske političke scene. Političku filozofiju temeljio je na ideji *trabalhismo* (radništva) koja je obuhvaćala socijalnu skrb, radnički aktivizam i koncept razvojnog nacionalizma, odnosno prednost domaćim proizvođačima i većem udjelu državne vlasti u velikim kompanijama poput budućeg Petrobrása.⁴⁵

Izbori su održani 3. listopada 1950. i Vargas osvaja 48.7% svih glasova te umalo odnosi pobjedu apsolutnom većinom. Opozicija Vargasu bila je neorganizirana i slaba, a on je

⁴² <http://www.marshallfoundation.org/TheMarshallPlan.htm>, Pristup: 17. ožujak 2013.

⁴³ <http://www.jstor.org/stable/2514412>, Pristup: 15. ožujak 2013. Hilton, 1981., 606.

⁴⁴ Calvocoresses, 2003., 762.

⁴⁵ Skidmore, 2003., 182.

svojom populističkom politikom privukao mase. Krajem siječnja 1951. bio je ponovno u predsjedničkom uredu. U izradi ekonomske i političke strategije, Vargas se odlučio za kombiniranje ortodoksne i developmentalističke ekonomske politike.⁴⁶

Znakovi zategnutijih odnosa na relaciji Washington – Rio de Janeiro vidljivi su nakon brazilskog odbijanja slanja trupa u na korejsko bojište 1950.⁴⁷ Predsjednik Dutra bio je pri kraju mandata i nije želio poduzimati inozemne vojne akcije. Osim toga, klima u javnosti išla je za „osamostaljivanjem“ brazilskog gospodarstva, budući je Brazil ovisio o nafti i industrijskim materijalima iz SAD-a.⁴⁸ Nakon što se u rat na strani Sjeverne Koreje uplela komunistička NR Kina, Truman je zatražio jaču diplomatsku akciju prema zemljama Latinske Amerike u svrhu slanja trupa na korejsko bojište.⁴⁹ Brazil obećaje pomoć u okviru svojih granica, a o slanju trupa nije ni bilo govora. Vargas je nastojao iskoristiti poziciju za ugovaranje veće financijske pomoći od strane SAD-a, no to se nije dogodilo jer je odluka američkog ministarstva financija bila protivna dodatnim izdancima. Vargasova politika razvojnog nacionalizma također nije nailazila na odobravanje od strane Washingtona, između ostalog i zbog tendencije Vargasa da ograniči izvoz profita iz zemlje, što nije pogodovalo inozemnim investitorima u Brazilu. Posljedica američke sumnjičavosti prema politici Vargasa bili su manji zajmovi Izvozno-uvozne banke.⁵⁰ Takve odluke izazvale su ogorčenje u javnosti, izlazili su članci i kolumne uglednih ekonomista, političara i uglednih osoba brazilskog društva s kritikama na račun SAD-a. Nezadovoljstvo odnosima s SAD-om i slab gospodarski razvoj utjecali su na odluku Brazila da se okrene novim tržištima. Vargas je započeo pregovore o ekonomskoj suradnji sa Zapadnom Njemačkom, ali i ostalim zemljama na kontinentu, npr. Boliviji i Paragvaju.⁵¹

⁴⁶ Vlada predlaže osnivanje državnih poduzeća koja bi osigurala energetska stabilnost, u prvom redu elektrane i naftna postrojenja. Još 1951. u Kongres je poslan prijedlog zakona u kojoj traži da se osnuje javno-privatno poduzeće, Petrobrás. Ovaj prijedlog izazvao je u javnosti mnogo polemika, naročito među zagovornicima pro-američke vanjske politike. Lijevi radikali, smatrali su da polovična vlasnička struktura nije u interesu zemlje i da samo država može biti vlasnik energetskih i naftnih postrojenja. Skidmore, 2003., 186.

⁴⁷ Nakon Drugog svjetskog rata, Koreja je podijeljena na dvije okupacijske zone. Sjeverni dio pripao je SSSR-u, a južni SAD-u. Par godina kasnije, točnije 1948., na jugu je uspostavljena Republika Koreja, dok je na Sjeveru uspostavljena Demokratska Narodna Republika Koreja s komunistima na čelu. Rat je započeo 25. lipnja 1950. godine kada je vojska Sjeverne Koreje prešla 38. paralelu koja je dijelila dvije zone i ušla na teritorij Republike Koreje. Westad, 2009., 84.

⁴⁸ Hilton, 1981., 608. <http://www.jstor.org/stable/2514412>. Pristup: 15. ožujak 2013.

⁴⁹ Jedina zemlja Latinske Amerike koja je poslala trupe u Koreju bila je Kolumbija. Fokus vanjske politike SAD-a nije bila Latinska Amerika sve do Kubanske revolucije i opasnosti koju pred kontinent Dvaju Amerike stavlja komunizam. Calvocoressé, 2003., 765.

⁵⁰ CIA je smatrala da zbog pregovaračke pozicije Brazilu ne smije biti isplaćeno \$300 milijuna obećanih do kraja 1952. Osim toga, nakon zakona o nacionalizaciji rafinerija, Brazil je dobio samo \$3 milijuna od Izvozno-uvozne banke 1954. godine. Hilton, 1981., 612. <http://www.jstor.org/stable/2514412>. Pristup: 15. ožujak 2013.

⁵¹ Isto., 616.

Politička situacija u zemlji postala je sve nepogodnija za Vargasa. Zbog sve veće krize koja se najviše lomila na leđima srednje klase i radnika u urbanim središtima, Vargas je smatrao da mu je potrebna nova politička strategija. Razmatrao je uvođenje mjera stabilizacije. Na mjesto ministra rada postavio je svog štićenika, João Goularta iz Brazilske radničke stranke. Cilj mu je bio pridobiti ljevicu i radnike na svoju stranu i nadao se da će imenovanjem Goularta to i postići. Novi ministar rada imao je tada 35 godina i reputaciju suradnika komunista, što je negirao. Ovim potezom Vargas je navukao kritike konzervativnih krugova, pobornika bliže suradnje s Washingtonom i dijela vonog vrha koji smatra kako bi Brazil trebao pružiti jaču suradnju u borbi protiv komunizma.

U svojoj političkoj retorici Vargas se sve više počeo pozivati na nacionalni osjećaj i na tome graditi političke poene. Prihvatio je Goulartov prijedlog o 100% povećanju minimalne plaće. To je uznemirilo poslovne krugove i visoke vojne dužnosnike koji su samo čekali izgovor za rušenje Vargasove vlasti.

Predvođeni maršalom Eduardom Gomesom, 22. kolovoza 1954., vojni vrh izdaje manifest u kojem traži ostavku predsjednika. Sljedećeg dana izdan je manifest naciji, a među glavnim potpisnicima bili su časnici i njegovi bivši bliski suradnici, Juarez Távora i Machado Lopes. Rano jutro 24. kolovoza nakon sastanka s najbližim suradnicima, Getúlio Vargas povukao se u svoj kabinet u palači Catete i pucao si pištoljem u srce.⁵²

⁵² Skidmore, 2003., 202.

III. Projekt Pan – Amerika i samostalna vanjska politika predsjednika Jânio Quadrosa i João Goularta

Izbori za novog predsjednika Brazila održani su 3. listopada 1955. na kojima pobjedu odnosi kandidat PSD-a (Socijaldemokratske stranke), liječnik iz savezne države Minas Gerais, Juscelino Kubitschek de Oliveira, a za potpredsjednika je bio izabran João Goulart, bivši ministar rada u Vargasovoj vladi.

U predsjedničkoj kampanji Kubitschek je koristio slogan „50 godina napretka u 5“ čime je najavljivao brz gospodarski rast zemlje. Oporba je nastojala spriječiti inauguraciju po svaku cijenu smatrajući kako je povezan s komunistima. Ključna figura u slijedećim mjesecima bio je maršal Henrique Lott, koji 8. listopada najavio je da će postupiti prema ustavu i osigurati inauguraciju Kubitscheka, koja je, naposljetku, bila zakazana za 31. siječanj 1956.⁵³ Prije izborne pobjede, Kubitschek je obavljao dužnost zastupnika u državnoj skupštini Minas Gerais i gradonačelnika Belo Horizontea od 1940. godine. Vodio se politikom razvojnog nacionalizma. Polazio je od teze da se izlaz iz siromaštva krije u unutra okrenutoj strategiji industrijalizacije, umjesto oslanjanja na izvoz sirovina kojima cijene padaju. Zalagao se za nacionalizaciju nafte, ruda i ostalih industrijskih grana. Postojala je bojazan da bi takve vlade mogle postati komunističke, što je u kontekstu Hladnog rata zabrinjavalo Washington. John Foster Dulles, državni tajnik u Eisenhowerovoj administraciji, i Allen Dulles, ravnatelj CIA-e bili su glavni kritičari takve politike.

Preuzevši dužnost predsjednika, Kubitschek je lansirao svoj ambiciozni program gospodarskog razvoja u kojem je obećao ostvariti 31 cilj u pet različitih sektora: energetika, prometnice, prehrambeni sektor, obrazovanje i industrija. U tome je uspio zahvaljujući povoljnim ekonomskim okolnostima, kao što su to veliko domaće tržište, zalihe čelika i željeza te inozemna ulaganja. Domaćim poduzetnicima nudio je liberalnu politiku kreditiranja i obećao je održavati domaću potražnju. Stranim kompanijama obećava pravedno oporezivanje. Koristeći strane ugovore i nacрте, kao što su to zajednička Brazilsko - američka

⁵³ Dio vojnog vrha koji je za ustavna rješenja političke krize bili su uz Kubitscheka i organiziraju *Movimento Militar Constitucional* ili Ustavni vojni pokret. General Henrique Lott, koji je u međuvremenu bio smijenjen, odlučio se za „preventivni udar“ i 10. studenog mobilizira vojnu komandu u Rio de Janeiru i sljedeći dan vojne jedinice okupirale su sve zgrade vlade, radio postaje i uredništva listova. Bio je to klasični vojni udar kojime je dio vojnog vrha spriječio konzervativne struje u namjeri da na vlast ne dođe izabrani predsjednik. Skidmore, 2007., 34. (www.oxfordscholarship.com). Pristup: 28. veljače 2012.

komisija s početka pedesetih godine te zajmovima SAD-a nastojao je osigurati prometnu infrastrukturu i povećati energetske potencijal zemlje.

Veliki građevinski i ekonomski pothvat bila je izgradnja nove brazilske prijestolnice u unutrašnjosti zemlje, u saveznoj državi Goias. Kubitschek je za suradnike odabrao najuglednije svjetske arhitekta, kao što je to bio slavni Oscar Niemeyer i brazilski arhitekt Lúcio Costa. Projekt je završen u rekordnom roku od 1956. do 1960., kada je bila konačna inauguracija Brazila kao glavnog grada.⁵⁴

No, uskoro su na površinu isplivale i loše strane Kubitschekovog ekonomskog plana. Visoka državna potrošnja, koja nije mogla biti nadoknađena nedovoljnim inozemnim ulaganjima dovela je do inflacije koju će naslijediti administracije predsjednika Quadrosa i Goularta. Unatoč rastućoj inflaciji, predsjednik nije odustajao od svog ambicioznog plana, unatoč upozorenjima ekonomskih stručnjaka.⁵⁵ Anti-inflacijske mjere, koje je bilo nužno uvesti, nisu bile popularne u javnosti. Predsjednik je uskoro bio primoran smanjiti proračun za uzgajivače kave, ali i javne troškove. Ljevica ga sve više kritizira zbog pregovora sa MMF-om i SAD-om, a on sve više oklijeva pri uvođenju mjera štednje. U lipnju 1959. odlučio se za populističku politiku i raskida veze sa MMF-om čime želi zadržati birače, u prvom redu urbani i ruralni radnički sloj. Unatoč negativnim kritikama zbog inflacije i korupcije, ono što je ostalo iza Kubitscheka je razvijenija industrija, poboljšana prometna infrastruktura, veća inozemna ulaganja i povećano domaće tržište.⁵⁶ Juscelino Kubitschek ostao je na dužnosti do isteka mandata. Važan aspekt njegove politike bila je i inicijativa koju je pokazao pri vođenju vanjske politike.

⁵⁴ Skidmore, 2003., 204.

⁵⁵ Mnogi ekonomski stručnjaci, upozoravali su na preveliku inflaciju i količinu tiskanog novca kojeg su puštali u opticaj. Kritičari su često za njegov program koristili termin „pedeset godina inflacije u pet godina. Skidmore, 2003., (tablica VI-2), 206.

⁵⁶ U periodu od 1956. do 1961. industrijska proizvodnja porasla je 80%. Period Kubitschekove administracije smatra se „zlatnim dobom Brazila“. Skidmore, 2007., 41. (www.oxfordscholarship.com). Pristup: 28. veljače 2012.

III.I. Prijedlog Projekta Pan – Amerika sa ciljem razvoja zemalja Latinske Amerike

Po preuzimanju predsjedničke dužnosti, Kubitschek je nastojao ugovoriti financijsku pomoć od strane SAD-a za svoj ambiciozni petogodišnji plan gospodarskog rasta. Washington s oprezom pristupa novoj brazilskoj administraciji nakon optužbi za suradnju Kubitscheka i Goularta s komunistima. Već u siječnju 1956. godine Kubitschek odlazi u posjet Washingtonu gdje je u razgovoru s tadašnjim američkim državnim tajnikom, John Foster Dullesom želio razgovarati o mogućim zajmovima za realizaciju svog ekonomskog plana. Dulles je iznio stav američke administracije koji je naglašavao potrebu uvođenja antikomunističkih mjera i potrebi otvaranja brazilskog tržišta za privatna ulaganja. Nakon Kubitschekove inauguracije, 31. siječnja 1956., američki potpredsjednik Nixon koji je prisustvovao ceremoniji, ponovio je američko stajalište u vezi financijske pomoći. Kubitschek ovoga puta objašnjava kako je gospodarski razvoj ključan u suzbijanju radikalnih aktivnosti u zemlji, poput komunizma. Novac koji bi dobio od američke vlade, Kubitschek je namjeravao uložiti u razvoj infrastrukture u unutrašnjosti zemlje s ciljem otvaranja tog prostora inozemnim ulagačima.⁵⁷

U brazilskoj javnosti, ali i konzervativnim političkim krugovima, sve su se više mogle čuti kritike na račun američke vanjske politike prema Latinskoj Americi. Postojalo je rašireno mišljenje da Sjedinjene Države zanemaruju odnose sa zemljama Latinske Amerike te da Brazil ne dobiva priznanje i zasluge koje je zaslužio nakon sudjelovanja u dva svjetska rata na strani SAD-a. Eisenhower i njegovi suradnici ne vide realnu opasnost od zahlađivanja odnosa sa Brazilom i prispisuju neuspjeh u pregovorima oko zajmova loše vođenoj politici te sporoj administraciji.⁵⁸ Kubitschek se okreće ostvarivanju bolje ekonomske i političke suradnje sa zemljama Latinske Amerike ne bi li bio u boljoj pregovaračkoj poziciji sa Sjedinjenim Državama. Sredinom XX. stoljeća u Latinskoj Americi jačao je nacionalni osjećaj i otpor prema politici SAD-a. Zemlje Latinske Amerike očekivale su veću financijsku pomoć, a anti-američki osjećaj bio je vidljiv diljem regije, pa je tako, tada potpredsjednik, Richard M. Nixon u posjetu Venezueli, Urugvaju i Peruu 1958. godine bio loše primljen.⁵⁹ U svibnju brazilski predsjednik šalje pismo Eisenhoweru u kojem naglašava potrebu međusobne

⁵⁷ <http://www.jstor.org/stable/2514412>. Pristup: 15. ožujak 2013. Hilton, 1981., 618.

⁵⁸ Isto., 621.

⁵⁹ U Limi su ga dočekale studentske demonstracije, kao i u Venezueli gdje su anti-američki demonstranti bacali predmete na njega čak i pljuvali. Bezerra, 2010., 30.

suradnje zemalja Latinske i Sjeverne Amerike. Smatra kako ekonomska nerazvijenost i siromaštvo dovode do političke nestabilnosti u Latinskoj Americi i samim time ugrožavaju stabilnost kontinenta. Kubitschek predlaže Panamerički program (*Operação Pan-americana*) koji bi podrazumijevao ekonomsku i političku suradnju SAD-a i Latinske Amerike.⁶⁰ Najvažniji konkretni rezultat ove organizacije je osnivanje Interameričke banke za razvoj *Banco Interamericano de Desenvolvimento (BID)* i Latinskoameričko udruženje slobodne trgovine (*Associação Latino-Americana de Livre Comércio*) u listopadu 1960.⁶¹ Prilikom posjete predsjednika Eisenhowera u veljači 1960. Argentini, Čileu i Brazilu, u brazilskoj prijestolnici potpisana je Povelja Brazilije prema kojoj se zemlje obvezuju na suradnju u okvirima Panameričkog programa. Bio je to prvi korak ka nezavisnoj vanjskoj politici, tada orijentiranoj na zemlje Latinske Amerike, a kasnije, u vrijeme administracije predsjednika Quadrosa i Goularta, i prema Trećem svijetu i Istočnom bloku.⁶²

Još od kraja četrdesetih godina zemlje Latinske Amerike bile su vezane dvama multilateralnim ugovorima, Sporazumom u Rijju iz 1947. te Organizacijom američkih država osnovane u Bogoti 1948. godine. Sporazumom iz Rija ili Interameričkim sporazumom o međusobnoj suradnji (TIAR-om) usvojen je sustav kolektivne sigurnosti zemalja dvaju Amerika odnosno članice su se obvezale na prihvaćanje koncepta hemisferne obrane, koji je značio da će svaka eventualna agresija na jednu od potpisnica biti tumačena kao napad na ostale članice. Sjedište Organizacije američkih država (OAS-a) koja je osnovana s ciljem bolje ekonomske i političke suradnje dvaju Amerika, bilo je u Washingtonu. Politička suradnja uključivala je obvezivanje zemalja potpisnica na borbu protiv komunizma u hemisferi.

Veću inicijativu u međunarodnoj diplomaciji pokazuje nakon revolucionarnog prevrata na Kubi, 1. siječnja 1959., kada se Kubitschek zalaže za ulogu posrednika između Havane i Washingtona. Kubanska revolucija izazvala je pomutnju i negdovanje u Washingtonu i kulminirala prekidom diplomatskih odnosa Kube i SAD-a 3. siječnja 1961. Kubanski režim uveo je korjenite reforme, koje su uključivale agrarnu reformu, nacionalizaciju inozemnih kompanija i rafinerija. Nakon što je 16. travnja iste godine Fidel Castro javno dao socijalistički karakter revoluciji, SAD se morao suočiti s činjenicom da će biti uspostavljen socijalistički režim svega 150 km od njenog kopna. Washington je na

⁶⁰ Weis, 2001., 325.

⁶¹ Almeida, 2002., 259.

⁶² Hilton, 1981., 624. <http://www.jstor.org/stable/2514412>. Pristup: 15. ožujak 2013

temelju prije spomenutih sporazuma, kao što je Sporazum iz Rija i Organizacija američkih država vršio pritisak na zemlje potpisnice da osude kubanski režim.⁶³

Brazilski vrh pozdravio je Kubansku revoluciju promatrajući je u kontekstu borbe za slabije razvijene zemlje Latinske Amerike. U novonastaloj situaciji, kada će se pažnja američke vanjske politike početi usmjeravati prema Latinskoj i Južnoj Americi, Brazil vidi svoju priliku da postane posrednik između zemalja kontinenta i SAD-a. Kuba je u međuvremenu počela s agrarnom reformom te je smanjila izvozne kvote šećerne trske za Sjedinjene Države. Obnovila je diplomatske odnose s SSSR-om 9. srpnja 1960. i prihvatila sovjetsku vojnu pomoć, što je dodatno utjecalo na stvaranje pritiska od strane SAD-a na zemlje Južne i Latinske Amerike u donošenju odluke o sankcijama prema Kubi.

Brazilski veleposlanik u Havani, Vasco Leitão da Cunha, u telegramu iz prosinca 1959. kaže da je Kuba spremna suprostaviti se SAD-u. U Deklaraciji iz San Josea, koju su potpisale članice Organizacije američkih država, oštro se osuđuje se komunizam i svaka intervencija ili prijetnja intervencije vankontinentalnih zemalja u politiku američkih država. Brazil je potpisao Deklaraciju osuđujući komunizam, ali je i dalje bio protiv intervencije. Odlučnu poziciju Brazila protiv intervencije Washington vidi kao ljevičarski utjecaj na brazilsku politiku. Ova deklaracije dovela je do radikalizacije Kubanske revolucije, a do kraja 1960. godine Guatemala, Dominikanska republika i Peru raskinuli su sve diplomatske odnose s Kubom. U međuvremenu, Kuba je sve više surađivala sa SSSR-om na gospodarskom, ali i vojnom planu. Kubansko pitanje naslijedio je Jânio Quadros, a kubanska revolucija postati će unutarnje političko pitanje.⁶⁴

⁶³ Skidmore, 2007., 76. (www.oxfordscholarship.com). Pristup: 28. veljače 2012.

⁶⁴ Bezerra, 2010., 31.

III.II. Samostalna vanjska politika u vrijeme administracije predsjednika Jânio da Silva Quadrosa i João Goularta

Nakon predsjedničkih izbora održanih 3. listopada 1960. predsjednik Brazila postao je guverner São Paula, Jânio Quadros. Izborni zakon dopuštao je zasebno biranje predsjednika i potpredsjednika. Ljevica je kao svog kandidata nominirala bivšeg ministra rada João Goularta, vođu PTB-a.⁶⁵ Quadros je u kampanju krenuo kao kandidat UDN-a, ali se usred kampanje odlučio kandidirati kao nezavisni kandidat zbog neslaganja sa stranačkim vođama. U kampanji je naglašavao dva ključna problema, neučinkovitost državnog aparata i lošu ekonomsku situaciju. Žestoko je kritizirao korupciju birokratskog aparata i političara u prošloj, Kubitschekovoj vladi.

Veliku je buru u javnosti podigao njegov posjet Kubi u ožujku 1960.⁶⁶ Želeći putovanju dati što veći publicitet prati ga 14 novinara. Pozdravio je kubansku revoluciju i obećao u slučaju izborne pobjede provesti agrarnu reformu. Osim toga, obećao je uspostavu odnosa s SSSR-om i priznanje komunističke Kine. Javni istupi Quadrosa zabrinuli su konzervativnu struju u Brazilu, ali i Washington. Unatoč tome što se Quadros suprostavio takvim interpretacijama, počele su sumnje u to da simpatizira režim na Kubi i da nastoji zemlju odvesti „u komunizam“.⁶⁷

Inauguracija najmlađeg brazilskog predsjednika, 44-godišnjeg Jânio Quadrosa, 31. siječnja 1961., koincidirala je s dolaskom na vlast najmlađeg američkog predsjednika Johna F. Kennedyja jedanaest dana ranije. U svom inauguracijskom govoru Kennedy je najavio posvećenost vanjskoj politici, dok je Quadros u svom kratkom radio obraćanju nakon dolaska na vlast, rekao da će se obračunati s velikim inozemnim dugom i korupcijom.⁶⁸

⁶⁵ Muniz, 2010., 9.

⁶⁶ Skidmore, 2011., 189. (www.oxfordscholarship.com). Pristup: 28. veljače 2012.

⁶⁷ Jânio da Silva Quadros obnašao je dužnost predsjednika od 31. siječnja 1961. do 25. kolovoza iste godine. Karijeru je izgradio u São Paulu, gdje je 1947. izabran za vijećnika stranke PDC (*Partido Democrata Cristão* ili Demokršćanska stranka) da bi već 1954. prekinuo suradnju s njima. Sin je farmaceuta Gabriela Quadrosa, rođen u saveznoj državi Mato Grosso do Sul. Karijeru je počeo kao učitelj da bi se nakon mjesta gradskog vijećnika popeo na mjesto gradonačelnika São Paula 1953. Sljedeće je godine izabran i za guvernera ove savezne države Skidmore, 2011., 193. (www.oxfordscholarship.com). Pristup: 28. veljače 2012.

⁶⁸ U govoru novog predsjednika objavljenog u listu Glas Brazila (*Voz do Brasil*) iz 31. siječnja 1961. stoji, između ostalog, da brazilski inozemni dug iznosi gotovo četiri milijarde dolara i da Brazil tone u ponor korupcije i nepotizma. Leacock, 1990., 16.

Početak šezdesetih godina XX. stoljeća odnosi Brazila i SAD-a bili su zahlađeniji nego prije, ponajviše zbog brazilskog blagonaklonog gledanja na Castrov režim te protivljenju intervenciji na Kubu, o čemu će kasnije biti govora.

Loša financijska situacija Brazila bilo je među prvim pitanjima kojima se pozabavila Kennedyjeva administracija. Washington je bio zabrinut zbog informacija o komunističkoj djelatnosti u ruralnim dijelovima zemlje, gdje se većina radnika uključivala u seljačke lige koje su bile pod vodstvom komunista i simaptizera Kubanske revolucije. Brazilska regija Sjeveriostok bila je najnerazvijenija, a vlast je bila u rukama zemljoposjedničke elite. Velik broj lokalnog stanovništva zbog suše i slabih uroda emigriralo je u obalna urbana središta.⁶⁹

Kennedyjevi savjetnici, Arthur M. Schlesinger i George McGovern ubrzo su posjetili regiju. Posjet je imao veliki publicitet. Američki konzulat u Recifeu dobio je više službenika, ali i CIA-inih agenata koji su trebali nadzirati regiju. Analiza Quadrosove administracije na temelju izvješća CIA-e ocijenjena je kao vlada bez stabilne većine u Kongresu u kojem su konzervativci imali većinu. Preuzevši ured predsjednika, Quadros je započeo s reformama državnog aparata. Otpustio je 15000 zaposelnika iz državne uprave, uveo jednogodišnju zabranu zapošljavanja državnih službenika i reformirao sustav kontrole nad uvozom i izvozom nekih sirovina, u prvom redu, kave. Zbog neovisnijeg vođenja vanjske politike, nailazi na kritike konzervativnih krugova i jednog dijela vojnog vrha, tradicionalno okrenutog Washingtonu.

Po dolasku na vlast, Quadros se morao suočiti s inozemnim dugom i lošom raspodjelom državnog novca, a troškovi života porasli su 26% u periodu od ožujka 1960. do ožujka 1961. Nastojao je pronaći nova tržišta i revitalizirati neprofitna državna poduzeća, poput željeznica.⁷⁰

Nakon sedam mjeseci u uredu, Quadrosu je pala popularnost. Suočio se s većinski konzervativnim Kongresom, a budući nikada nije radio na osnivanju jake političke stranke niti

⁶⁹ Seljaci su se početkom 1960ih počeli organizirati i zahtijevati veća prava od središnje vlasti. Washington je zabrinut zbog izvješća koja im dolaze sa sjeveroistoka Brazila gdje se lokalno stanovništvo organizira u seljačke lige (*ligas camponensas*) koje su bile pod vodstvom pro-komunista, Francisca Juliãoa. Revolucionarni potencijal seljačkih liga indiciran je u kolovozu 1961. kada je vojska na jednoj farmi kraj Sapea pronašla materijal komunističke propagande i brošure o agrarnoj reformi. <http://www.foia.cia.gov/>, Dokument br. 0000585306, 2. travanj 2011.

⁷⁰ Prethodna vlada Juscelina Kubitscheka, ofkusirala se na razvoj automobilske industrije, dok je željeznički promet stavljen u drugi plan. Prve inozemne automobilske kompanije u Brazilu proizvodile su dijelove za automobile, kao što je to Ford koji dolazi 1919. i General Motors iz 1925. Kubitschekova administracija poticala je kupnju i proizvodnju automobila. Prva kompanija koja se odlučila za proizvodnju automobila u Brazilu bio je Volkswagen, a prvi proizvedeni automobil bio je model Kombi. http://www.bndes.gov.br/SiteBNDES/export/sites/default/bndes_pt/Galerias/Arquivos/conhecimento/livro_setorial/setorial06.pdf. Pristup: 18. ožujak 2013.

je iskoristio politički potencijal Narodnog pokreta Jânio Quadros (*Movimento Popular Jânio Quadros*) s kojim je osvojio izbore, nije imao stabilnu političku bazu.⁷¹ Nije posvetio dovoljno pozornosti rješavanju inflacije u zemlji. Poduzetnici i visoki vojni vrh nisu blagonaklono gledali na novi kurs u vanjskoj politici, smatrajući kako se tom politikom Brazil odmiče od glavnog investitora, SAD-a i približava komunizmu.

U pismu ostavke iz 25. kolovoza, Quadros navodi da su se „...strašne sile urotile protiv njega, iako se činilo da surađuju samnom...” te kako je jedino htio narodu Brazila omogućiti suzbijanje korupcije i kukavičluka.⁷² Nastala je politički kaotična situacija u zemlji. Na zajedničkoj sjednici senata i Vijeća zastupnika iste večeri raspravljalo se o prihvaćanju ostavke.⁷³ Većina je sudionika bila za prihvaćanje i raspravilo se o novom predsjedniku. Budući je potpredsjednik, João Goulart, koji je prema ustavu trebao naslijediti Quadrosa, bio izvan države, zamijenio ga je predsjednik Vijeća zastupnika, Ranieri Mazzilli. João Goulart u očima članova Nacionalne demokratske unije (UDN-a) i konzervativnih struja bio je Vargasov pristaša i simpatizer komunizma. U trenucima predsjednikove ostavke bio je na putu u komunističkoj Kini, što je dodatno podiglo glasine o njegovoj političkoj orijentaciji. Bijela kuća bila je zabrinuta oko dolaska još jednog, kako su vjerovali, lijevo orijantiranog političara na čelo najveće zemlje Južne Amerike.

⁷¹ Leacock, 1990., 23.

⁷² Isto., 25.

⁷³ Muniz, 2010., 34.

III.II.I. Samostalna vanjska politika i konferencija Pokreta nesvrstanih u Beogradu 1961.

U svojoj kratkoj administraciji, Jânio Quadros nastojao je udaljiti Brazil od klasične bipolarne politike na relaciji Istok - Zapad i uspostaviti odnos s novim gospodarskim i političkim partnerima iz zemalja Istočnog bloka, bez raskidanja odnosa s starim saveznicima.

Već krajem pedesetih godina XX. stoljeća Bijela kuća oprezno gleda na brazilski odmak vanjske politike prema „neutralnoj“, što će je interpretirano kao odmak ulijevo. Samostalna vanjska politika koju su predložili predsjednik Jânio Quadros i njegov ministar vanjskih poslova Afonso Arinos de Melo Franco polazila je od principa razvoja, podržavanja dekolonizacije i razoružanja. Dva osnovna interesa ove politike bili su ostvariti ekonomski i društveni razvoj Brazila i diplomatskom samostalnošću povećati ugled zemlje na međunarodnoj političkoj sceni.⁷⁴ Osim toga, nova administracija naglašavala je da će Brazil ostati vjeran principu samoodređenja i protivljenja intervenciji, što se odnosilo na pitanje Kube.⁷⁵

Šezdesetih godina XX. stoljeća zemlje Trećeg svijeta postale su relevantan faktor na međunarodnoj političkoj sceni.⁷⁶ Quadros je odmaknuo Brazil od bipolarne politike Istok-Zapad i zastupa nacionalne interese, koji zahtijevaju ekonomsku suradnju sa socijalističkim zemljama i zemljama Trećeg svijeta. Uvidjeo je važnost Trećeg svijeta i uspostavio diplomatske i ekonomske odnose između Brazila i Sovjetskog Saveza, Bugarske, Mađarske, Albanije, Bugarske, Gane, itd. Quadros je smatrao kako je Brazil griješio podržavajući kolonijalizam europskih zemalja, u prvom redu Portugala, što je izazvalo zabrinutost konzervativnih krugova u zemlji. Osim toga, naglašavao je pravo na samoodređenje afričkih zemalja i važnost ekonomske integracije afričkog kontinenta sa ciljem industrijskog razvoja. Kritičari Quadrosove politike smatraju kako je politička inicijativa za provođenjem aktivne politike potpore afričkim narodima u borbi za nezavisnost mogla biti i veća. Naime, na političkoj razini izostalo je nužne potpore i intenzivnije agitacije. Razlog tome je i otpor desnih krugova u Brazilu, kao npr. zastupnika Nacional demokratske unije koji su žestoko napali program vansjek politike koji se udaljavao od savezništva sa Sjedinjenim Državama i Portugalom. Unatoč tome, valja naglasiti kako je novi smjer vanjske politike dao veliku važnost odnosima sa zemljama afričkog kontinenta. Uspostavljeni su diplomatski odnosi, koji

⁷⁴ Burns, 1967., 203.

⁷⁵ Franco, 2007., 20.

⁷⁶ Isto. 19.

su trebali poslužiti kao početak stvaranja temelja za daljnju ekonomsku suradnju. Tri najveće brazilske ambasade u Africi bile su u Accri (Gana), Dakru (Senegal) i Lagosu (Nigerija), a 1962. Senegal i Gana otvorile su svoje ambasade u Brazilu.⁷⁷ U javnim nastupima, Quadros je često naglašavao povijesnu i kulturološku povezanost Brazila i Afrike, što nije dočekano sa simpatijama kod konzervativnih krugova, koji su to smatrali dijelom komunističke ideologije i odmakom od tradicionalne pro-američke politike.⁷⁸ Smatrao je da afričke zemlje i Brazil, osim povijesne i kulturološke povezanosti, dijele i slične ekonomske probleme, kao što je to spor industrijski razvoj. U travnju 1961. osniva Afroazijski institut i stipendira razmjene studenata iz afričkih i azijskih zemalja.⁷⁹

Nagovještaji pogoršanja odnosa s Washingtonom počeli su s nastojanjima Bijele kuće za boljim odnosima s Argetinom, najvećim brazilskim rivalom na kontinentu.⁸⁰ U sklopu samostalne vanjske politike Quadros je zagovarao veću ekonomsku i političku suradnju zemalja Latinske Amerike. U travnju 1961. susreo se s argentinskim kolegom, Arturoom Frondizijem, u Uruguiani gdje je sklopljen sporazum o političkoj i ekonomskoj suradnji. Odnosi s ostalim zemljama na kontinentu također su intenzivirani te će u sljedećih par godina brazilski predsjednik, tada Goulart, realizirati posjete Čileu i Urugvaju gdje je izrazito dobro primljen.⁸¹ Ministar vanjskih poslova Araujo Castro u dokumentu o brazilskoj vanjskoj politici iz lipnja 1961. navodi kako Brazil ideološki pripada Zapadu, ali nije obavezan sudjelovati u vojnim i političkim intervencijama Zapadnog bloka.⁸² Time jasno daje do znanja da će Brazil surađivati i sa zemljama Istočnog bloka i nesvrstanimi bez obzira na

⁷⁷ Ligiero, 2011., 123.

⁷⁸ Selcher, 1970., 68.

⁷⁹ Osudom kolonijalne politike europskih sila, Brazil je postao popularniji u Africi. Tadašnji ministar rada Nigerije, Joseph Medupe Johnson, izjavio je da je Brazil postao poznat u njegovoj zemlji zahvaljujući Quadrosu i njegovoj politici. Burns, 1967., 205.

⁸⁰ Odnos Brazila i Argentine oduvijek se mogao nazvati odnosom dvaju rivala. Kolonijalno naslijeđe koje je za sobom ostavilo nesređena teritorijalna pitanja dovelo je i do rata 1825. oko istočne obale (Banda Oriental) u današnjem Urugvaju. Sukob je riješen posredstvom Ujedinjenog Kraljevstva i Francuske sporazumom u Montevideu prema kojem je taj dio ostao teritorij Urugvaja. Rivalstvo se nastavilo i veći dio XX. stoljeća, naročito nakon Drugog svjetskog rata oko kontrole nad izvorima vode duž bazena u regiji Alto Paraná te izgradnje hidroelektrane. Tenzije su se smirile krajem sedamdesetih godina na korist Argentine, Paragvaja i Brazila potpisivanjem Itaípu sporazuma u Braziliji 1973. U vrijeme Kubitschekove administracije došlo je do zatopljanja odnosa dvaju zemalja u kontekstu bolje suradnje zemalja Latinske Amerike u svrhu bržeg gospodarskog razvoja i industrijalizacije. Roberto de Almeida, 2002; 261., <http://www.jstor.org/> Pristup: 15. ožujak 2013.

⁸¹ Ligiero, 2011., 112.

⁸² Franco, 2007. 27. Brazil je svrstana zemlja? Znamo da nije neutralna, ideološki je dio Zapada. Možemo li, stoga, reći sa sigurnošću da pripada zapadnom bloku? U stvarnosti, nijedan pravni akt nas ne obvezuje na 'obranu' Zapada. Nismo dio NATO pakta,..." (*O Brasil é um país alinhado? Sabemos que não é neutro, que ideologicamente é parte do Ocidente. Podemos, entretanto, dizer com segurança que pertença ao "bloco ocidental"? Na realidade, nenhum ato jurídico internacional nos vincula à "defesa" do Ocidente. Não somos parte do Pacto do Atlântico Norte...*)

negodovanje SAD-a. Brazilska diplomacija približila se novoosnovanim zemljama Afrike i Azije i socijalističkim državama koje su u Beogradu, na inicijativu Josipa Broza Tita, 1961. dogovorile osnovna načela Pokreta nesvrstanih, a to su samoodređenje, uzajamna gospodarska pomoć i neutralnost, odnosno protivljenje blokovskoj podjeli.⁸³ Cilj organizacije je između ostalog, prema Havanskoj deklaraciji iz 1979., osigurati *suverenitet, teritorijalni integritet nesvrstanih zemalja u njihovoj borbi protiv imperijalizma, kolonijalizma, neokolonijalizma, apartheida i rasizma. uključujući i cionizam i sve oblike strane agresije, okupacije, dominacije, miješanja i hegemonije, kao i protiv blokovske politike.*⁸⁴

Novi kurs brazilske vanjske politike bio je neovisniji, univerzalniji i odlučniji, za razliku od diplomacije njegovog prethodnika Juscelina Kubitscheka. U intervju za časopis *Foreign Affairs*, Quadros je jasnije obrazložio ciljeve nove diplomacije. Predlaže aktivniju politiku Brazila u svjetskim zbivanjima, odmak od izolacije i fokusiranja na kontinent dvaju Amerika. Najavljuje intenzivniju vanjsku politiku prema Trećem svijetu i Pokretu nesvrstanih, ali i priznaje opasnost koja prijete od komunizma. Quadros naglašava da je ideološki, Brazil na strani Zapada i da se to neće promijeniti, ali da Brazil ne može negirati poveznice koje ima sa zemljama Latinske Amerike, ali i Trećeg svijeta.⁸⁵ Osim toga, smatrao je kako „komunističkom bloku“ treba pružiti alternativu u vidu „demokratskog bloka“ i ekonomske suradnje kako bi se smanjila golema nejednakost u razvoju između zemalja Trećeg svijeta i Zapada, u prvom redu SAD-a. Bio je mišljenja kako nejednakost i slab društveni razvoj predstavljaju prijetnju političkoj stabilnosti i otvaraju put ne demokratskim idejama.⁸⁶

Svrha vođenja neovisne brazilske vanjske politike bila je braniti načela samoodređenja i protivljenje konceptu intervencija, što će biti jasno u slučaju Kube, a Brazil će imati veći značaj na međunarodnoj političkoj sceni. Budući Brazil nije bio član NATO pakta, nije ni bio obavezan podržavati jedan od blokova u Hladnom ratu.⁸⁷

Kennedyjeva administracija, s druge strane, nastojala je nakon Kubanske revolucije uspostaviti jače veze između Washingtona i zemalja Latinske Amerike kako bi se izbjegle nove revolucije. Kabinet američkog predsjednika razvio je ideju stvaranja organizacije koja bi

⁸³Pokušaj uspostave međunarodnih veza između anticolonijalnih pokreta realizirao se sastankom nativističkih vođa Indonezije, Indije, Pakistana, Burme i Šri Lanke u Bandungu 1955. na Afričko-azijskoj konferenciji na kojoj je dogovorena suradnja u brobi protiv blokovske podjele, nuklearnog rata i kolonijalizma. Westad, 2009., 15.

⁸⁴http://cns.mii.edu/nam/documents/Summit_Summary/1979_6th_Summit_Summary.pdf, 7.1.2013.

⁸⁵ Alvaro da Costa, 2007., 54.

⁸⁶ Bezerra, Gustavo. 2010., 35.

⁸⁷ Isto., 37.

imala za cilj ekonomski pomoći zemljama regije. Predsjednik Kennedy u ožujku 1961., samo mjesec dana prije invazije na Zaljev svinja, predložio je osnivanje Saveza za napredak koji je obuhvaćao desetogodišnji plan razvitka Latinske Amerike. Ideja vodilja bila je postići gospodarski razvoj zemalja u regiji kako bi se osigurala politička stabilnost. Gospodarski razvoj bio bi rezultat ekonomske suradnje SAD-a i zemalja Latinske Amerike. Povelja Saveza za napredak potpisana je na pan-američkoj konferenciji u mjestu Punta del Este, u Urugvaju 17. kolovoza 1961.⁸⁸ Prema tom sporazumu Washington je pristao na davanje subvencije u iznosu od \$20 milijuna u sljedećih deset godina, a zemlje potpisnice jamčile su izbor demokratskih vlada, razvojne planove koje je trebao odobriti SAD, suzbijanje inflacije, nepismenosti, agrarnu reformu te ravnopravnu raspodjelu zemlje i dobara.

S ciljem bolje promidžbe svog plana, Kennedy je poslao veleposlanika Sjedinjenih država u UN-u, Adlaia Stevenzona, na turneju zemljama regije. Kritičari ove ideje naglašavaju kako je Savez za napredak oruđe Washingtona kojim će se moći uplitati u unutarnje poslove zemalja članica. Unatoč tome, Quadrosova administracija pozdravila je ideju i smatrala da će joj investicije i novčana pomoć Bijele kuće pomoći u razvoju zaostalih dijelova Brazila. Savez nije polučio uspjeh i već je početkom sedamdesetih godina bila jasna percepcija javnosti kako je ideja propala u svojoj realizaciji. Zemlje članice nisu bile spremne na potrebne reforme, a i novac je bio nedostatan za provedbu razvojnih projekata.

Vođe Trećeg svijeta oduvijek su smatrale kako je potrebno uključiti zemlje Latinske Amerike u rad Pokreta nesvrstanih i time povećati utjecaj organizacije. U svom posjetu Havani u travnju 1961., Jânio je nastojao Castru predložiti prihvaćanje neutralnosti u Hladnom ratu i savjetovao ga je da se odmakne od Sovjetskog bloka u zamjenu za čvrsto obećanje SAD-a da neće intervenirati. Kubanski vođa odbija prijedlog smatrajući kako Washington mora učiniti prvi korak ka pomirenju. Blagonaklonost Quadrosa prema politici neutralnosti zabrinulo je američku administraciju, ali i brazilsku oporbu, u prvom redu konzervativne struje, dio vojnog vrha te domaće i inozemne investitore. Osim toga, brazilski predsjednik nastojao je normalizirati odnose sa SSSR-om i najavljuje podršku ulasku NR Kine u UN.⁸⁹ Quadros je nastojao otvoriti Brazil prema novim tržištima pa je s tim ciljem nastojao pregovarati o ekonomskoj suradnji sa zemljama Istočnog bloka. Najave o ponovnoj uspostavi diplomatskih odnosa sa SSSR-om i mogućem priznavanju Njemačke Demokratske Republike izazvale su otpor domaćih konzervativnih političara. No, unatoč tome Quadros je u

⁸⁸ http://avalon.law.yale.edu/20th_century/intam15.asp. Pristup: 2. siječnja 2013.

⁸⁹ Weis, 2001., 329.

svibnju 1961. odlučio poslati komisiju ekonomskih stručnjaka u službeni posjet Sovjetskom Savezu, a ekonomska i politička suradnja dovele su i do konačne ponovne uspostave diplomatskih odnosa sa tom zemljom u studenom 1963. nakon što su prethodno raskinuti 1947. u vrijeme administracije predsjednika Dutre. Sljedećih godina ekonomska suradnja dvaju zemalja dovela je do gotovo trostrukog povećanja trgovinske razmjene da bi 1964. njena vrijednost dosegla \$200 milijuna, za razliku od \$70 milijuna samo dvije godine ranije. Sovjetski Savez uvezio je brazilsku kavu i kakao, dok je Brazil bio uvoznik sovjetskih gotovih industrijskih proizvoda i žita.⁹⁰

Američka administracija, sa druge strane, zabrinuto promatra akcije brazilske vanjske politike. Kada je američki veleposlanik u Brazilu, John Moors Cabot, podsjetio Quadrosa na obveze Brazila koje ima prema SAD-u i savjetovao ga da Brazil ne sudjeluje na Beogradskoj konferenciji, Quadros se uvrijedio i protumačio to kao američko uplitanje u unutarnje poslove Brazila.⁹¹ S druge strane, američki veleposlanik u Jugoslaviji, George F. Kennan, na sastanku s Josipom Brozom Titom, naglasio je kako zemlje Latinske Amerike sudjelovanjem na Beogradskoj konferenciji na sebe preuzimaju veliku odgovornost, budući na konferenciju nisu pozvane zemlje tzv. Zapadnog bloka ni one zemlje čiji vođe podupiru Zapad. Kennan naglašava kako je Pokret anti-američki i anti-zapadni. Ipak, američki je veleposlanik Titu pokušao objasniti kako SAD u ovom slučaju vodi tzv. "*hands – off*" politiku, odnosno ne žele utjecati na odluku zemalja Latinske Amerike o eventualnom sudjelovanju na konferenciji.

Odnosi sa Bijelom kućom dodatno su se pogoršali kada je Quadros odlučio poslati svog potpredsjednika Goularta na službeno putovanje na Daleki istok, koje je uključivalo i komunističku Kinu sa ciljem ostvarivanja ekonomske suradnje. Na komentar negodovanja američkog veleposlanika Cabota zbog uspostavljanja diplomatskih odnosa s Moskvom, Quadros je ponovio da nitko nema pravo uplitati se u vođenje brazilske vanjske politike. Cabot nakon incidenta javlja Kennedyju da je mišljenja kako daljne davanje financijske pomoći Brazilu, unatoč seriji javnih uvreda, neće promijeniti Quadrosovu politiku i da će se ona nastaviti.⁹²

⁹⁰ Ligiero, 2011., 107.

⁹¹ Hershberg, 2007., 377.

⁹² U sklopu programa Savez za napredak, Washington je u veljači 1961. Ponudio \$70 milijuna za razvoj Sjeveroistoka, no Quadros je smatrao kako mu za realizaciju projekata za tu brazilsku regiju treba \$500 milijuna. Weis, 2001., 329.

Američke sumnje u karakter brazilske samostalne vanjske politike postale su izraženije kada je Brazil dobio pismo predsjednika Tita o konferenciji Nesvrstanih u Beogradu 1961. godine, što je u Bijeloj kući protumačeno kao službeni poziv. Brazilski vrh potvrdio je namjeru sudjelovanja u radu Nesvrstanih slanjem promatrača na pripremnu konferenciju Nesvrstanih u Cairu. Ipak, Quadrosova administracija je namjeravala u Beograd poslati eventualno službenog promatrača.⁹³ Jugoslavenski vrh, s druge strane, bio je uvjeren da SAD vrši pritisak na zemlje Latinske Amerike ne bi li spriječio njihovo sudjelovanje na konferenciji. Na sastanku s Josipom Brozom Titom na Brijunima, Kennan se našao u situaciji gdje je iskrsnulo pitanje Brazila i odnosa prema Quadrosovoj administraciji. Tito je rekao kako bi bio nezadovoljan ako bi Kuba bila jedina latino-američka zemlja na konferenciji. Brazilski veleposlanik u Jugoslaviji, Ruy Ribeiro Couto, 8. kolovoza izrazio je zabrinutost Brazila zbog činjenice da bi ta zemlja mogla biti, uz Kubu, jedina predstavnica Latinske Amerike i biti izložena kritikama Washingtona. Brazilski ministar vanjskih poslova Arinos, par dana kasnije poslao je službene upute brazilskim veleposlanicima u Argentini, Meksiku, Čileu, Kolumbiji, Ekvadoru i Peru da dogovore sastanke s državnim vrhom i nastoje utjecati na njihovu odluku da slijede primjer Brazila i također pošalju promatrače u Beograd.⁹⁴ Američki saveznik, Velika Britanija, poticala je zemlje Latinske Amerike da prisustvuju konferenciji jer bi njihova prisutnost mogla utjecati na odluke skupa. Američki veleposlanik u Meksiku to je odbacio, kazavši kako su zemlje Latinske Amerike dužne prema potpisanom Sporazumu iz Rija 1947. odbiti sudjelovati na takvim konferencijama. Meksiko, koji je dva puta bio službeno pozvan u Beograd, samo tri dana prije početka konferencije, šalje negativan odgovor u kojem stoji kako neće poslati promatrača. Bolivija i Ekvador jedine su se pridružile Brazilu u slanju promatrača.

Brazilski vrh prvotno je odlučio u Beograd poslati Carlosa Alfreda Bernardesa, diplomata koji je bio ugledan u brazilskom društvu i političkim krugovima. No, to nije impresioniralo jugoslovenskog vođu i po primitku vijesti jugoslavenski državni sekretar za vanjske poslove Koča Popović šalje ambasadora Lekića k Couti kako bi izrazio nezadovoljstvo jugoslovenskog vrha slanjem „niže-rangiranog“ političara na konferenciju. Tito je nazvao odluku gotovo uvredljivom i zamolio je Brazil da ponovno razmisli o tome koga će poslati kao promatrača. Veleposlanik Couto je intervenirao i poslao dopis u Brazil s prijedlogom da se pošalje brazilskog veleposlanika u Švicarskoj, koji ima više utjecaja i može stići u Beograd u kraćem roku. Samo tjedan dana prije održavanja konferencije, 25. kolovoza,

⁹³ Hershberg, 2007., 380.

⁹⁴ Hershberg, 2007., 381.

predsjednik Quadros podnio je ostavku na mjesto predsjednika. Nastala je politička kriza i neizvjesnost. Jutro prije svečanog otvorenja konferencije, sekretar Popović i američki veleposlanik u Beogradu, George F. Kennan, razgovarali su o nedavnim događanjima u Brazilu i Kennan je ponovno naglasio kako Washington nije umješšan u odluke zemalja Latinske Amerike o neslanju promatrača i nesudjelovanju na konferenciji. Netom poslije, stigla je odluka Brazila o neslanju promatrača u Beograd. Ono što je podiglo sumnje bila je činjenica da je odluka objavljena preko brazilskog veleposlanstva u SAD-u. Zbunjivalo je i izvješće američke ambasade u Bernu da je brazilski veleposlanik krenuo prema Beogradu. Kada je 1. rujna otvorena konferencija pitanje nove brazilске vlade i njenog promatrača nije bilo riješeno. Konačno je jugoslavenski tisak objavio vijest da je brazilski veleposlanik u Švicarskoj, Franco Filho, sletio u Beograd. Prema Kennanovom izvještaju, u čitanju službenih promatrača Tito nije spomenuo brazilskog, a kasnije je sam Franco Filho rekao kako je on u službi promatrača, ali ne službenog.⁹⁵ Tito očito nije uspio involvirati više zemalja zapadne hemisfere, dok je Washington govoreći kako nije imao prste u tome, javno dao do znanja da se protivi sudjelovanju zemalja Latinske Amerike na konferenciji Pokreta nesvrstanih u Beogradu. Osim toga, stav Bijele kuće o „neutralnosti“ ili „nesvrstanim“ bio je jasan. Smatrali su da je to zaokret ulijevo.

⁹⁵ Hershberg, James G. High-Sprited Confusion: Brazil and the 1961 Belgrade Non – Aligned Conference, and the Limits of an Independent Foreign Policy during the High Cold War. *Cold War History: Vol.7, No. 3, August 2007.* , pp. 373 – 388

III.II.II. Brazil kao posrednik između Havane i Washingtona

Prijedlog „Operação Pan-Americana“ (Plan Pan – Amerika) njegovog prethodnika, predsjednika Kubitscheka, i pobjeda revolucionara na Kubi dovela je pitanje zaostalosti Latinske Amerike u prvi plan. OPA je bila svojevrsna ideja Marshallovog plana za zapadnu hemisferu. Nakon ponovnog uspostavljanja diplomatskih odnosa Havane i Moskve 9. srpnja 1960., uslijedila je intenzivnija ekonomska i politička suradnja Castra s SSSR-om.⁹⁶ Washington nastoji utjecati na vođe zemalja Latinske Amerike sa ciljem zajedničke odluke o sankcijama Kubi. Sa tim ciljem sazvan je hitan sastanak ministara vanjskih poslova američkih zemalja krajem kolovoza 1960. na VII. konferenciji u San José da Costa Rica, gdje je brazilski predstavnik Horacio Lafer predložio novu stavku dodatne ekonomske pomoći potpisnicima Sporazuma u Riju. Na taj način, brazilska vlada nastoji usko povezati problem nerazvijenosti s problemom sigurnosti kontinenta. Osim toga, ova je deklaracija osuđivala bilo kakvo uplitanje stranih sila u poslove američkih zemalja. Brazil je osudio komunizam, ali je zadržao stav o protivljenju intervenciji. Pitanje Kube ubrzo je postalo unutarnje političko pitanje Brazila. Brazilska vlada jasno daje do znanja kako ne podržava intervenciju na Kubu i zalaže se za pravo kubanskog naroda na samoodređenje. U Memorandumu za Kubu iz svibnja 1961. navode se pravne odrednice prema kojima djeluje brazilska diplomacija po pitanju Kube. One se pozivaju na Povelju Organizacije američkih država kojom se priznaje princip samoodređenja, priznanje nezavisnosti i samostalnosti svake države. Između ostalog Povelja Organizacije američkih država navodi kako nijedna država i nijedan savez država nema pravo intervenirati, bez obzira na motiv, u vanjske ili unutarnje poslove druge zemlje.⁹⁷

Pritisak na Kubu raste, ali i na Bijelu kuću. Kennedyjev savjetnik, Adolf A. Berle, bivši veleposlanik u Brazilu, u svom izvješću upozorava da će Karipsko otočje „eksplozirati“.⁹⁸ On je bio i među prvima koji su podržali plan invazije na Zaljev svinja s ciljem svrgavanja revolucionarne vlade Fidela Castra u travnju 1961. Prije napada, Berle je

⁹⁶ SSSR i Kuba dogovorili su petogodišnju suradnju na ekonomskom planu vrijednu \$1.66 mlrd. Weis, 2001., 330.

⁹⁷ Bezerra, 2010., 67. (*O princípio da autodeterminação é reconhecido pela Organização dos Estados Americanos, como se deduz de vários dispositivos de sua Carta, entre outros:*

Artigo 5, letra b: “*A ordem internacional é constituída essencialmente pelo respeito à personalidade, soberania e independência dos Estados*”

Artigo 13: “*Cada Estado tem o direito de desenvolver, livre e espontaneamente, a sua vida cultural, política e econômica*”;

Nenhum Estado, ou grupo de Estados, tem o direito de intervir, direta ou indiretamente, seja qual for o motivo, nos assuntos internos ou externos de qualquer outro.)

⁹⁸ Leacock, 1990., 19.

otputovao u Venezuelu, Brazil i Kolumbiju. Brazilski predsjednik nije podržavao intervenciju, dok su predsjednici Venezuele i Kolumbije manje-više pozdravili plan želeći zaustaviti treniranje gerilskih skupina od strane Castra u svojim zemljama, ali i Latinskoj Americi općenito.⁹⁹ U međuvremenu, Brazil je pozvao jugoslavenskog predsjednika, Josipa Broza Tita u službeni posjet, što je on prihvatio.

U kontekstu novog smjera samostalne vanjske politike, Quadros nastoji stvoriti front nerazvijenih zemalja, koje bi međusobnom suradnjom mogle poboljšati gospodarski razvoj. No, ipak naglašava i priznaje izazov koji je pred svijet postavio komunizam, što nije značilo da isključuju gospodarsku suradnju s zemljama Istočnog bloka. U razdoblju od travnja do lipnja 1961. brazilska komisija pod vodstvom João Dantasa sklopila je ugovore o ekonomskoj suradnji s Bugarskom, Jugoslavijom, Rumunjskom, Mađarskom, Čehoslovačkom, Poljskom i Albanijom, dok su s zemljama Istočne Njemačke, Italije i Austrije održani razgovori o mogućem sklapanju ekonomskih sporazuma.

Kubanski tisak pozdravio je inicijativu brazilske vlade. Dan prije invazije na Zaljev svinja, 16. travnja 1961., Castro je proglasio socijalistički karakter Kubanske revolucije. Washington se sljedećeg dana odlučio na invaziju na Kubu. Napad na Zaljev svinja izvelo je 1200 kubanskih izbjeglica obučениh od strane CIA-e. Napad nije uspio, a Che Guevara će kasnije govoriti kako je taj napad samo učvrstio njihovu vlast na Kubi. Nakon neuspjelog napada, Kennedy je u studenom odobrio Operaciju Mungos ili Kubanski projekt koja je imala za cilj svrgavanje komunističke vlasti na tom otoku.¹⁰⁰

U Brazilu je napad izazvao žestoke reakcije ljevice i desnice. Na ulicama glavnih gradova održani su prosvjedi protiv invazije kao i podrška Kubi u organizaciji Nacionalne parlamentarne fronte (*Frente Parlamentar Nacionalista*), Brazilske stranke rada (PTB), Nacionalne studentske unije (União Nacional dos Estudantes) i Seljačkih liga (*Ligas camponesas*). Reakcija brazilske vlade još jednom je polazila od obrane prava na samoodređenje i protivljenje intervencijama.

Nakon neuspjeha u Zaljevu svinja, Washington nastoji pridobiti brazilsku vladu na svoju stranu kako bi izolirali Kubu od ostatka kontinenta. Brazilski ministar vanjskih poslova Afonso Arinos potvrdio je da će Brazil biti i dalje za princip samoodređenja i protiv intervencije. Kuba je unatoč napadu, odlučila pokušati dijalogom riješiti sukob s SAD-om. U svibnju 1961., Castro šalje ministra vanjskih poslova Carlosa Olivaresa u Brazil kako bi

⁹⁹ Bezerra, 2010., 42.

¹⁰⁰ Hershberg, 2004., 6.

zamolio Afonsa Arinosa za brazilsko posredovanje u pregovorima s SAD-om. Na taj način Brazil je postao relevantniji na međunarodnoj političkoj sceni.

Vanjska politika Jânia Quadrosa izazvala je žestoke kritike konzervativnih struja na brazilskoj društvenoj i političkoj sceni, koje su tradicionalno naklonjene politici bliskih odnosa s Bijelom kućom. Krajem kolovoza 1961. odluka brazilskog predsjednika da odlikuje kubanskog ministra industrije i trgovine, Ernesta Che Guevaru, ordenom Velikog križa reda Južnog križa (*Grã-cruz da Ordem Nacional do Cruzeiro do Sul*) izazvala je ofenzivniji stav njegovih političkih protivnika. Na sastanku, Quadros je naglasio kako Kuba treba ostati unutar „svoje kontinentalne obitelji“. To je izazvalo veliko negodovanje kod američke administracije, ali i konzervativne desnice te vojnih lica u Brazilu što će za posljedicu imati Quadrosovu ostavku.¹⁰¹

Uznemirio je mnoge koji su smatrali da je najbolje rješenje za Brazil vođenje vanjske politike usko vezano uz dobre odnose s SAD-om, kako na političkom tako i na ekonomskom planu. Mnogi su se poslodavci i industrijalci brinuli oko mjera stabilizacije, odnosno njihovih provođenja. Sindikalni vođe i radnici, u prvom redu, pribojavali su se mogućih posljedica anti-inflacijskih mjera i sve što one nose sa sobom u vidu poskupljenja života i gubitka radnih mjesta. Predsjednik Quadros najveći je trag ostavio u vođenju brazilske vanjske politike. Uspostavio je nove postulate u brazilskoj vanjskoj politici koji su Brazil okrenuli prema svijetu. Cilj takve politike bio je ostvariti gospodarski razvoj otvaranjem Brazila novim tržištima, ali i uspostaviti političku suradnju sa Trećim svijetom. Takva je politika, sa druge strane, podigla sumnju u karakter brazilske politike i otvaranje ka komunizmu. Konzervativni krugovi i SAD promatrati će daljnje korake brazilskog vodstva pod povećalom. Nakon kratke Quadrosove administracije, sličnu vanjsku politiku nastaviti će i njegov nasljednik, predsjednik João Goulart.

¹⁰¹ Bezerra, 2010., 44.

III.III. Nastavak samostalne vanjske politike i svrgavanje vlade João Goularta

Prije dolaska na mjesto predsjednika zemlje, Goulart je dva puta obnašao dužnost potpredsjednika, u administraciji Juscelina Kubitscheka i Jânio Quadrosa. Političku karijeru započeo je kao zastupnik savezne skupštine Rio Grande do Sul 1947., a ozbiljniji politički koraci vezani su uz Getúlia Vargasa, koji ga je 1953. godine imenovao ministrom rada u svojoj vladi. U svom ministarskom mandatu blisko je surađivao sa sindikatima, a ostavku je dobio nakon zalaganja za stopostotno povećanje plaća što je rezultiralo napadima za pokušaj uvođenja komunizma u Brazil od strane dijela vojnog vrha.¹⁰²

U vrijeme ostavke Quadrosa, Goulart je bio u službenom posjetu komunističkoj Kini što je povećalo broj glasina o njegovom simpatiziranju komunizma. Tadašnji privremeni predsjednik Raniero Mazzili, predsjednik Vijeća zastupnika, 28. kolovoza obavijestio je Kongres da se dio vojnog vrha protivi dolasku potpredsjednika Goularta na vlast te kako su zabrinuti za nacionalnu sigurnost. Očekivali su da će Kongres izglasati nepovjerenje Goulartu i ostaviti na dužnosti Mazzilija do održavanja izbora.¹⁰³ Nakon prijedloga maršala Denysa o uhićenju generala Lotta i njegovih istomišljenika koji podržavaju Goularta, guverneri saveznih država i veći mediji u zemlji izrazili su svoju podršku Goulartu, odnosno poštivanju ustava prema kojem je potpredsjednik trebao doći na mjesto predsjednika. Prvi koji se javno izjasnio protiv akcije maršala Denysa bio je guverner savezne države Rio Grande do Sul i Goulartov šogor, Leonel Brizola.¹⁰⁴ Uskoro se broj pristaša izbora Goularta za predsjednika povećao, a maršal Denys se obratio javnosti manifestom u kojem apelira na javnost kako bi uvidjeli „opasnost“ koja prijeti od Goulartovog simpatiziranja subverzivnih ideologija. Ugledni list *Correio da Manhã*, referirajući se na manifest maršala Denysa, objavio je naslov „DIKTATURA!“ osuđujući poziv na aboliciju republikanskog režima u Brazilu.¹⁰⁵ Svi veći mediji u zemlji podržali su Goularta za idućeg predsjednika.

¹⁰² Nakon tog prijedloga, 81 oficir brazilskih vojnih snaga potpisalo je dokument – *Memorial dos Coronéis* znak protesta protiv njegovog prijedloga o povećanju plaća. Navarro de Toledo, 1982., 6.

¹⁰³ Skidmore, 2011., 209. PRINTED FROM OXFORD SCHOLARSHIP ONLINE (www.oxfordscholarship.com), pristup: 28. veljače 2012.

¹⁰⁴ Osim njega, podršku Goulartu izrazili su guverneri São paula, Carvalho Pinto, Ney Braga iz savezne države Paraná, dok je u Porto Alegreu zapovjednik III. Armije, Machado Lopes organizirao opoziciju mogućem vojnom udaru. Navarro de Toledo, 1982., 9.

¹⁰⁵ Leacock, 1990.,34.

Rješenje političke krize bilo je rješeno kompromisom, ukidanjem predsjedničkog sustava. Ustavnim amandmanom uspostavljen je parlamentarizam čime su ovlasti predsjednika bile manje i vojska je mogla imati kontrolu nad predsjednikom. Prijedlog ovakvog kompromisnog rješenja došao je iz redova zastupnika Nacionalne demokratske unije (UDN-a) i Socijaldemokratske stranke (PSD-a).¹⁰⁶ Prema članku 4. amandmana najmanje devet mjeseci prije završetka mandata trebao je biti održan referendum o nastavku parlamentarnog sustava ili eventualnom povratku na predsjednički. Prema novom zakonu predsjednik bi imenovao vladu, a Kongres bi morao odobriti nominaciju njegovih ministara, koji su odgovarali direktno Kongresu, a svaka odluka predsjednika trebala je biti odobrena od strane premijera i njegovog kabineta. Ipak, Goulart je presjedao Vijećem ministara i imao je pravo veta na izglasavanje zakona. Osim toga, predsjednik je predstavljao zemlju u inozemstvu i mogao je autonomno voditi vanjsku politiku. Dio vojnog vrha koji su se protivili Goulartovom dolasku na vlast, naposljetku su odlučili kako zbog razjedinjenosti vojnog vrha i opće atmosfere u javnosti trebaju odustati od vojnog udara, no planiranje svrgavanja počelo je na početku njegovog mandata.¹⁰⁷

João Goulart preuzeo je vlast predsjednika 7. rujna 1961. Ured predsjednika mogao je preuzeti tek onda kada je prihvatio parlamentarni sustav i ovlasti koje je trebao imati premijer. Za premijera Brazila, Goulart je imenovao Tancreda Nevesa, koji je iza sebe imao iskustvo ministara pravosuđa i ministara unutarnjih poslova u Vargasovoj administraciji. U svom inauguracijskom govoru, naglašava kako je njegova vlast od naroda, koji mu je više puta iskazao podršku i suprostavio se onima koji su htjeli spriječiti njegov dolazak na mjesto predsjednika države. Najavljuje nastavak politike koja će ujediniti naciju i ojačati Brazil. Između ostalog, najavio je borbu za gospodarski rast, ekonomsku neovisnost zemlje te borbu protiv siromaštva i podređenosti. Iz toga se dalo naslutiti kako će nastaviti putem svog prethodnika, Jânio Quadrosa.¹⁰⁸

Prvi vladin kabinet na čelu s Tancredom Nevesom, članom Socijaldemokratske stranke (PSD), okupljao je ministre iz svih većih brazilskih stranaka, u prvom redu PSD-a i Goulartove Brazilske radničke stranke (PTB-a), ali u konzervativne Nacionalne demokratske unije (UDN-a). Goulartova stranka imala je ministra vanjskih poslova iz svojih redova, San Tiago Dantasa, koji će odigrati važnu ulogu u formuliranju brazilskog stava po pitanju Kube.

¹⁰⁶ Rezultat glasova u Kongresu bio je 236 glasova za i 55 protiv. Delgado, 2009., 127.

¹⁰⁷ Maršal Odílio Denys, general Cordeiro de Farias i general Olímpio Mourão stupili su već tada u kontakt s ostalim istomišljenicima u vojnom vrhu, kao što je to bio časnik Jaime Portela, ali tada nemaju dovoljno široku podršku. Ferreira, 2003., 349.

¹⁰⁸ Marcelino, 2010., 10.

U prvih šest mjeseci, nastojao je konsolidirati svoju vlast. U javnim nastupima naglašavao je svoj anti-komunistički stav. No, situacija u zemlji nastavila se pogoršavati nakon ostavke Quadrosa, koji u svojoj kratkoj vlasti nije uspio riješiti lošu gospodarsku sliku što je značilo da je iste ekonomske probleme naslijedio njegov nasljednik. Inflacija i nezaposlenost rapidno su rasli. Brazilu su bili potrebni zajmovi inozemnih kreditora, u prvom redu Sjedinjenih Država. Washington je s nepovjerenjem pratio situaciju u Brazilu i Goulart je morao uvjeriti Kennedyja da nije simpatizer komunizma i da će surađivati s SAD-om. Nepovjerenje Bijele kuće povećalo se nakon ponovne uspostave diplomatskih odnosa s SSSR-om u studenom 1961. i protivljenja sankcijama Kube na drugoj konferenciji Organizacije američkih država u Punta del Este u Urugvaju početkom 1962. godine.

U travnju 1962., Goulart je u službenom posjetu Washingtonu rekao da je Brazil nezavisna zemlja, ali ne i neutralna, čime je nastojao jasno dati do znanja američkoj administraciji da njegova zemlja nije skrenula „ulijevo“.¹⁰⁹ Ipak, američka vlada i MMF bili su skeptični prema njegovim riječima, smatrajući kako novi brazilski predsjednik nema političke volje poduzeti anti-inflacijske mjere.

Na Praznik rada 1962. održao je govor u kojem najavljuje agrarnu reformu i odštetu vlasnicima zemlje u gotovini. Želio je pridobiti ljevicu na svoju stranu. Problem je bio u tome što je ljevica podijeljena na umjerenu i radikalnu ljevicu. Predstavnik umjerene brazilske ljevice u to vrijeme bio je odvjetnik iz redova Socijaldemokratske stranke, San Tiago Dantas. Radikalnija struja bila je, za razliku od umjerene, za provedbu reformi bude li potrebno i izvan ustavnih okvira. Najglasniji iz te skupine bio je Goulartov šogor, Leonel Brizola. Goulart je manevrirao između dvije struje i vodio kampanju za pobjedu na referendumu o povratku na predsjednički sustav. Goulartov odnos prema ljevici postao je još dvosmisleniji nakon ostavke premijera, Tancreda Nevesa u lipnju 1962. Goulart je predložio San Tiaga Dantasa za novog premijera. Desnica i konzervativni Kongres odbijaju taj prijedlog, smatrajući Dantasa ljevičarem i simpatizerom Castra. Nakon odbijanja Dantasa, uslijedila su kaotična događanja u Riju. Štrajkovi su gotovo paralizirali grad, inflacija je rasla a nestašica hrane u gradu dovela je do nasilja među stanovnicima. Goulart je pokušavao smiriti stanje u zemlji, predložio je člana Socijaldemokratske stranke, koji je bio prihvatljiviji oporbi, Brochada da Rochu. Prihvaćena je njegova nominacija, a cijela situacija pokazala je slabost parlamentarnog sustava, što je išlo u prilog Goulartovom nastojanju da ponovno dobije pune predsjedničke ovlasti. Izvješće CIA-e iz 13. srpnja 1962. ocjenjuje imenovanje Roche

¹⁰⁹ Toledo, 1982., 13.

Goulartovom političkom pobjedom.¹¹⁰ Novi premijer obećao je nastaviti sa nezavisnom vanjskom politikom, ali i borbom protiv inflacije. Ono što je bilo najvažnije u tom trenutku, predložio je raniji referendum o eventualnom povratku na predsjednički politički sustav. Desnica je na to burno reagirala optužujući predsjednika za suradnju s komunistima, a ljevica na čelu s Brizolom, s druge strane, vrši pritisak na Kongres kako bi požurio s referendumom, smatrajući da parlamentarni sustav koči provedbu nužnih reformi. Pod pritiskom Kongres konačno određuje 6. prosinac 1963. kao datum provedbe referenduma.

¹¹⁰ <http://www.foia.cia.gov/>, Dokument br. 00601/62, 2. travanj 2012.

III.III.I. Politička mobilizacija na ljevici i desnici

Početakom šezdesetih u Brazilu jačaju političke tenzije. Ljevica i desnica se radikaliziraju i počinju tražiti vanustavna rješenja za svoje političke zahtjeve. Protivnici Goulartove politike koji predstavljaju najveću prijetnju bili su generali koji od početka planiraju njegov pad. Među najpoznatijim vojnim licima koji će sudjelovati u uroti, bili su bivši ministar rata Denys, zapovjednik mormarice Heck, generali Nelson de Melo i Cordeiro de Farias.¹¹¹ Uz njih, opozicija Goulartu bile su organizacije poduzetnika. IPES (Institut za društvene studije i istraživanja) osnovan 1961. godine u São Paulu.¹¹² Osim, jakog anti-komunizma, svim je članovima IPES-a bila zajednička ideja o potrebi razvijanja poduzetništva i slobodnog tržišta bez vladine intervencije u gospodarstvo. Slično udruženje, IBAD ili Brazilski institut za demokratsku akciju, osnovan je 1959. godine u svrhu obrane brazilske demokracije. Glavna sjedišta bila su u São Paulu i Rio de Janeiru. Najvažnije tijelo organizacija bila je Grupa za analizu stanja (*Grupo de Levantamento da Conjuntura*) na čelu s generalom Golbery do Couto Silvom, koja je prikupljala informacije unutar vojske, vladinih agencija, poslovnih udruženja, studentskih udruga, Crkve itd. Golberyjeva izvješća su nakon udara 1964. poslužila hunti pri hapšenju mnogih građana koji su ocijenjeni kao ljevičari. Osim toga, članovi IPES-a i IBAD-a često su sudjelovali u radu drugih anti-Goulartovih organizacija, kao što je to npr. CAMDE (*Campanha da Mulher pela Democracia*) ili Žene za demokraciju, koja je sudjelovala u mitinzima oporbe pred kraj Goulartove vlasti, optužujući ga za predaju zemlje komunizmu, o čemu će kasnije biti govora. Rad ovih organizacija uključivao je, između ostalog, izdavanje literature, pamfleta te snimanje filmova.¹¹³

U to vrijeme o ljevici se govorilo u množini, *as Esquerdas* (ljevice). Početkom 1962. Brazilska komunistička partija prolazila je kroz organizacijsku krizu. Isključeni su oni članovi koji se smatrani staljinistima ili su se ugledali na komunističku Kinu, protiveći se novoj politici mirne koegzistencije Nikite Hruščova. Nedugo nakon izbacivanja, odbačeni članovi Brazilske komunističke partije, osnovali su Komunističku partiju Brazila.¹¹⁴ Ljevica je bila podijelila između poziva za nužne reforme i osude američke politike. Prozivaju američku administraciju za stvaranje pritiska na brazilsku politiku te smatraju kako Washington želi potkupiti izbore u svrhu zaštite interesa američkih korporacija. Najglasniji kritičar američkog

¹¹¹ Skidmore, 2011., 215. (www.oxfordscholarship.com), pristup: 28. veljače 2012.

¹¹² Passos, 2008., 23.

¹¹³ Passos., 2008., 14.

¹¹⁴ Leacock, 1990., 42.

veleposlanstva i politike bio je Leonel Brizola. Osim Brizole, na radikalnoj ljevici je djelovao i *Comando Geral de Greve* (Vodstvo općeg štrajka), *Pacto Sindical de Unidade e Ação* (Sindikalni savez jedinstva i akcije) i *Comando Geral dos Trabalhadores* (CGT – Glavni stožer radnika), sindikalne organizacije koje su podupirale program korjenitih reformi. U ruralnim sredinama Brazila seljačke lige predvodile su borbu za agrarnu reformu i program korjenitih socijalnih reformi, a bile su pod utjecajem komunista i simaptizera Kubanske revolucije, kao što je to primjer vođe seljačkih liga na sjeveroistoku zemlje, Francisca Juliãoa, što je brinulo konzervativne desne krugove u zemlji i vojni vrh. U agitaciju među seljački pokret uključila se i Crkva, čije je seljačke udruge dijelom financirala CIA i američka vlada. Crkva je ponudila alternativu seljačkim ligama stvaranjem „demokratskih“ sindikata protiveći se ljevičarskim i komunističkim tendencijama koje su bile u programu Seljačkih liga. Politički potencijal ruralnog radničkog pokreta prepoznao je i Goulart koji će, između ostalog, usmjeriti svoj program korjenitih reformi i na taj dio brazilskog društva svojim prijedlogom agrarne reforme te izborne, koja bi nepismenima omogućila pravo glasa.

Politička mobilizacija s početka 1960ih zahvatila je i studentsku populaciju. Najistaknutija ljevičarska studentska organizacija bila je Nacionalna studentska unija (UNE), koja je surađivala sa studentskom organizacijom *Ação Popular* (Narodna akcija) sponzoriranu od katoličke crkve. Istaknut je njihov rad na realizaciji velikog programa opismenjavanja koji bi milijune ljudi uključio u birački aparat. Naime, zbog problema nepismenosti veliki dio brazilskog društva bio je isključen iz političkog života.¹¹⁵

¹¹⁵ Ferreira, 2003., 353.

III.III.II. Kraj parlamentarizma

Posljednjih mjeseci parlamentarizma u Brazilu postojala su dva ključna pitanja. Moralo se odlučiti o ulozi stranog kapitala i kontroli izvoza profita iz zemlje. Drugo ključno pitanje bila je i odluka guvernera savezne države Rio Grande do Sul, Leonela Brizole, o nacionalizaciji podružnice američke kompanije *International Telephone & Telegraph Company* pod optužbom da nisu ulagali u svije usluge i infrastrukturu, već iznosili profit iz zemlje. Nakon nacionalizacije posjeda američke kompanije IT&T, u ljeto 1962. američkoj kompaniji *Hanna Mining Company* oduzeta su prava na posjede i rudnike u Brazilu. Odluku o nacionalizaciji donio je Gabriel Passos, član Lacerdinog UDN-a. Želio je uspostaviti kontrolu nad željezom i ostalim rudama. *Hanna Mining* došla je u Brazil u vrijeme administracije predsjednika Juscelina Kubitscheka i imala je loš imidž u brazilskoj javnosti. Uprava kompanije početkom 1963. moli State Department za pomoć te apelira na američku vladu da ne odobrava novčanu pomoć Brazilu dok se ne riješi njihov slučaj.¹¹⁶

Vijeće zastupnika je 29. studenog 1962. donijelo odluku o ograničavanju inozemnog profita donošenjem zakona o reformi deviznog tečaja, Celso Brant, kojime je kupnja brazilskih kompanija od strane inozemnih, zabranjena. Time se zapravo htjelo regulirati iznošenje profita inozemnih kompanija iz Brazila. Članovi organizacija IPES i IBAD smatrali su da je nužno uvjeriti američkog veleposlanika u Brazilu, Lincolna Gordona da Goulart mora otići. U početku mandata smatrao je Goularta neodlučnim, ali mu nije vidio alternativu. Mišljenje je dijelio i vrh američke administracije, iako su predviđali nastavak vođenja neovisne vanjske politike, smatrali su kako će lakše pregovarati sa Goulartom, nego što je to bio slučaj s njegovim prethodnikom Jâniom Quadrosom.

Goulart na referendumu za povratak na predsjednički sustav održanom 6. prosinca 1963. odnosi pobjedu sa čak oko 9 500000 milijuna birača od 11 500000 koji su bili za povratak predsjedničkog režima. Predsjednik se tada nije odlučio za radikalizaciju i provedbu korjenitih reformi, već pokušava oživjeti stare kolacije Socijaldemokratske stranke Brazila i Brazilske radničke stranke kako bi imao većinu u Kongresu. Ide na politiku kompromisa između ljevice i centra.¹¹⁷ Početni entuzijazam masa na početku mandata, prerasti će u nestrpljivost zbog Goulartovog nastojanja za ostvarivanjem politike konsenzusa.

¹¹⁶ Navarro de Toledo, 1982., 15.

¹¹⁷ Ferreira, 2003., 359.

U međuvremenu, ekonomska situacija se pogoršavala. Deficit je neposredno po referendumu bio Cr280 mlrd, a vanjski dug oko \$596 milijuna. Zemlja je trebala nova ulaganja i strategiju razvoja, stoga su Goulart i njegovi suradnici osmislili Trogodišnji stabilizacijski plan koji je polazio za naglašavanjem potrebe privatnog ulaganja i stranih investicija. Plan je imao dvostruki cilj, dobiti podršku konzervativnih struja i javnosti. S druge strane, nastoji pridobiti povjerenje inozemnih ulagača i kreditora, naročito američkih. State Department je odobrio \$30 milijuna za provedbu plana, što je bilo ispod očekivanja brazilskog vrha.¹¹⁸ Autori Trogodišnjeg ekonomskog plana, koji je polazio za naglašavanjem potrebe privatnog ulaganja i stranih investicija, bili su Goulartovi suradnici Ceslo Furtado, ministar bez fotelje i San Tiago Dantas, novi ministar financija. Obojica su bili pripadnici umjerene ljevice. Cilj plana bio je zaustaviti inflaciju, ali i zadržati ekonomski rast. Prema planu, do 1965. godine inflacija je trebala biti smanjena na razinu od 10%, za razliku od tadašnjih 52% u 1962. godini. U tri godine provele bi se reforme kao što su agrarna, obrazovna, administrativna, ali i reforma izbornog zakona. Plan je bio iznimno ambiciozan, ostvariti gospodarski rast, provesti reforme i suzbiti inflaciju. Nacrt je bio objavljen u prosincu 1962., a mogao je stupiti na snagu kada je Goulart u prosincu pobjedio na referendumu. Osim Furtada i Dantasa, Goulartov prvi kabinet u okviru predsjedničkog sustava uključivao je i neke pripadnike radiklanije ljevice, kao što je to bio ministar rada, Almino Afonso. Ovim potezom bilo je jasno da predsjednik želi ojačati svoj položaj među radničkom klasom i sindikalnim organizacijama. Na vodeća mjesta u vojsci postavljeni su pro-Goulartovi ljudi, kao što su to zapovjednici Prve i Treće armije, general Osvino Alves i general Jair Dantas Ribeiro.

Postojala su dva preduvjeta za uspjeh Trogodišnjeg plana. Prvi je uključivao potrebu za većim javnim ulaganjima, većim oporezivanjem bogatijih građana, ali i smanjenje subvencija i socijalnih davanja. Osim toga, bilo je nužno ugovoriti refinanciranje brazilskog inozemnog duga kako bi se kontrolirao uvoz i izvoz. Procijenjeno je da je otplata inozemnog duga za 1962. godinu iznosila 45% vrijednosti brazilskog izvoza za tu godinu.¹¹⁹ Da bi se refinancirao dug, Brazil je morao povećati robnu razmjenu i izvoziti više gotovih proizvoda i željezne rude. Trogodišnji plan ekonomske obnove podrazumjevaio je neke nepopularne mjere, poput porezne reforme ili smanjivanja javnih rashoda. Osim toga, kreatori plana smatrali su kako je potrebno povećati porezna davanja bogatijem dijelu stanovništva kako bi se rasteretio siromašniji sloj, stoga je prvi prijedlog zakona poslan u Kongres krajem 1962., a

¹¹⁸ Leacock, 1990. 57.

¹¹⁹ Isto., 63.

ticao se porezne reforme. Sljedeći je korak bio ujednačiti tečajne stope kako bi zemlja mogla lakše konkurirati na međunarodnom tržištu i dobiti odobrenje MMF-a za dobivanje zajmova inozemnih kreditora. Budući je na troškove života najviše utjecala cijena nafte i žita, postojali su pritisci na vladu da subvencionira uvoz tih sirovina. Goulart u tom periodu vlasti, odlazi toliko daleko i odluči devalvirati tečaj cruzeira za 30% i u travnju je iznosio Cr 600 za dolar.¹²⁰ Bez vladinih subvencija rasli su troškovi života. U veljači nakon ukidanja subvencija, troškovi prijevoza porasli su za 40%, dok je cijena kruha i žita narasla za 177%.

Anti-inflacijske mjere imale su svoju cijenu. Nezadovoljstvo stanovništva raste zbog porasta troškova života. Pomoć izvana bila je nužna.¹²¹ U ožujku 1963. ministar Dantas odlazi u Washington kako bi ugovorio američku financijsku pomoć i refinanciranje brazilskog vanjskog duga. Ukoliko bi to ostvario, Brazil je nastojao i ugovoriti trgovinsku razmjenu s zemljama Istočnog bloka i Trećeg svijeta ne bi li potaknuli trgovinsku razmjenu i industrijsku proizvodnju. Nakon dugih pregovora u Bijeloj kući, uspio je dogovoriti američku pomoć od \$398 milijuna, ali samo su \$84 milijuna bila odobrena za neposredno korištenje. Ostatak novaca trebao je biti odobren nakon provedbe anti-inflacijskog programa. Dantas je bio razočaran ugovorenim. Bilo je to premalo novca za provedbu plana. Osim toga, najavljen je posjet MMF-a Brazilu u travnju ili svibnju 1963 kada je tim stručnjaka trebao dati analizu stanja i odrediti uvjete daljnjeg kreditiranja Brazila. Najveće iskušenje Trogodišnjeg plana bilo je pitanje plaća. Nakon što je ministar rada u studenom 1962. povećao minimalnu plaću radnicima, ostalo je neriješeno pitanje povećanja plaća za javne i vojne službenike, koje je, za razliku od povećanja minimalca radnicima, moralo biti odobreno u Kongresu. Goulartova vlada obećala je povećanje od najviše 40%, što je za javne i vojne službenike bilo neprihvatljivo. Oni su zahtjevali povećanje od najmanje 60%. Politički, situacija je bila tome teža po Goularta, budući se radilo o suprostavljanju zahtjevima vojnog sektora. Naposlijetku kabinet vlade je popustio pritisku vojnog vrha i već u svibnju, protivno Dantasovim napucima, obećava povećanje plaća za vojni sektor od 70%. Nedosljednost je, u ovom slučaju, pokazala da Goulart nije spreman učiniti nepopularne mjere protiv inflacije i gubiti podršku širih slojeva društva.

¹²⁰ Skidmore, 2011., 223. (www.oxfordscholarship.com). Pristup: 28. veljače, 2012..

¹²¹ Ferreira., 2003., 363.

III.III.III. Dva ključna pitanja - inozemni kapital i agrarna reforma i kraj politike konsenzusa

Pitanje inozemnog kapitala, u prvom redu američkog, u brazilskoj javnosti podizalo je sve više prašine. Odnosi na relaciji Washington-Braziliya bili su zategnutiji nakon odluke guvernera savezne države Rio Grande do Sul, Leonela Brizole, da nacionalizira podružnicu američke kompanije *International Telephone & Telegraph Company* početkom 1962. Premijer Dantas najavio je po dolasku na dužnost kako će se kompanije u stranom vlasništvu nacionalizirati samo u slučaju posotojanja jamstava da će se taj kapital onda reinvestirati u brazilski razvoj. Nakon IT&T pregovora, Dantas je nastojao postići sporazum i s američkom kompanijom koja je proizvodila energiju, *American and Foreign Power Company* (AMFORP), čija se vrijednost nekretnina u Brazilu kretala oko \$100 milijuna.¹²² Osim te nacionalizacije, problem je nastao i nakon oduzimanja rudarskih koncesija američkoj kompaniji *Hanna Mining Company*. Vlada je u prosincu odlučila preispitati sve koncesije i ukinuti ih onima koji ih nisu koristili u posljednja dva desetljeća.

Drugo važno pitanje brazilske unutarnje politike bilo je rješavanje problema preraspodjele zemlje. Kada je u ožujku predsjednik u Kongres poslao prijedlog zakona agrarne reforme po kojem će se kompenzacije izdavati u državnim obveznicama, a ne gotovini došlo je do burnih reakcija. Vijeće zastupnika u kojem su bili najzastupljeniji bili zemljoposjednici zbog činjenice da su mnogi seljaci bili nepismeni i samim time nisu imali pravo glasa, protivilo se takvom prijedlogu. Napadima se pridružuje i radikalna konzervativna organizacija Demokratsko – parlamentarna akcija (*Ação Democrática Parlamentar*) koja je okupljala radikalnije članove Socijaldemokrata i Nacionalne demokratske unije. Goulartu je bila potrebna dvotrećinska većina glasova u Kongresu kako bi zakon prošao, što je bilo gotovo nemoguće imajući na umu da centar i desnica ne podržavaju njegov prijedlog. Između ostalog, ovaj je prijedlog zakona o agrarnoj reformi kao posljedicu imao i raskol suradnje Socijaldemokrata (PSD) i Brazilske radničke stranke (PTB).¹²³

¹²² U travnju 1963. postignut je dogovor između brazilske vlade i AMFORP-a prema kojem će vlada otkupiti postrojenja za \$135 milijuna, što je činilo 75% udjela, a ostalih 25% će biti isplaćeno u dolarima. Radikalne skupine na ljevici i desnici oštro su reagirale na ovaj sporazum smatrajući da je Brazil oštećen u pregovorima. Leacock, 1990., 72.

¹²³ Naime, Socijaldemokratska stranka protivila se prijedlogu, a jedan od najutjecajnijih članova, Juscelino Kubitschek i sam zemljoposjednik nastojao je prikupiti političke poene i ojačati svoj položaj u stranci pred izbore 1965. Toledo, 1982., 25.

Krajem svibnja MMF je došao u Brazil kako bi procijenio može li se brazilskoj vladi odobriti veći zajam. Članovi komisije koja je posjetila Brazil u svibnju 1963. nepovoljno je ocijenila ekonomsku politiku zemlje što je značilo da američki zajam neće biti odobren.

Nakon pritisaka domaće javnosti, Goulart odustaje od daljnje provedbe Trogodišnjeg plana. Time pokazuje kako nije bio spreman žrtvovati podršku ljevice zbog neizvjesne pomoći Bijele kuće. Mjere štednje počele su utjecati na društvo, mnogi su radnici ostali bez posla.¹²⁴

Goulart nije imao stvarnu alternativnu SAD-u kao inozemnom kreditoru. Sovjetski Savez nije pokazivao spremnost na kreditiranje i davanje nafte još jednoj latino-američkoj zemlji, budući je već pomagao Kubu. Američki veleposlanik u Brazilu, George Kennan, nastojao je pritisnuti Goularta na rješavanje problema privatizacije američkih kompanija. Prema prethodno potpisanom dogovoru između AMFORP-a i predstavnika brazilske vlade, Brazil se obvezao do 1. srpnja isplatiti predujam od \$10, 770,000. Goulart je odlučio osobno zamoliti predsjednika Kennedyja na odgodu plaćanja. Iskoristio je za to susret u Rimu na ustoličenju pape Pavla VI. Kennedy je izrazio razumijevanje, ali ništa više. Bilo je očito kako popuštanja s američke strane više neće biti.

Predsjednik Kennedy smatrao je da Goulart odugovlači s rješenjem isplate odšteta, dok je brazilska vlada bila mišljenja da američka strana zahtjeva prevelik iznos odšteta i iznosi profit iz zemlje.¹²⁵

U prvih pet mjeseci 1963. dolazi do jače polarizacije u brazilskoj politici. Od kraja Drugog svjetskog rata brazilski politički vođe mogli su zahvaliti svoju popularnost većem sudjelovanju masa u političkom životu. Igrajući na kartu populizma osvajali su političke poene. Primjer tome su Getúlio Vargas, guverner São Paula Adhemar de Barros, Juscelino Kubitschek, Jânio Quadros, guverner Guanabare Leonel Brizola, ali i João Goulart. Goulart je nakon osvajanja referenduma za povratak na predsjednički režim bio u dilemi treba li nastaviti s politikom konsenzusa ili ostvariti reforme koje je obećavao u svojim prijašnjim mandatima ministra rada ili potpredsjednika vlade. Političke i društvene nemire koje je izazvao Trogodišnji program ekonomske stabilizacije, utjecale su na radikalizaciju društva u cjelini. Nacionalistički orijentirani zajedno s s lijevim strujama zahtjevali korjenite reforme i zaštitu nacionalnih interesa. Konzervativne struje, s druge strane, pribojavaju se kreditnih restrikcija, nacionalizacije inozemnih kompanija i najava korjenitih reformi, uključujući i onu

¹²⁴ Inflacija je 1962. godine bila 55%, a već sljedeće narasla je na 81%. Leacock, 1990., 160.

¹²⁵ Ferreira, 2003., 369.

agrarnu.¹²⁶ Na ljevici radikalne studentske organizacije poput, Nacionalnog studentskog udruženja (UNE) ili Narodne akcije (*Ação Popular*), radili su na kampanji opismenjivanja. Na taj način željeli su uključiti što širi sloj stanovništva u politički život. U seoskim predjelima seljačke lige i sindikati okupljali su sve veći broj nezadovoljnih seljaka i radnika radikalne ljevice, ali i umjerenije centriste poput dijela katoličkog klera na Sjeveroistoku. Otpor Goulartovom režimu organizirao je i dio vojnog vrha uz pomoć civilnih organizacija poput IPES-a i IBAD-a te političara iz redova Nacionalne demokratske unije, poput Bilaca Pinta ili Carlosa Lacerde. Struje centra, koje su podržavale njegov doazak na vlast nakon ostavke Quadrosa, sada su mu okretale leđa smatrajući kako ne pokazuje političku volju za rješavanje krize u kojoj se zemlja nalazila. Goulart je počeo gubiti političku bazu i podršku. Mobilizacija na ljevici i desnici često je izražavala gubitak vjere u ustavna rješenja i političare na vlasti. Nestajalo je javnog konsenzusa oko ključnih političkih pitanja, kao što su potreba za anti-inflacijskim mjerama, rješavanje agrarnog pitanja, kontrole inozemnog kapitala i vanjske politike. Stabilizacija je bila potrebna iz dva razloga, smiriti tenzije u zemlji i privući strane ulagače.¹²⁷

Tenzije unutar zemlje zaoštrila je i reakcija predsjednika Goularta na pobunu u vojnim redovima. Nekoliko stotina pripadnika zračnih snaga i mornarice 12. rujna 1963. u Braziliji, nezadovoljni svojim statusom, pobunilo se i zatočilo predsjednika Vijeća zastupnika te šefa Vrhovnog suda. Ustanak je brzo ugašen, ali je imao dalekosežnije posljedice. Naime, lakoća kojom su vojnici zauzeli državne zgrade u glavnom gradu zabrinula je oporbu i pojačala sumnju u vojnu hijerarhiju i disciplinu.¹²⁸ U listopadu 1963. generali su počeli intenzivnije organizirati urotu. Smatrali su njegovo svrgavanje nužnim, jer je prema njima, Goulart bio prijetnja radu parlamenta i provedbi ustava. Jedan od vođa urote bio je načelnik glavnog stožera oružanih snaga, general Castelo Branco. On je bio mišljenja kako je nužno čekati na Goulartov prvi potez koji će jasno pokazati da krši pravila ustava i da želi uspostaviti autoritarnu vlast. Oružje je tajnim putevima ulazilo u zemlju pa je tako na posjedu glavnog Goulartovog kritičara, Carlosa Lacerde, pronađena veća količina oružja. Osim toga, američka

¹²⁶ Skidmore, 2011., 231. (www.oxfordscholarship.com). Pristup: 28. veljače 2012.

¹²⁷ Slabost ekonomske politike pokazivale su i brojke. U 1963. cijene su porasle za 78%, deficit u državnoj blagajni dosegao je Cr500 mlrd. U takvoj situaciji sdruštvne tenzije su rasle, a strani ulagači nisu željeli ulagati u Brazil. Vizentini, 2008., 19.

¹²⁸ Ustanak je ugušen nakon par sati, no jedan od pobunjenih marinaca i jedan službenik su poginuli. Ferreira, 2003., 371.

podmornica u Recifeu je iskrcala teško naoružanje, a heliodromi su postavljeni u Teresini i Engleskoj Gvajani.¹²⁹

Sve lošija ekonomska situacija navela je vladu da u veljači 1964. uvede reformu tečaja. To je značilo da je dugo prakticirani otkup viškova određenih sirovina, nekada kave, sada prakticiran i na šećeru. Skupe subvencije pšenice i naftnih preradevina, povećale su inflacijski trend. U sljedećim mjesecima, vlada je nastojala umanjiti brazilski vanjski dug te je vodila pregovore s novim potencijalnim inozemnim ulagačima u Europi kao što su to Jugoslavija, Poljska, Mađarska, SSSR itd.¹³⁰ U svom govoru 19. veljače, Goulart optimistično govorio o japanskim i europskim investicijama.¹³¹ Njemačka vlada najavila je zajam brazilskoj vladi u iznosu od \$50 milijuna, a japanski investitori ponudili su \$220 milijuna kredita za otkup željeznih ruda od rudarske kompanije Rio Doce Valley, koja je bila u državnom vlasništvu. Washington je i dalje bio zabrinut zbog jačanja ljevičarskih aktivnosti u zemlji. Reforma deviznog tečaja s početka 1964. donesena je prema dekretu iz 1962., a ono što je inozemnim ulagačima bilo sporno u tom zakonu je klasificiranje zadržane dobiti kao „nacionalni kapital“, a ne inozmeni kapital. Taj zakon Goulart je donio u svrhu kontrole inozemnog kapitala koji se iznosio iz zemlje. Nešto slično pokušao je regulirati i Getúlio Vargas kada je donio zakon o osnivanju nacionalne naftne kompanije, Petrobras i kritizirao iznošenje profita iz zemlje.¹³²

¹²⁹ Ferreira, 1982., 373.

¹³⁰ Vjesnik, 30. 10. 1963., (zadnja stranica)

¹³¹ Marcelino, 2010., 51.

¹³² U razdoblju od 1947. do 1960. u Brazil je investirano i posuđeno \$ 1. 814 milijuna, dok je u SAD- iz Brazila izvezeno, u istom periodu, \$ 2. 459 milijuna u vidu doznaka i kamata. Drugim riječima, u periodu od 13 godina golemi kapital iznesen je iz Brazila i to se pitanje ponovno vraća u dnevnu politiku. Skidmore, 2011., 241. (www.oxfordscholarship.com), pristup: 28. veljače 2012.

III.III.IV. Radikalizacija na ljevici i Goulartova retorička radikalizacija na Mitingu za reforme

Sindikalni pokret krajem pedesetih godina i početkom šezdesetih godina raste. Vlast je još od vremena Vargasa nastojala staviti sindikate pod državnu kontrolu, a sada u vremenu pojačane ideološke polarizacije, različite skupine pokušavaju utjecati na sindikalne organizacije i staviti ih pod svoje okrilje nebi li osigurali podršku za svoje političke ciljeve. Najveći sindikat bio je Vrhovno vodstvo radnika (CGT-*Comando Geral dos Trabalhadores*), nastao sporazumom komunista i radničkih vođa koji su podržavali vladu predsjednika Goularta u srpnju 1962. CGT bio je važan politički akter do vremena svrgavanja Goularta.¹³³ Oni su se politički aktivirali kao potpora Goulartu u vrijeme političke krize izazvane njegovim mogućim dolaskom na vlast, zahtjevanju korjenitih reformi i referendumu o povratku predsjedničkog sistema.¹³⁴ Reforme koje su priželjkivane možemo svesti na bankarsku reformu, administrativnu, agrarnu, obrazovnu i izbornu. Zahtjeva se pravo glasa za nepismene i unovačene te legalizacija komunističke partije. Stranačke opcije i organizacije na ljevici bile su Brazilska komunistička partija (PCB), Komunističku partiju Brazila (*Partido comunista do Brasil*) radikalnije krilo koje se vodi maoizmom, seljačke lige, pro-komunistički sindikalni pokret CGT, organizacije nižih službenika vojnih snaga (*organizações de subalternos das Forças Armadas*), Nacionalna studentska unija UNE, te krug pristaša Leonela Brizole, koji je oko sebe okupljao i ljevicu i nacionaliste i zahtjevao prekid politike kompromisa koju je, po njegovom mišljenju, vodio Goulart.¹³⁵

Početak 1964. Goulartovim protivnicima dao je mnogo povoda za kritike. Predsjednik je u svojim javnim nastupima zaoštravao retoriku, obećavao korjenite reforme i nastojao pridobiti šire mase na svoju stranu. Pred kraj svog mandata Goulart je odlučio podršku kod širih slojeva društva dobiti uvođenjem obećanih korjenitih reformi, konkretnije agrarne. Za konzervativne krugove oporbe agrarna reforma osigurala bi poneka prava i socijalne beneficije seljacima, kao što su to npr. bolje školovanje, rješavanje stambenog pitanja ili zdravstvena skrb, ali za većinu Brazilaca ona je značila preraspodjelu zemlje i raskid s latifundijama. Mnogi su zastupali radikalniji pristup, koji je podrazumijevao državno oduzimanje velikih posjeda i njihovu preraspodjelu seljacima. Predsjednik Goulart nije prihvatio takav pristup. Problem kod provedbe reforme bila je isplata odšteta vlasnicima zemljišta. Budući država nije imala za trenutne isplate, Goulart je morao imati dvije trećine

¹³³ Skidmore, 2011., 248. (www.oxfordscholarship.com). Pristup: 28. veljače 2012.

¹³⁴ Leacock, 1990., 164.

¹³⁵ Ferreira, 1982., 380.

glasova u Kongresu kako bi proveo akt o davanju dvadesetogodišnjih obveznica uz kamatu od 6-10% što je podrazumijevalo podršku Socijaldemokrata, koji se protivio agrarnoj reformi zajedno sa članovima iz Nacionalne demokratske unije.¹³⁶ Goulart nije uspevao postići kompromis i prostor za pregovore sve se više sužavao.

Zemljišno pitanje bilo je na dnevnom redu i 13. ožujka 1964. u Rio de Janeiru gdje je održan Miting za reforme u organizaciji Goularta. Radnici rafinerija iz savezne države Rio de Janeiro i sindikalisti São Paula bili su dovezeni na prosvjed na trošak države. Predsjednik je osigurao vojnu zaštitu za miting. Procjenjuje se da je tog dana na Trgu Cristiana Otonija bilo između 120 000 i 150 000 ljudi.¹³⁷ Goulart je održao dramatičan govor i potpisao dva dekreta. Jednim je nacionalizirao sve privatne rafinerije nafte. Drugi je bio SUPRA (Nadzor nad provedbom agrarne reforme) dekret, kojim se se nacionaliziraju posjedi veličine 12 tisuća hektara državnih autocesta i željeznica, kao i posjedi većine oko 60 hektara u okviru federalnih brana, te sustava navodnjavanja i kanalizacije. U govoru je zahvalio sindikalnim organizacijama i najavio vuđenje agrarne reforme.¹³⁸ Pozivao se na Vargasa, osnivača Petrobrasa, naglašavajući politiku koja štiti nacionalne interese. Osim toga, u govoru je najavio borbu za pravo glasa nepismenima i unovačenima te poreznu reformu. Važnost ovog mitinga je u tome što se Goulart u očima političkih protivnika i konzervativnih struja okrenuo radikalnoj ljevici. Kritizirao je privatno vlasništvo, pozivao na agrarnu reformu. Djelomična najava takve politike može se vidjeti u Uvodu godišnje predsjedničke poruke Kongresu iz 15. ožujka. U njoj kaže: „Odlučio sam se boriti protiv privilegiranih i provesti korjenite reforme koje će dovesti do promjene u društvu i institucijama i osigurati miran razvoj i uspostavu demokratskog društva“. Tri su ključne reforme kojima je htio postići razvoj zemlje i demokratskog društva. Agrarna, koja bi obuhvatila državno nadziranje redistribucije zemlje bez prethodne isplate kompenzacije u gotovini i politička koja se odnosila na pravo glasa za nepismene čime bi bilo omogućeno gotovo 30 milijuna ljudi pravo glasa.¹³⁹

¹³⁶ Gomozas, 2010., 155.

¹³⁷ Skidmore, 2011., 289. www.oxfordscholarship.com, pristup: 28. veljače 2012.

¹³⁸ Marcelino, 2010., 64.

¹³⁹ Skidmore, 2011., 296. www.oxfordscholarship.com, pristup: 28. veljače 2012.

III.III.V. Konačan kraj Goulartove vlade

Najvažnija promjena dogodila se u mišljenjima vojnih dužnosnika koji su nakon mitinga bili uvjereni kako se Goulart priklonio radikalnoj ljevici i želi uvesti autoritarni režim. Urotnici u vojsci sada su prešli na ofenzivu i nastojali što prije „spriječiti“ Goulartovu, po njihovom mišljenju, predaju zemlje komunizmu.¹⁴⁰ General Castello Branco, šef Generalštaba 20. ožujka 1964. izdaje memorandum koji postaje središnji dokument urote protiv predsjednika. Bio je upućen nižim vojnim službenicima i ostalim generalima. Naglašava kako ne smije biti kompromisa oko uloge vojske u održavanju reda u zemlji i obrane ustavnosti.¹⁴¹ Oporba je tjedan dana kasnije organizirala prosvjedni miting u São Paulu pod nazivom „Marš obitelji, ujedinjeni u Bogu za slobodu“ (*Marcha da Família com Deus pela Liberdade*). Miting su organizirale ženske vjerske udruge u suradnji s organizacijama poduzetnika kao što su to IPES i IBAD. Na prosvjedu je sudjelovao veći broj žena, uglavnom pripadnica CAMDE-a te su nosile krunice uzvikujući parole kojima se traži ostavka Goularta „*Ta chegando a hora de Jango ir embora!*“ (Kucnuo je čas da Jango ode!).¹⁴²

Incident koji je umjerene, ili neodlučne svrstao urotnicima dogodio se na uskršnji vikend 27-29. ožujka. Oko šest stotina pripadnika mornarice zatvorilo se u palači Saveza sindkiata metalurških radnika u Braziliji. Bili su nezadovoljni svojim položajem i vojnom hijerarhijom. Osim toga, povod za zatvaranje u palaču bila je i naredba ministra Motte da se uhapsi vođa pobune, ljevičar i zagovornih korjenitih reformi, Jose Anselmo. Goulart se našao u nezavidnoj poziciji, budući je morao riješiti ovu krizu i sankcionirati vojnike koji su inače zagovornici njegove politike. Desnica je na incident gledala kao dokaz nesposobnosti središnje politike i narušavanje vojne discipline.¹⁴³ Savjetnici predsjednika, Darcy Ribeiro i Raul Riff, nagovorili su Goularta da otpusti ministra Mottu. Na njegovo mjesto imenuje generala Paula Rodriguesa predloženog s liste CGT. Novi ministar dobio je odriježene ruke za rješavanje krize. Po preuzimanju dužnosti, Rodrigues je amnestirao pobunjenike. Oporbi je to bio jasni znak radikalizacije Goulartove politike.¹⁴⁴ Neki od najuglednijih medija u zemlji, list Tribuna da Imprensa, kasnije i Correio de Manhã kritiziraju Jangovu politiku. Vodeći

¹⁴⁰ Potrebna im je bila podrška četiri glavna vojna zapovjednika, a imali su potporu jednog – generala Justina Bastosa, zapovjednika 4.armije na sjeveroistoku zemlje. Ostali su tada bili pro-legalisti, generali Amaury Krueel zapovjednik Druge armije iz São Paula, general Ancora iz Druge armije u Rio de Janeiru te general Galhardo zapovjednik Treće armije iz savezne države Rio Grande do Sul. Ferreira, 1982., 383.

¹⁴¹ Ferreira, 2003., 387.

¹⁴² Leacock, 1990., 214.

¹⁴³ Vjesnik, 27.3.1964., (zadnja stranica)

¹⁴⁴ Navarro, 1982., 38.

političari u zemlji pridružuju se opoziciji, kao što su to guverneri saveznih država São Paula Adhemar de Barros, Minas Gerais Magalhães Pinto i Guanabare Carlos Lacerda.

Govor koji mnogi nazivaju Goulartovim „političkim samoubojstvom“ održao je 30. ožujka u Automobilskom klubu u povodu obilježavanja godišnjice Udruge podoficira i narednika vojne policije u Guanabari. Najavio je kako neće popustiti „civilnim i vojnim gerilama“ koje ga žele svrgnuti i spriječiti provedbu korjenitih reformi. Za financiranje udara kojeg je desncia spremala okrivio je imeprijalizam i buržoaziju.¹⁴⁵ Nakon toga, urotnici su odlučili krenuti u akciju. Na ruku im je išla činjenica da je ministar rata, general dantas Ribeiro, bio hospitaliziran zbog probavnih smetnji što je značilo da je vojska bila bez vodstva u te krizne dane.

Udar je krenuo iz savezne države Minas Gerais po naredbi generala Mourão Filha i guvernera Magalhães Pinta. Ujutro 31. ožujka 1964., general Mourão Filho naredio je okupljanje trupa Juiz da Fora, a ostalim trupama naredio je hapšenje katoličkih aktivista, studentskih vođa i sindikalnih službenika. Vođe prevrata bili su generali Costa e Silva i Castello Branco. Najveći dio akcije odvijao se telefonskim putem. Većina vojnika brzo se predala ili je pristala surađivati s urotnicima, izgubivši vjeru u Goulartovu administraciju, smatrajući da je red u zemlji ugrožen. Na ulicama Rija nije bilo većih demonstracija, no ipak se nekoliko desetaka pro-Goulartovih demonstranata okupilo na Cinelândia trgu u Rio de Janeiru, kako bi ispred Vojne zgrade provocirali vojne dužnosnike. Ispaljena je nekolicina metaka prema demonstrantima, a u pucnjavi je stradalo troje civila. Trupe su krenule prema Riju i čekale potvrdu iz São Paula da je i general Krueel uz njih. On je u tim posljednjim trenucima telefonski pokušavao nagovoriti Goularta da se odrekne suradnje s komunističkim CGT-om, ali mu je Goulart odgovorio kako ne može okrenuti leđa masama koje ga podupiru.¹⁴⁶ Nakon tog razgovora Krueel je naredio tenkovima da krenu na Rio. U međuvremenu u Rio de Janeiru, guverner Carlos Lacerda se zatvorio u palaču i naoružan čekao dolazak trupa. Obraćao se javnosti São Paula i Minas Gerais putem radio veze ili razglasa i pozivao na svrgavanje Goularta.

Goulart je uskoro shvatio koliko slabu potporu ima. Ministar pravosuđa Jurema, pozvao je u radio obraćanju ljude da se odupru urotnicima, ali bez uspjeha. Ljudi više nisu vjerovali u Goularta. Jedan od vodećih listova u zemlji, *Correio de Manhã*, u svom broju 2. travnja objavljuje članak pod nazivom „Odlazi!“ („*Fora!*“) optužujući Goularta za predaju

¹⁴⁵ Gáspari, 2003., 45.

¹⁴⁶ Ferreira, 2003., 392.

zemlje komunizmu i loše vodstvo. Pozivaju Goularta da vrati mandat Kongresu i narodu.¹⁴⁷ Čekala se odluka Prva armije iz Rija. Trupe koje je poslao u Minas Gerias kako bi se zaustavila pobuna nisu uspjevale pronaći urotnike. Goulart je ubrzo shvatio da se nalazi u bezizlaznoj situaciji. Prvog travnja odlazi u Braziliju, a Assis Brasil prenosi zapovjedniku Prve armije, generalu Âncori da predsjednik želi po svaku cijenu izbjeći vojni sukob.¹⁴⁸ Vojne snage koje je poslao da spriječe trupe Mourão Filha otkazale su poslušnost i pridružile se urotnicima. Jednako beznadna situacija bila je i u Braziliji i u večer 1. travnja Goulart nastavlja put prema Porto Alegreu, u saveznoj državi Rio Grande do Sul na imanje Leonela Brizole. On je pokušao predsjednika nagovoriti na pružanje otpora, ali Goulart odlučno odbija. Imajući na umu da gotovo cijela vojska, ali i politički vođe ostalih većih saveznih država, poput São Paula, Minas Gerais ili Rio de Janeiro protiv imaju pomoć Sjedinjenih Država, otpor bi bio uzlaudan i ubrzo ugušen.¹⁴⁹ Istu večer, predsjednik Senata, Auro de Moura Andrade, proglašava predsjednika odsutnim, za što nije postojalo ustavno uporište. Samo sedam minuta kasnije u tri sata i dvadeset minuta, odlučeno je da se proglasi Ranierija Mazzilija, predsjednika Vijeća zastupnika, predsjednikom. Nekoliko sati kasnije, dok je Goulart još uvijek bio u zemlji, stigao je telegram čestitke američkog predsjednika Lyndona Johnosona.¹⁵⁰ Par dana kasnije, na nagovor svog suradnika Assis Brasila, Goulart je zatražio azil u Urugvaju. Na temelju liste „subverzivnih građana“ koju je sastavio IPES, tisuće građana završilo je u zatvoru. Bili su to uglavnom studenti, intelektualci, lijevo orijantirani političari, vođe seljačkih liga i drugi. Idući predsjednički izbori trebali su biti održani u listopadu 1965., a hunta bi bila na vlasti u prijelaznom razdoblju. No, prijelazno razdoblje s huntom na čelu trajalo je sljedećih 21 godinu.

III.III.VI. Umješnost SAD-a u vojni udar

Nakon atentata na predsjednika Kennedyja u Dallasu 22. studenog 1963., brazilsko-američki odnosi dodatno su se pogoršali. Ovalni ured u Bijeloj kući preuzeo je demokrat Lyndon Baines Johnson. On je više pažnje posvećivao pitanjima unutarnje politike, a u vanjskoj politici polazio je za pragmatičnijim pristupom zaštite nacionalnih interesa i nije dijelio oduševljenje Kennedyjevom politikom prema nerazvijenim zemljama. Smatrao ju je

¹⁴⁷ <http://www.gedm.ifcs.ufrrj.br/upload/documentos/45.pdf>, Dokument br. 45, 14. ožujka 2012.

¹⁴⁸ <http://www.foia.cia.gov/>, Dokument br. 0000393511, 2. travnja 2012.

¹⁴⁹ Ferreira, 2003., 394.

¹⁵⁰ Toledo, 1982., 47.

nerealnom. Johnson je bio mišljenja kako interes SAD-a mora biti na prvom mjestu u pregovorima s latino-američkim zemljama.¹⁵¹ Predsjednik Johnson je 20. ožujka 1964., neposredno prije vojnog udara, autorizirao eventualno slanje flote u Brazil bude li potrebno.¹⁵² Na mjesto pomoćnika državnog tajnika za pitanja Latinske Amerike imenuje Thomasa Mann-a koji je od početka bio skeptičan prema, po njegovom mišljenju, vizionarskoj ideji Alijanse za napredak predsjednika Kennedyja. Jednom je prilikom izjavio kako je američka vlada svjesna da komunizam „nagrizava“ vladu predsjednika Goularta.¹⁵³

O planiranju urote bila je obavještena američka ambasada i CIA. Najbolje organizirana skupina urotnika bila je „Sorbonne grupa“ koja je djelovala pod zaštitom IPES-a, a bila je predvođena generalom Golbery de Couto e Silva. Sredinom ožujka, koordinacija udara u Brazilu jača. General Castelo Branco nastojao je uspostaviti jaču vezu među pobunjeničkim centrima, kao što su to u mornarici i zrakoplovstvu.¹⁵⁴ Krajem ožujka iste godine održan je sastanak o Operaciji Brother Sam na kojem je SAD odlučio i vojno podržati urotnike. Akcija otkazana prije nego li je i stigla biti provedena, jer Goulart nije pružio otpor. Pomoć SAD-a u udaru svela se na slanje 110 tona oružja i strjeljiva i zaliha nafte, smatrajući kako su brazilske rafinerije pod kontrolom „komunista“ koji podržavaju Goularta. Sa političkog aspekta, pomoć je došla u vidu brzog priznanja hunte kao legalne vlasti.¹⁵⁵ Nekoliko dana nakon udara, Carlos Lacerda primio je američkog ambasadora Lincolna Gordona koji mu je čestitao na uspješno izvedenoj akciji svrgavanja Goularta koja je prošla bez krvoprolića i bez potrebe za intervencijom.

¹⁵¹Leacock, 1990., 216.

¹⁵²Gáspari, 2003., 59.

¹⁵³Toledo, 1982., 50.

¹⁵⁴Westad, 2009., 172.

¹⁵⁵Ferreira, 2003., 395.

III.IV. Nastavak samostalne vanjske politike i utjecaj kubanske krize na brazilsku politiku

Parlamentarna vlada na čelu s João Goulartom nastavila je s vanjskom politikom Jânia Quadrosa. Ministrom vanjskih poslova (*Itamaraty*) imenovan je Francisco Clementino de San Tiago Dantes, koji je ostavio veliki trag u brazilskoj politici. U ranijoj političkoj karijeri bio je dio *integralista*, predvođenih ultradesničarem Plínijom Selgadam, da bi kasnije obnašao dužnost zastupnika savezne države Minas Gerais za Brazilsku stranku rada (PTB). Najavljuje nastavak principa samostalne vanjske politike i nastavak uspostavljanja odnosa s svim zemljama, pa tako i onim socijalističkim, uz ograđivanje od podržavanja komunističkih režima. Vijest o odluci nove brazilске administracije da će nastaviti s neovisnom vanjskom politikom, na Kubi je bila primljena s odobravanjem. Goulartova vlada ponovno je uspostavila diplomatske odnose sa SSSR-om 23. studenog 1961.¹⁵⁶

Na inicijativu predsjednika Kennedyja u periodu od 22. do 31. siječnja 1962., održan je VIII. savjetodavni sastanak američkih ministara vanjskih poslova, sazvan odlukom Vijeća Organizacije američkih država (OEA) u Punta del Este u Urugvaju. Cilj sastanka bio je donošenje zajedničke odluke o izbacivanju Kube iz Organizacije američkih država i donošenje zajedničke rezolucije kojom bi se „kaznila“ kubanska vlada Fidela Castra. Američki državni tajnik, Dean Rusk, jasno je rekao kako Washington neće popustiti u odnosu s Kubom oko dva pitanja: političko-vojne povezanosti Moskve i Havane te Castrovih subverzivnih gerilskih aktivnosti diljem kontinenta.¹⁵⁷ Brazil je ostao pri svom stavu koji se protivi intervenciji i brani pravo Kube na samoodređenje, ali i priznaje postojanje realne opasnosti od komunizma. Brazilski ministar smatrao je kako bi izolacija Kube bila kontraproduktivna, u smislu da bi ta zemlja bila „gurnuta“ u još jači savez s SSSR-om, zbog lišenosti ekonomskih partnera i tržišta.

Zahtjev za isključenjem podnijela je vlada Sjedinjenih Država, a bile su potrebne dvije trećine glasova, točnije 14 zemalja, za provedbu isključenja. To se i dogodilo, Kuba je isključena, a zemlje koje nisu podržale prijedlog SAD-a su Argentina, Bolivija, Čile, Ekvador, Meksiko i Brazil, koje su bile suzdržane.¹⁵⁸ Ipak, Brazil je priznao nekompatibilnost

¹⁵⁶ Bezzer, 2010., 28.

¹⁵⁷ http://muse.jhu.edu/login?auth=0&type=summary&url=/journals/journal_of_cold_war_studies/v006/6.2hershberg.html, Hershberg, 2007., 375., pristup: 3. travanj 2011.

¹⁵⁸ Weis, 2001., 335.

kubanskog režima s demokratskom tradicijom zapadne hemisfere.¹⁵⁹ Sastanak u Punta del Este u Urugvaju bio je afirmacija autonomnije brazilske vanjske politike.

U Brazilu, ali i ostatku zemalja Latinske Amerike raste nepovjerenje prema organizacijama američkih zemalja zbog toga što je Bijela kuća upravljala blagajnom Saveza za napredak i uvjetovala financijsku pomoć. U São Paulu je sredinom siječnja 1964. održan izvanredni sastanak Interameričke ekonomske i socijalne komisije Saveza za napredak. Brazilska vlada na tom je sastanku predložila novi zajednički fond kojime bi upravljale sve zemlje Latinske Amerike, a ne samo Sjedinjene Države. Osim toga, Goulart pokazuje i inicijativu prema poboljšanju trgovinskih i političkih odnosa s ostalim zemljama na kontinentu. Pozvao je argentinskog predsjednika Illiju u službeni posjet, koji je bio potvrđen za 12. travnja, što je označilo novo približavanje dvaju zemalja nakon susreta Quadrosa i Frondizija u travnju 1961.

¹⁵⁹ Bezzera, 2010.,53.

III.IV.I. Raketna kriza i uloga Brazila kao posrednika između Havane i Washingtona

Otkriće tajno postavljenih sovjetskih projektila i špijunskih aviona U-2 na Kubu 14. listopada 1962., za Washington je značilo prijetnju ne samo američkoj sigurnosti, već i ugrožavanje položaja SAD-a kao najjače svjetske sile.¹⁶⁰ Pred Kennedyjem su bila moguća rješenja krize koje su se svodila na soluciju napada na Kubu i njenu okupaciju, političko-vojno rješenje, koje je podrazumjevalo pomorsku blokadu zemlje, koja bi potrajala dok Hruščov ne povuče projekte. Posljednje, diplomatsko rješenje, uključivao bi odlazak u Moskvu na sastanak s Hruščovom kako bi riješio ovu krizu. Američki predsjednik odlučio se za vojno-diplomatsku akciju i o tome je obavijestio javnost 22. listopada. Nadao se da će postići dogovor s Castrom koji bi podrazumijevao prekidanje saveza Moskva-Havana, povlačenje projektila i odricanje od subverzivnog djelovanja diljem zapadne hemisfere, a zauzvrat bi Havana od Washingtona mogla očekivati kraj embarga, moguću financijsku pomoć i obećanje da neće biti intervencije. Bijela kuća odlučila je da će posrednik između njih i Havane biti brazilski predsjednik João Goulart, iako su na njega sumnjičavo gledali smatrajući ga ljevičarem.

Neposredno nakon što je potvrđena prisutnost sovjetskih projektila na Kubi, 21. listopada, John F. Kennedy je naredio pomorsku blokadu otoka. U idućim danima, Kuba je postala središtem spora dvaju sila. Američki državni tajnik, Dean Rusk, sazvaio je sastanak zemalja Latinske Amerike u Washingtonu, kako bi postigao jedinstvenu akciju zemalja regije. Na sastanku Brazil je uz Urugvaj, Meksiko, Čile i Boliviju zauzeo umjeren stav, uz jasno opredjeljenje za obranu samoodređenja i protivljenje intervenciji. Kriza se zaoštravala, a samim time i nuklearna prijetnja. Washington povećava pritisak na zemlje regije. Kennedy je 22. listopada poslao pismo predsjedniku Goulartu sa gotovo prijetećim tonom.¹⁶¹ Američki predsjednik u pismu navodi članak 6 Sporazuma u Riju prema kojem je ugrožen cijeli kontinent. Na kraju pisma Brazilu sugerira da sudjeluje u eventualnoj vojnoj akciji protiv Kube. U odgovoru, predsjednik Goulart se osvrnuo na način na koji je donesena odluka Organizacije američkih država o izolaciji Kube, smatrajući da su Sjedinjene Države nastojale manipulirati OAD-a. U pismu, između ostalog stoji, kako je razoružavanje Kube trebalo biti

¹⁶⁰ http://muse.jhu.edu/login?auth=0&type=summary&url=/journals/journal_of_cold_war_studies/v006/6.2hershberg.htm, Hershberg, 2007., 377. Pristup: 3. travanj 2011.

¹⁶¹ Bezzer, 2010., 57.

popraćeno garancijom SAD-a da neće napasti otok. Na zamolbu američkog veleposlanika u Brazilu, Gordona, u Havanu je poslan general Albino Silva koji je prenio Castru stav Brazila da unatoč protivljenju intervenciji, dijeli zabrinutost Washingtona u vezi postavljanja sovjetskih projektila na Kubu.

Na sastanku Organizacije američkih država, SAD je predstavio prijedlog rezolucije kojom se zahtjeva povlačenje projektila i ostalog oružja s Kube i predlaže usvajanje odredbe o uporabi oružane sile prema člancima 6 i 8 Sporazuma u Riju. Reakcija brazilske administracije ponovno je bila u pomirljivom tonu. Brazil je podržavao prvi dio prijedloga rezolucije koji se odnosio na zahtjev za povlačenjem projektila, ali se protivio vojnoj intervenciji na otok.¹⁶²

Kriza je, ipak, okončana dogovorom dvaju sila. SAD je obećao da neće napasti Kubu i da će povući projekte Jupiter iz Turske, a Hruščov je pristao povući projekte s Kube. Valja spomenuti kako su dvije sile sve više komunicirale bez posrednika, odnosno nastupilo je razdoblje „popuštanja“ ili *détente*.

Pitanje Kube ponovno će doći na dnevni red početkom 1964. godine kada je Venezuela je iznjela optužbe na račun Kube Istražnoj komisiji Organizacije američkih država da organizira i potiče gerilske aktivnosti pokreta nacionalnog oslobođenja Venezuele (FAIN-a). Brazilska diplomacija zauzela je rezerviran stav, smatrajući kako spor treba riješiti miroljubivim sredstvima i da neće prekinuti diplomatske odnose s Kubom. To će se dogoditi nakon vojnog udara 13. svibnja 1964. O optužbi Venezuele raspravljalo se na sjednici Organizacije američkih država u Washingtonu. Bolivijaska vlada, s druge strane, odlučila je ne sudjelovati na sjednici nakon što je odbijen njen zahtjev da se na dnevni red stavi prijedlog o razmatranju izlaska te zemlje na more, dok su Venezuela i Kostarika nastojale da glavno pitanje bude suzbijanje državnih udara na latino-američkom prostoru.

Idućih mjeseci brazilska vanjskopolitička inicijativa bila je usmjerena na rad u UN-ovoj komisiji za razoružanje Latinske Amerike i zabranu nuklearnih pokusa u atmosferi. Brazilska diplomacija povezivala je problem razoružanja sa problemom nerazvijenosti, smatrajući da prijetnje nuklearnim oružjem stvaraju političke nestabilnosti u svijetu, koje se odražavaju negativno na položaj nerazvijenih zemalja Trećeg svijeta. Osim toga, sredstva koja su se trošila na razvoj nuklearnog oružja, mogla su biti utrošena na programe pomoći slabije

¹⁶² Bezzera, 2010., 60.

razvijenim zemljama.¹⁶³ Nakon primanja u UN-ovu komisiju za razoružanje Latinske Amerike, Brazil je mogao imati veći utjecaj u kreiranju međunarodne vanjske politike. Prvi cilj bio je posredovati dogovoru dvaju najjačih sila, Sjedinjenih Država i SSSR-a u dogovoru o kontroli i zabrani nuklearnih testiranja u atmosferi. Cilj inicijative u dugoročnom planiranju bio je formiranje zona bez nuklearnih testiranja koje bi uključivale cijelu latinsku Ameriku. Taj prijedlog brazilske administracije za denuklearizacijom Latinske Amerike biti će realiziran kao Ugovor iz Tlatelolca 1967. godine.¹⁶⁴ Vijest o novoj sovjetskoj inicijativi za postizanjem sporazuma o razoružanju i odricanje uporabe sile u rješavanju teritorijalnih sporova pozdravljena je u brazilskom vrhu.¹⁶⁵ Ministar vanjskih poslova Araujo Castro naglasio je kako je rješavanje sporova mirnim putem jedan od principa i brazilske vanjske politike. Unatoč zalaganju Nesvrstanih i zemalja Latinske Amerike, velike sile odlučile su „same“ potpisati ugovor o ograničenju nuklearnih testiranja. U Moskvi su ministri vanjskih poslova SAD-a, Dean Rusk, Velike Britanije, lord Alexander Howe i SSSR-a, Andrej Gromyko 5. kolovoza 1963. potpisali Ugovor o zabrani pokusa nuklearnim oružjem, parafiran ranije krajem srpnja iste godine.¹⁶⁶ Brazilski vrh, ugovor je ocijenio kao važan iskorak ka popuštanju nepetosti između Istoka i Zapada, ali kritizira način provedbe pregovora, koji je isključivao ostale zemlje.¹⁶⁷

¹⁶³ Wrobel, 1991., 196.

¹⁶⁴ Bezzer, 2010., 74.

¹⁶⁵ Vjesnik, 6.1.1963., (zadnja stranica)

¹⁶⁶ Vjesnik, 6. 8. 1963., (str.1)

¹⁶⁷ Wrobel, 1991., 200.

III.IV.II. Brazilska vanjskopolitička inicijativa u zemljama Istočnog bloka

Goulart je 1964. prozvao godinom izvoza i potpisao trgovinske ugovore s nekoliko zemalja istočne Europe i Sovjetskog bloka, kao što je to Poljska, Jugoslavija ili Mađarska. Prijespomenuta ekonomska suradnja sa Sovjetskim Savezom bila je jasan pokazatelj kako se Brazil opire blokovskoj podjeli i namjerava gospodarski surađivati sa svim zemljama ne bi li povećao ekonomski rast.¹⁶⁸ Brazilske rude i sirovine bile su tražene u Europi, naročito u zemljama Istočnog bloka. S Poljskom je ugovorena razmjena kave za helikoptere, dok je Poljska obećala zajam od \$26 milijuna i tehničku pomoć za izgradnju elektrane na ugljen u saveznoj državi Rio Grande do Sul.¹⁶⁹ Za vrijeme posjeta jugoslavenskog predsjednika Brazilu, potpisan je, između ostalog, trgovinski sporazum prema kojem je ugovoreno korištenje luke Rijeka i Bakar za prijevoz željezne rude.

Osim ekonomske suradnje sa socijalističkim zemljama i zemljama Trećeg svijeta, Brazil je intenzivirao i političku suradnju. U prvom redu, aktivnije je sudjelovao u radu Pokreta nesvrstanih, što je alarmiralo SAD. Sredinom prosinca 1963. održana je komisija za sigurnost Organizacije američkih država na kojoj je zaključeno kako politika nesvrstanih „otvara vrata za prodor komunizma u Latinsku Ameriku“, koja je bila područje od najvećeg interesa za SAD. Nedugo zatim predsjednik Lyndon Johnson šalje poruku Goulartu u kojem želi istaknuti kako je jedino Savez za napredak temelj uspona te regije. Na taj način američka administracija jasno je dala do znanja što misli o inicijativama vođa zemalja Latinske Amerike da se priključe radu Pokreta nesvrstanih ili stupaju u bliske trgovinske i političke odnose s zemljama Sovjetskog bloka ili Trećeg svijeta.¹⁷⁰ U odgovoru predsjedniku Johnsonu, Goulart je rekao kako želi nastavak prijateljstva s SAD-om, ali ni ne namjerava odustati od principa miroljubive koegzistencije koju su promovirali nesvrstani.

Uskoro je Hruščov ponudio ekonomsku suradnju brazilskoj vladi u vidu pružanja tehnološke pomoći u projektima izgradnje centrale Sete Quedas (Sedam slapova) i tvornice aviona u Ilheus.

¹⁶⁸ Ligiero, 2011., 106.

¹⁶⁹ Vjesnik, 29. 10.1963., (str.3)

¹⁷⁰ Vjesnik, 24.12.1963., (zadnja stranica)

U tom periodu trgovinska razmjena sa zemljama Istočnog bloka drastično se povećala. Od ukupnog uvoza zemlje, 5,2% bilo iz zemalja Istočne Europe, a postotak izvoza bio je 3,3% 1961. godine.¹⁷¹

¹⁷¹ Ligiero, 2011., 102.

IV. Jugoslavenski tisak o zbivanjima u Brazilu u periodu od rujna 1963. do travnja 1964. godine

U ovom dijelu rada osvrnuti ćemo se na praćenje zbivanja iz Brazila posljednjih godina Goulartovog mandata u jugoslavenskom tisku. Kao izvor koristila sam list *Vjesnik*, jedan od najčitanijih dnevnih novina tog vremena, tjednik *Borba*, službeno glasilo Komunističke partije Jugoslavije i list *Međunarodna politika: politika, privreda, pravo, nauka i kultura* urednika Milorada Mijovića.

Zbivanja u Latinskoj Americi često su punila naslovnice jugoslavenskog tiska naročito u vrijeme intenziviranja političke i ekonomske suradnje Jugoslavije i zemalja Latinske Amerike 1963. i 1964. godine. Razvijala se trgovinska, politička, ali i kulturna suradnja.¹⁷² Trgovinski ugovori s Brazilom svodili su se na razmjenu dobara i sirovina, dok je Jugoslavija ustupila luku Bakar za brazilske brodove odakle bi se rude željeza izvozila dalje u istočnu Europu, južnu Njemačku, Poljsku, Čehoslovačku, Rumunjsku, Mađarsku i Bugarsku. U periodu od 1960.-1962. trgovinska razmjena između Jugoslavije i zemalja Latinske Amerike se udvostručila i dosegla 15, 6 mlrd dinara. Jugoslavija je u zemlje Latinske Amerike izvozila drvo, drvne prerađevine, ali u 1963. i gotove industrijske proizvode poput traktora ili brodova. Bilo je jasno da se Latinska Amerika gospodarski i politički otvorila socijalističkim zemljama i zemljama Trećeg svijeta.¹⁷³ Veliki interes za brazilsku politiku vidljiv je i iz detaljnih izvještaja o promjenama u Goulartovoj vladi kada *Vjesnik* donosi vijest o dolasku novog ministra vanjskih poslova, Evandra Lins e Silve te njegovoj namjeri da nastavi sa vođenjem samostalne vanjske politike.¹⁷⁴

Jedan od glavnih postulata samostalne vanjske politike Brazila bilo je zauzimanje za razoružanje i zabranu nuklearnih pokusa. Uz ostale zemlje Latinske Amerike i Trećeg svijeta nastoje utjecati na velike sile sa ciljem formiranja zona bez nuklearnih testiranja u Latinskoj Americi i Africi.¹⁷⁵ Dva lista detaljno su pratila pregovore Sjedinjenih Država, Velike Britanije i SSSR-a u Moskvi u vezi dogovora oko zabrane nuklearnih pokusa. Nakon višednevnih pregovora, Moskovski sporazum je parafiran 25. srpnja i njime su zabranjeni

¹⁷² *Vjesnik*, 23.7.1963., (br. 5900., str.2.)

¹⁷³ *Vjesnik*, 8.7.1963., (br. 5885., str.2) Vlada predsjednika Goularta potpisala je ugovor sa brodogradilištem Treći maj gdje je izgrađen tanker nosivosti 32000 tona.

¹⁷⁴ *Vjesnik*, 14. srpnja 1963., (br. 5891., rubrika „Posljednje vijesti“ zadnja stranica)

¹⁷⁵ Wrobel, 1991., 195.

nuklearni pokusi u atmosferi, svemiru i pod vodom.¹⁷⁶ Bio je to važan korak u popuštanju napetosti između Istoka i Zapada, a Brazil je nastavio svoju inicijativu za denuklearizacijom Latinske Amerike.

U rujnu 1963. predsjednik Tito išao je na turneju u Latinsku Ameriku. Njegov posjet obuhvaćao je susrete s čelnicima zemalja Brazila, Meksika, Čilea, Bolivije i SAD-a. U sklopu te turneje trebao je i održati govor u New Yorku u Generalnoj skupštini Ujedinjenih Naroda o neangažiranosti kao općem pokretu za mir.¹⁷⁷ Prva zemlja koju je posjetio na svojoj latino-američkoj turneji bio je Brazil. Brazilski mediji donose naslove „Tito dolazi u ime mira“.¹⁷⁸ Jugoslavenski mediji posebno najavljuju posjet predsjednika Tita Brazilu. U jugoslavenskom tisku Brazil je predstavljen javnosti kao najvažnija zemlja Latinske Amerike koja se u posljednjih par godina probila u prvi plan svjetskih zbivanja aktivnijim vođenjem vanjske politike predsjednika Quadrosa i Goularta. Osim vanjskopolitičkih ciljeva brazilske vlade, ističe se kako je program društvenih i ekonomskih reformi predsjednika Goularta, koji je obuhvaćao kontrolu inozemnog kapitala, nacionalizaciju privatnih rafinerija nafte te agrarnu reformu, naišao na mnoge protivnike u Brazilu, predvođene guvernerom savezne države Guanabará, Carlosom Lacerdom.¹⁷⁹

Predsjednik Tito došao je u Brazil 18. rujna. 1963. u pratnji supruge Jovanke. Bio je to prvi šef jedne socijalističke zemlje koji je posjetio tu zemlju. Događaj je bio medijski dobro popraćen, a glavne teme višednevnih razgovora sa predsjednikom Goulartom bile su poboljšanje političke i ekonomske suradnje dvaju zemalja, inicijativa za razoružanje Latinske Amerike i odnos zemalja u razvoju i onih nerazvijenih. Goulart je istaknuo principe brazilske vanjske politike u prvom redu obranu mira, pravnu jednakost među narodima, protivljenje neintervenciji u unutrašnje poslove država te pravo naroda na samoodređenje. Goulart je otišao tako daleko da je izjavio kako „Brazil ne pripada blokovima, već je dio jednog sistema.“, želeći naglasiti kako Brazil želi pripadati sistemu „ekonomske kolektivne sigurnosti“ i smanjiti jaz između nerazvijenih i razvijenih zemalja. Ističe inicijativu svoje vlade koja je dala inicijativu za razoružanje i smanjenje političke napetosti među blokovima.¹⁸⁰ Tito je, s druge strane, naglasio kako je miroljubiva koegzistencija jedini put prema ravnopravnosti svih zemalja. U kontekstu suradnje Pokreta nesvrstanih, osim toga,

¹⁷⁶ Vjesnik, 26.7. 1963., (br. 5903., str.1.)

¹⁷⁷ Vjesnik, 23. 10. 1963., (br. 5992, str. 1) naslov članka: „Neangažiranost prerasta u opći pokret za mir“.

¹⁷⁸ Vjesnik, 16. 9. 1963., (br. 5955., str.1)

¹⁷⁹ Vjesnik, 14. 9. 1963., (br. 5953., str. 3) naslov članka: „Brazil: Cilj – razvoj i suradnja“, autor: M. Rajković.

¹⁸⁰ Vjesnik 20. 9. 1963., (br. 5959., str. 3) naslov članka: „Goulart: Želimo da se uspostavi sistem kolektivne ekonomske sigurnosti“.

razgovarali su i o dekolonizaciji i razoružanju. U sklopu brazilske vanjske politike, Goulart je smatrao kako je Moskovski sporazum korak naprijed u postizanju mira, ali je potrebno učiniti više. Predlagao je i zabranu svih nuklearnih pokusa pa i onih pod zemljom. Dva predsjednika posjet su zaključili potpisivanjem zajedničke deklaracije u kojoj se ističe borba za dekolonizaciju, miroljubivu koegzistenciju i trgovinsku razmjenu svih zemalja.¹⁸¹

Posjeti Čileu, Boliviji i Meksiku bili su također medijski zapaženi, a poslani su slične poruke javnosti. Najavljivao se susret s američkim predsjednikom i predstojeća skupština Ujedinjenih naroda. Govor pred Generalnom skupštinom UN-a bio je u znaku Pokreta nesvrstanih i isticanja da se radi o općem pokretu za mir, odbacujući optužbe o stvaranju tzv. „Trećeg bloka“. Ističe se princip miroljubive koegzistencije, odbacujući blokvsku podjelu što će usvojiti i Brazil na neodobravanje američke administracije.¹⁸² Jugoslavenski mediji prenijeli su i brazilsku inicijativu za politikom mira i borbom za dekolonizaciju. Između ostalog, u Brazilu, ali i ostalim zemljama Latinske Amerike često su se mogle čuti kritike na račun svjetskih ekonomskih ugovora i trgovine, koja je prema mišljenju njihovih vlada favorizirala interese velikih sila. Brazilska vlada usko povezuje problem razoružanja i ekonomski razvoj, smatrajući kako bi nestanak stroge blokvske podjele svijeta omogućilo Brazilu i ostalim zemljama na kontinentu da pronađu nova tržišta u socijalističkim zemljama i zemljama Trećeg svijeta.¹⁸³

Brazil se otvorio prema Nesvrstanim i nakon slanja promatrača u Beograd na prvu konferenciju 1961., Goulart je odlučio da ovog puta Brazil bude punopravni sudionik konferencije. Najavljuje dolazak brazilskog izaslanika u Colombo na pripremni sastanak Pokreta nesvrstanih.¹⁸⁴

Krajem 1963. politička previranja u Brazilu sve su više punila naslovnice jugoslavenskih listova, sukobi su se okarakterizirali kao nastojanja desnice da zaustavi progresivne reforme predsjednika Goularta.¹⁸⁵ Početak travnja i vojni prevrat bili su svakodnevno na naslovnicama, kao i reakcije inozemnih medija i vlade SAD-a u prvom redu.¹⁸⁶ Nakon pada Goularta, medijski prostor zauzimaju i analize razloga udara, ali i

¹⁸¹ Vjesnik, 21. 9. 1963., (br. 5960., str.1.)

¹⁸² Vjesnik, 23. 9. 1963. (br. 5962., str.1) naslov članka: „Neangažiranost prerasta u opći pokret za mir“.

¹⁸³ Međunarodna politika: politika, privreda, pravo, nauka, kultura, 16.1.1964., (br. 331, str.7), autor članka: Paulo Silveira

¹⁸⁴ Vjesnik., 8. 3. 1964., (br. 6125., str.13), naziv članka: „Brazil dolazi u Kolombo“

¹⁸⁵ Vjesnik, 31.3.1964., (br. 6148., str.3) „Goulart ne želi činiti ustupke“, u članku se prenosi sadržaj Goulartovog obraćanja javnosti u Automobilskom klubu kada je nazvao utornike „vojnim i civilnim gerilama“ koje uz pomoć inozemnih investitora žele spriječiti uvođenje reformi.

¹⁸⁶ Vjesnik, 2.4.1964., (br. 6150., str. 1) „Goulart napustio zemlju?“

predviđanja političke situacije Brazila u budućnosti. Kao razlog svrgavanja navode se političke inicijative Goularta koje su težile strukturnim promjenama i kontroli inozemnog kapitala, koje su ujedinile opoziciju vlasti i uz pomoć inozemne suradnje, u prvom redu s američkom vladom, dovele do vojnog udara. Kao povod navode pobunu mornara koja je u očima opozicije shvaćena kao pokušaj Goularta da uspostavi kontrolu nad vojskom i uvede u vojne redove komunizam dopuštanjem političke aktivnosti mornarima.¹⁸⁷

Možemo zaključiti da su jugoslavenski mediji dobro pratili zbivanja u Brazilu, naročito u kontekstu približavanja dvaju zemalja i uključivanja Brazila u rad Pokreta nesvrstanih. Brazilske vanjskopolitičke, ali i unutarpolitičke inicijative redovno su prenošene u tisku i često punile stupce naslovnica dnevnih listova.

¹⁸⁷ Vjesnik, 5. 4. 1964., (br. 6153., str.4). Naslov članka: „Brazil bez Goularta“, autor: D. Šubić.

V. Zaključak

Brazilska vanjska politika sredinom XX. stoljeća doživjela je radikalan zaokret u vidu samostalne vanjske politike koja se bazirala na ekonomskom i političkom približavanju socijalističkim zemljama i zemljama Trećeg svijeta.

Povijesni proces modernizacije koja je za posljedicu imala industrijalizaciju i urbanizaciju, utjecao je na otvaranje puta aktivnijem sudjelovanju novih društvenih slojeva u političkom životu zemlje što je rezultiralo krajem vladavine zemljoposjedničke elite. Revolucijom 1930. na vlast je došao Getúlio Vargas koji je politikom nacionalnog razvoja postavio temelje industrijskog razvoja Brazila. Prepoznao je politički potencijal urbanog i ruralnog radničkog sloja te stavio sindikate pod kontrolu države i na taj način smanjio utjecaj komunista na radnike. Zaoštavanje odnosa na međunarodnoj političkoj sceni, omogućilo mu je da iskoristi pregovaračku poziciju i ugovori suradnju na ekonomskom i političkom polju za vrijeme i neposredno nakon Drugog svjetskog rata. Američka vanjska politika bazirala se na Dobrosusjedskoj politici (*Good Neighbour policy*) predsjednika Franklin Delano Roosevelta, koji je nastojao u Brazilu imati stabilnog političkog partnera i pomoći razvoju zemlje. Brazil je vojnim sudjelovanjem u ratu i sklapanjem niza ugovora o ekonomskoj, kulturnoj i političkoj suradnji ostvario bliske odnose sa Sjedinjenim Državama. Novčana sredstva korištena su u jačanje državnih poduzeća, kao što je to Petrobrás i razvoj industrije.

Kraj Drugog svjetskog rata i dolazak Trumana 1945. na čelo Bijele kuće, utjecali su na vanjsku politiku SAD-a prema Latinskoj Americi. Širenje sovjetskog utjecaja na Europu, naročito na Grčku i Tursku, utjecali su na usvajanje Trumanove doktrine, koja je polazila za tezom kako je potrebno financijski pomoći, u prvom redu, zemljama Europe, kako ne bi pale pod sovjetski utjecaj. Trumanova vanjskopolitička inicijativa realizirala se 1947. predstavljanjem plana obnove za Europu, Marshallov plan. Latinska Amerika nije bila na listi prioriteta Bijele kuće, ali ni Sovjetskog Saveza. Nadmetanje dvaju najjačih sila za prevlast u svijetu vodilo se tada u Europi i Aziji, što nije išlo u prilog zemljama Latinske Amerike koje su smatrale da su zakinute u pogledu zajmova i ekonomske pomoći od strane SAD-a. Prvi nagovještaji pogoršanja odnosa na relaciji Rio de Janeiro – Washington dogodili su se početkom Korejskog rata 1950. godine. Američka administracija putem svojih veleposlanstava u zemljama Latinske Amerike vrši pritisak na njihove vlade sa ciljem slanja trupa u Koreju koje bi se borile protiv Sovjeta. Iako je SAD smatrao kako je to dužnost i

obaveza zemalja Latinske Amerike zbog zaštite sigurnosti kontinenta, čelnici zemalja Latinske Amerike nisu se složili. Vidjeli su to kao pokušaj manipulacije i iskorištavanja slabije razvijenih latinoameričkih država u svrhu zaštite nacionalnih interesa Sjedinjenih Država.

U Brazilu sve su glasnije kritike na račun Vargasove diktature, koje dolaze iz liberalnih krugova književnika, ali i studenata i radnika. Pod pritiskom javnosti Vargas je najavio parlamentarne izbore i nakon nemira u većim gradovima odustao od svoje kandidature. Nakon konzervativne vlade predsjednika Dutre, na vlast je 1956. došao Juscelino Kubitshek koji je javnosti predstavio ambiciozni plan ekonomskog razvoja. Rapidan industrijski razvoj, popraćen ekonomskim rastom imao je svoju cijenu. Ne mogavši dobiti značajnija financijska sredstva, porasla je inflacija. Ključna neslaganja između SAD-a i Brazila svodila su se na američko odbijanje izdavanja zajmova za Kubitshekove projekte i isticanje potrebe privatnih ulaganja, za razliku od državnih te uvođenje anti-inflacijskih mjera, što je brazilski vrh odbio. Umjesto toga, Kubitshek je predložio predsjedniku Eisenhoweru Projekt Pan – Amerika koji je naglašavao suradnju zemalja Latinske Amerike sa ciljem poticanja ekonomskog razvoja zemalja članica. Kubitshek je smatrao kako je nerazvijenost jedan od ključnih problema kontinenta i ima za posljedicu nestabilnost koja ugoržava sigurnost Dvaju Amerika. Ideja nije bila primljena sa velikim entuzijazmom, ali ostvareni su neki konkretni pomaci projekta kao što je to osnivanje Interameričke banke za razvoj i Latinoameričkog udruženja slobodne trgovine. Značaj Kubitschekovog prijedloga leži u tome što je to bila prva brazilska nezavisna vanjskopolitička inicijativa.

Ono što će promijeniti fokus američke vanjske politike i izazvati zaoštavanje odnosa između Istoka i Zapada bilo je pitanje Kube. Nakon revolucije 1959. na vlast dolazi Fidel Castro i uskoro nakon prijetnji sankcijama i ekonomskom izolacijom počinje surađivati sa Sovjetskim Savezom i proglašava socijalistički karakter Kubanske revolucije. SAD nastoji osigurati konsenzus u Latinskoj Americi ne bi li nametnuo sankcije Kubi ili intervencijom svrgnuli Castra sa vlasti. Brazil se suprostavio takvim namjerama i odlučno brani načela samoodređenja. Protivi se intervenciji i nastoji posredovati između Havane i Washingtona. Takav stav imala su sva trojica brazilskih predsjednika od Kubitsheka do Goularta, koji su vodili zemlju u vrijeme američkog pokušaja svrgavanja Castra iskrcavanjem na Zaljev svinja 1961. i Raketne krize 1962. kada su otkriveni sovjetski projektili na Kubi.

Dolaskom Jânía Quadrosa na vlast, brazilska vanjska politika doživjela je odmak od tradicionalne politike savezništva sa SAD-om i klasične podjele Istok – Zapad. Osnovni cilj i

svrha te vanjske politika bila je osigurati ekonomski razvoj zemlje i afirmacija na međunarodnoj političkoj sceni. Podržavala je načela samoodređenja, miroljubivu koegzistenciju, otvorenu trgovinu sa svima, ali uz obranu demokratskog poretka i priznavanje izazova koji je pred zapadnu hemisferu postavio komunizam. Ako je Pokret nesvrstanih bio „treći put“, Samostalna vanjska politika bila je „četvrti“.¹⁸⁸ Osim toga, ona je označila novi trenutak u brazilskoj diplomaciji. Okrenula je Brazil svijetu.

Nakon kratke administracije Quadrosa, na vlast je nakon političkih previranja došao njegov potpredsjednik João Goulart, koji je nastavio sa provođenjem vanjske politike svog prethodnika. Štoviše, intenzivirao je suradnju sa socijalističkim zemljama i Trećim svijetom i sudjelovao u radu Pokreta nesvrstanih. Ipak, problemi u zemlji jačali su oporbu. Na početku njegove administracije reforme nisu bile provedene zbog institucionalnih okvira i konzervativnog Kongresa, ali i inertnosti vlade. Kada je Goulart pokazao veću inicijativu bio je zaustavljen udarom, a podrška masa je izostala. To nisu bile revolucionarne reforme, već su trebale riješiti slijepe ulice na koje je naišao brazilski kapitalizam šezdesetih godina XX. stoljeća pogođen inflacijom i nedovoljno razvijenim tržištem. Goulartov radikalizam bio je više demagoški i retorički, nego realan. Primjer tome je donošenje zakon o reformi deviznog tečaja, koji je bio odobren u parlamentu, a Goulartu je trebalo 16 mjeseci da ga sankcionira. Inertnost vlasti i teška gospodarska situacija rezultirala je apatijom većeg dijela stanovništva. Neuspjevanje pronalaska rješenja ekonomske krize i uvođenja reformi koje je tražila brazilska javnost utjecala je na stvaranje političke napetosti koja je kulminirala udarom. SAD je podupirao njegove protivnike koji su ga svrgnuli 1. travnja 1964. i uspostavili vlast vojne hunte koja je potrajala u Brazilu dvadeset i jednu godinu.

¹⁸⁸ Fico, 2008., 19.

VI. Bibliografija

Literatura:

Beçak, Peggy. *Evolução das relações comerciais Brasil – Estados Unidos de 1945 a 1995: no contexto da política externa e e dos „interesses nacionais“*. São Paulo: 2007. <http://www.teses.usp.br/teses/disponiveis/8/8137/tde-13032008-134858/pt-br.php>, 7. 3. 2013.

Bezerra, Gustavo Henrique Marques. *Brasil – Cuba: Relações Político – Diplomáticas no Contexto da Guerra Fria (1959 – 1986)*. Brasília: Fundação Alexandre de Gusmão, 2010. <http://www.funag.gov.br/biblioteca/dmdocuments/0638.pdf>, 27. 5. 2012.

Calvocoressi, Peter. *Svjetska politika nakon 1945*. Zagreb: Nakladnički zavod Globus, 2003.

Castro, Celso. D'Araujo Maria Celina. Soares Glaucio Ary Dillon. *Os anos de chumbo: a memória militar sobre a repressão*. Rio de Janeiro: Relume-Dumará, 1994. <http://www.cpdoc.fgv.br>, 15. 4. 2012.

Deusdará, Pâmella Passos. *Vozes a favor do golpe! O discurso anticomunista de Ipês como materialidade de um projeto de classe*. Rio de Janeiro: 2008. http://www.bdt.d.uerj.br/tde_arquivos/17/TDE-2008-07-15T124700Z-307/Publico/DissertacaoPamellacom%20Anexo%201.pdf, 7. 3. 2013.

Fernandez, Oscar S. Lorenzo. *Três séculos e uma geração*. Brasília: Fundação Alexandre de Gusmão, 2010. www.funag.gov.br, 27. 5. 2012.

Ferreira, Jorge. *O governo Goulart e o golpe civil-militar de 1964. // O Brasil republicano / Civilização Brasileira*, 2003. <http://www.scribd.com/doc/111376950/Jorge-Ferreira-o-Governo-Goulart-e-o-Golpe-Civil-militar-de-1964-in-o-Brasil-Republicano>, 12. 3. 2012. (342 – 404)

Furtado, Celso. *Brasil: Tempos modernos*. Rio de Janeiro: Paz e Terra, 1968.

Gáspari, Élio. *As Ilusões Armadas. A Ditadura Escancarada*. São Paulo: Companhia das Letras, 2002. <http://groups.google.com/group/digitalsource>, 22. 5. 2012.

Greenville, John Ashley Soams. *A history of the world in the twentieth century. Vol.2, Conflict and liberation*. Cambridge, Mass: The Belknap Press of Harvard University Press, 1997.

Leacock, Ruth. *Requiem for Revolution: The United States and Brazil, 1961 – 1969*. Ohio: The Kent State University Press, 1990.

Ligiero, Luiz Fernando. *A Autonomia na Política Externa Brasileira. A política externa independente e o pragmatismo responsável: momentos diferentes, políticas semelhantes?*. Brasília: Fundação Alexandre de Gusmão, 2011.

http://www.funag.gov.br/biblioteca/dmdocuments/Autonomia_na_Pol%C3%ADticaExBs.pdf, 10.2. 2012.

Nashla, Aline Dahás Gomoziás. *O Comício da Central: trabalhismo e a luta política através da imprensa no Brasil (1961 – 1964)*. Rio de Janeiro: 2010.

http://www.dominiopublico.gov.br/pesquisa/DetalheObraForm.do?select_action=&co_obra=181280, 7.3.2013.

Seitenfus, Ricardo. *A ruptura com o Eixo e a aliança com os Estados Unidos. // A entrada do Brasil na Segunda Guerra Mundial* / Seitenfus, Ricardo. Porto Alegre: EDIPUCRS, 2000. (pp. 284 – 318.)

Skidmore, Thomas. *Politics in Brazil, 1930 – 1964*. Oxford University Press: 2011. www.oxfordscholarship.com, 28. 2. 2012.

Skidmore, Thomas. *Uma história do Brasil*. São Paulo: Paz e Terra, 2003.

Westad, Odd Arne. *Globalni hladni rat: velike sile i Treći svijet*. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga, 2009.

Znanstveni članci:

Almeida, Paulo Roberto. „Relações Internacionais e a política externa do Brasil“ *Atas do Simposio Brasil 500 anos depois*, Coruña: Imprensa da Deputación Provincial da Coruña, 2002., pp. 255 – 269., <http://pralmeida.net/05DocsPRA/782RelIntBrasilPRA.pdf>, 18. 1. 2013.

Burns, Bradford. „Tradition and Variation in Brazilian Foreign Policy“. *Journal of Inter-American Studies*, vol. 9, br. 2., 1967., pp. 195 – 212. <http://www.jstor.org/stable/165093>, 4.3. 2013.

Fico, Carlos. „Versões e controvérsias sobre 1964 e a ditadura militar“ *Revista Brasileira de História*. Vol. 24, br. 47, 2004., pp.29-60., http://www.scielo.br/scielo.php?script=sci_arttext&pid=S0102-01882004000100003, 14.3.2012.

Hershberg, James. „High-Spirited Confusion’: Brazil, the 1961 Belgrade Non-Aligned Conference, and the Limits of an ‘Independent’ Foreign Policy during the High Cold War“. *Cold War History*. Vol. 7, br. 3., 2009., pp. 373-388. <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/14682740701474840>, 3.4.2012.

Hershberg, James. „The United States, Brazil and the Cuban Missile Crisis, 1962.“ *Journal of Cold War Studies*. Vol. 6., br. 2., 2004., pp. 3-20. http://muse.jhu.edu/login?auth=0&type=summary&url=/journals/journal_of_cold_war_studies/v006/6_2hershberg.pdf, 27.5.2012.

Hilton, Stanely. „Brazilian Diplomacy and the Washington-Rio de Janeiro "Axis" during the World War II Era“. *The Hispanic American Historical Review*. Vol. 59, br. 2., 1979., pp. 201-231. <http://www.jstor.org/stable/2514412>, 30.3.2013.

Hilton, Stanely. „The United States, Brazil, and the Cold War, 1945-1960: End of the Special Relationship.“ *The Journal of American History*. Vol. 68, br. 3., pp. 599-624., 1981. <http://www.jstor.org/stable/1901941>, 7.8. 2012.

Laufer, Rubén. Rapoport, Mario. „Os Estados Unidos diante do Brasil e da Argentina: os golpes militares da década de 1960.“ *Revista Brasileira de Política Internacional*. Vol 43. br.1., 2000. pp. 69-98. http://www.scielo.br/scielo.php?pid=S003473292000000100004&script=sci_abstract&tlng=pt, 3.4.2013.

Toledo, Caio de Navarro. „1964: O golpe contra as reformas e a democracia.“ *Revista Brasileira de História*. São Paulo: v. 24, br. 47, pp. 13 – 28., 2004. http://www.scielo.br/scielo.php?pid=S0102-01882004000100002&script=sci_arttext, pristup: 13.3. 2012.

Weis, Michael. „The Twilight of Pan-Americanism: The Alliance for Progress, Neo-Colonialism, and Non-Alignment in Brazil, 1961-1964.“ *The International History Review*, vol. 23, br. 2., 2001, pp. 322-344. <http://www.jstor.org/stable/40108676>, 3.4.2013.

Wrobel, Paulo. „Aspectos da política externa independente: a questão do desarmamento e o caso de Cuba.“ *Revista Estudos Históricas*, vol. 6, br. 12., 2003., pp. 191-209. <http://bibliotecadigital.fgv.br/ojs/index.php/reh/article/view/1961/1100>, 15.3.2013.

Izvori:

Borba: organ Komunističke partije Jugoslavije, Beograd, 1964. (1.-3. mj)

Vjesnik, politički dnevnik, (prosinac 1962 – svibanj 1964)

Međunarodna politika: politika, privreda, pravo, nauka, kultura, politički mjesečnik, siječanj 1964.

Documentos da Política Externa Independente, vol.1. Ur: Alvaro da Costa Franco, Brasília: Fundação Alexandre de Gusmão,2007. <http://www.funag.gov.br/biblioteca/dmdocuments/0410.pdf>, 27.5.2012.

Documentos da Política Externa Independente, vol.2. Ur: Alvaro da Costa Franco, Brasília: Fundação Alexandre de Gusmão,2008. <http://www.funag.gov.br/biblioteca/dmdocuments/0410.pdf>, 27.5.2012.

Discursos selecionados do presidente João Goulart. Ur: Wanielle Brito Marcelino, Brasília: Fundação Alexandre de Gusmão, 2010.

http://www.funag.gov.br/biblioteca/dmdocuments/Discursos_joao_goulart.pdf, 27.5.2012.

Discursos selecionados do presidente Jânio Quadros. Ur: Camille Bezerra de Aguiar Muniz, Brasília: Fundação Alexandre de Gusmão, 2010.

http://www.funag.gov.br/biblioteca/index.php?option=com_docman&task=doc_details&gid=453&Itemid=41, 27.5.2012.

Discursos selecionados do presidente Juscelino Kubitschek. Ur: Luíza Helena Nunes Pinto, Brasília: Fundação Alexandre de Gusmão, 2010.

http://www.funag.gov.br/biblioteca/dmdocuments/Discursos_jk.pdf, 27.5.2012.

Internet:

<http://www.foia.cia.gov/>

<http://www.funag.gov.br/index.php/en/>

<http://portal.fgv.br/>

<http://www.unirio.br/>

<http://www5.usp.br/pesquisa/acervos-online/>

<http://www.nam.gov.za/>

<http://www.historia.uff.br/>